

A tudományos munka.

— *Felolvastatott az Erdélyi Múzeum-Egyletnek 1909 márczius hó elsején tartott közgyűlésén. —*

Ausztrália őserdeibe, Közép-Afrika bozotos rengetegeibe vagy az Amazonasz mocsaras síkságának sűrűseibe kell behatolnunk, hogy az embert lehetőleg természetes állapotában, a műveltségnek olyan alacsony fokán láthassuk, a milyen Európában talán már az újabb kőkorszakban sem volt. Sokan hirdetik azt a téves állítást, hogy ezek az ős emberek boldogabbak, mint mi, a kik a legmagasabb műveltség birtokosainak valljuk magunkat.

Nézzünk hát be a dahomei szultán ő felségének udvarára. Nagy ünnepre készülnek. A szultán katonái győzelmet arattak valamelyik szegény néger törzs fölött, a mely megfélemedezett az isteni uralkodó iránt tartozó tiszteletről s most legnagyobb része legyilkolva hever az őserdőben, falvaik folygújtva, nagy része pedig a népnek rabságba került s várja rettenetes sorsát. A dicső uralkodó áldozatul fogja őket bemutatni valamelyik szellemnek. Tömeges mészárlás lesz, a mikor leszakítják a csecsemőt az anyja öléből, gyermekei szemeláttára fogják szétdarabolni az apát s az irtózatos öldöklés színhelyét örjögve tánczolja körül a szultán népe, a mely pedig soha egy pillanatig sincs biztonságban, hogy uralkodójuk egyetlen szempillantására nem fogja-e őt is hasonló sors érni. Talán maga az uralkodó boldog? Örökös félelem gyötri, idegei kimerültek, minden kicsiség féktelen dűhre ragadja, a mikor nem tudja más lecsillapítani, csak a vér, csak a kínlódók sikoltása, csak a boldogtalanok örjögő fájdalma.

De hisz ez már egy neme a civilizácziónak. Menjünk beljebb az őserdőbe. Nagyon néptelen az. Sok falu romját találjuk ott, de élő ember csak elvétve akad. Végre találunk élő is. Nyomorútt, ruhátlan, gyarló fegyverekkel ellátott vadásznép az, a mely éppen most az éhhalállal küzködik. Abban az évszakban vagyunk, a melyben nagyon nehéz a vadászni, nincs mit enni. A madarak mintha elköltöztek volna a tájról, négy lábú zsákmány alig akad, éjjel a vadállatok is olyan üvöltést visznek véghez, mintha ők is éheznének. Pedig ott a föld, a mely dúsan terem, hisz a világ legbújjább növényzete között lappang ez a kis teremű, ránczos bőrű, sebhelyekkel eléktelenített testű vadnép. De az erdő nem neki terem, nem gondoskodott olyan növények ültetéséről, a melyek neki táplálékul szolgálhatnának. Most az éhség, a nyomorúság, a brutalitás időszaka van, a mikor az éhező férfi családján tölti ki mérgét...

Undorító, felháborító képek. Nem túlzások. Nincs ecset leírni azokat a brutalitásokat, a mire az ember képes. A mikor a Fidzsi-szigetek

fejedelme eleven embereken gördíti be a tengerbe óriási hajóját; a mikor az ausztráliai csekélyke ügyetlenségért a sziklához csapja kis, ötéves gyermekét s a kétségbe esett anyát véresre veri; a mikor a borneoi őslakó menyasszonyának embervadászaton szerzett emberfejekkel kedveskedik, akkor ezeket az ősembereket nem mondhatjuk boldogoknak. Az állat boldogabb, mert nincs annyi érzése, nincs annyi fantáziája, a mely rémekkel népesítené be gondolatvilágát s gyönyörködnék fajtársának szenvedésében.

Mondhatná valaki, hogy a művelt népek sem boldogok. Igaz, itt is rettenetes sok a szenvedés, sok a kín, mert sok a rossz ember, de a művelt emberek közt mégis aránytalanul kisebb a szerencsétlenek, a szenvedők, a kinlódók száma s ha nem is érhetjük el talán soha, hogy minden ember boldog legyen és jó módban éljen ezen a földön, azért vakmerő túlzás azt állítani, hogy nem közeledik e felé az állapot felé az emberiség művelt része. Nyugat- és Közép-Európa területén bizony nagyon ügyetlen, vagy nagyon haszontalan, vagy véletlenül nagyon szerencsétlen ember az, a ki éhen hal. Pedig itt egy-egy négyszögkilométer területre mintegy nyolczvan ember jut. A leggyönyörűbb afrikai őserdőségekben, a hol fele annyit sem kellene az embernek dolgozni, hogy megélhessen s a hol egy-egy négyszögkilométer területre nem jut több talán egy-két embernél, ott az éhínség retentő pusztítókat visz véghez, még többet az emberek brutalitása.

A műveltség állapotában élő embernek tehát sokkal jobb dolga van, mint az ősz állapotú embereknek.

De tulajdonképpen alig néhány száz esztendeje annak, hogy az európai ember igazán gondolkozni kezdett embertársainak a sorsa fölött. A gondolatok most sem forrtak ki, hisz temérdek gondolat szaggatja szét a társadalmat, a melyek közül az egyik így, a másik amúgy képzelettel boldoggá tenni az emberiséget. Nagyon tudománytanul járnánk el, ha mostani szemlélődéseink közben bírálatot akarnánk mondani ezek fölött. Ilyen szerte ágazó vélemények mindig voltak, vannak és lesznek s mindig az az eszme arat diadalt, a mely leginkább el tudja hitetni egyedül üdvözítő voltát. Keserű csalódások szokták a diadalra jutott eszméket lejártni, de az emberiség mindig tanul, minden eszméből megőrzi az értékeset s így tökéletesedik s így halad előre.

Előre haladásának legfőbb mozgatója a tudása. Minél többet tud valamely társadalom, annál műveltebb, annál magasabb s annál inkább közeledhetik az összes emberek életének boldogításához, a mely elérhetetlen ugyan, de megközelíthető. S hogy az ember boldog legyen, ahhoz nem elegendő, hogy kényelemben éljen, jól táplálkozzék, testi épsége és élete biztonságban legyen. Ahhoz szükséges magas műveltség is, a mely tudásának sokaságával képes nemesen megtölteni fantáziáját s így gondolatvilágát is kielégíteni. Igazán művelt embernek nincs szüksége kártyára, mert gondolkozását olyannal foglalja el, a mi érdekli, a mi szellemi táplálékot nyújt. S csak a mikor erre a magas műveltségre tesz szert, akkor lehet igazán boldog, ha a társadalom egyébként a boldogulást lehetővé teszi.

Az emberiség boldogságának tehát a legfőbb mozgatója, mintegy alapja a tudás. A sok és alapos tudás. Egy-egy embernek is sokat kell tudnia, de a társadalomnak is nagy tudományos kincsre van szüksége.

A társadalom tudományos kincse pedig csakis a tudományos munkával szaporodik. Az emberiség előre haladásának, az emberiség boldogulásának tehát legfontosabb tényezője a tudományos munka.

A történelmi, humanisztikus és mondjuk művészeti tudás a gyakorlati életre véghetetlen fontos. A multak példája, a társadalmi berendezkedések tanúságai alapján lehet csak társadalmunkat fejleszteni. A ki a történelem, az igaz és helyes történelmi tudás értékét megtagadva akarja boldogítani az emberiséget, az úgy jár, mint az új földbirtokos Maxenpfutscha, a ki a régi gazdasági tapasztalatokat félre lökve, elméleti úton akarja megművelni a földet s bizony beletörök a bicskája.

Az emberiség haladásának tényezői közül még szembeötlőbb a természettudományok nagy jelentősége. A legelső hatalmas befolyása abban nyilvánult, hogy fölszabadította az emberi gondolkozást. Megtanította az embereket szabadon és rendszeresen gondolkozni. A szabad gondolkozást igazi, nemes értelmében veszem, nem abban az értelemben, a hogy azt némelyek magyarázzák, hogy t. i. szabad legyen egyszerűs mint minden gondolatot nyilvánítani is. Mert bizony ha ez szabad volna, akkor ugyancsak furcsa megjegyzéseket hallanának pl. a hölgyek az utcán, vagy a bírák a törvénykezés termében. Oda lenne minden tekintély, minden megegyezés, minden bölcsesség. A társadalom elvadulna s a legdurvább, legaljasabb gondolatok messze túlszárnyalnák a nemes gondolkozást.

A természettudományok fejlődése azonkívül az emberiséget sok fájdalomtól, kintól és szenvedéstől mentette meg. Azelőtt pl. egy-egy tifuszbajrány, himlő, pestis, kolera, gyermekági láz, kórházi üszög rémületes pusztítást vitt véghez, mérhetetlen szenvedéssel sújtotta a szerencsétlen megtámadottakat. A sebészet óriási haladása hány százezer életet mentett meg s hány emberi testet a legundokabb nyomorúságtól! A kik kételkednek az orvosi és szeretném egy kis időre Khinába vezetni, hogy akármelyik nagyobb város kapujában tartson szemlét a koldusok és nyomorékok infernalis csapata fölött, vagy sétáljon végig valamelyik keletindiai város bűzös utcáin pestis járvány idején s hallgassa végig az alacsony házakból sorba kihallatszó sirást és jajgatást, nézze végig a mindenüket vesztett anyák őrjöngését, a mint csapatokba verődve, testüket körmükkel szaggatva sikoltoznak végig az utcán. Európai jeleneteket lát a természettudományok felvirágzása előtt való időkől.

A természettudományok harmadik nagyszerű hatása a tehnikai alkotásokban, a természettel felvett küzdelemben, a nehézségek fölött aratott dicsőséges győzelmeinkben nyilvánul.

Az ember élete a technika haladásával nemesebb, magasabb lett. A természettől kevésbé függvén, a nyers erőre, a testi munkára kevesebb szükség lett. A természet nyújtotta nehézségek fölött aratott diadalaink sokkal több ember megélhetését tették lehetővé ugyanazon a helyen. A munka mindenütt könnyebbé, a nemesebb élet mindenféle sokkal lehetőbbé tétetett. Vannak talán, a kik kétségbe vonják állításomat. Azokat szeretném vagy az őserdőkben vadászó népek közé vezetni, hogy próbáljon megélni ott bumeranggal és hegyezett bottal, vagy Khinába vezetni egy-egy árvízgát építéséhez, hogy nézze meg, miképpen dolgoztak nálunk ezelőtt néhány száz esztendővel az emberek azokban

a régi jó időkben. Még jobban meggyőzném őt állításom helyességéről, ha végigszemlélném a Hoang-honak egy gátszakadását, a milyen volt pl. 1853-ban, a mikor 2,500.000 ember pusztult el az árvízben. Elvinném őt a Szaharán végig egy kereskedelmi karavánnal, vagy hogy művelt népek között maradjunk, megbíznám néhány szekér gyapot szállításával Pekingből Mukdenbe, tengelyen, a mint az nálunk is szokás volt ezelőtt még száz esztendővel is. Azt hiszem, hamar elismerné igazamat s föl-rakná a gyapotot a legelső állomáson vonatra.

Úgy a társadalmi berendezkedés gyakorlati ténye, mint az orvosi és tehnikai alkotások és gyakorlati értékű fölfedezések mind tudományos munkán alapúlnak. Az a sokat gúnyolt, szögletes, egyoldalú tudós, a ki laboratoriumában bezárkózva, csodálatos aprólékossággal vizsgálhatja a természet alkotásait, vagy a ki künn a szabad természetben kopácsolja a köveket, nevetséges igyekezettel szedi össze a csigabigát, tücsköt, bogarat, vagy a melyik fizikai laboratoriumában „játszik“, mindenféle, a laikus előtt teljesen érthetetlen aprósággal, mondom, ez a sokat gúnyolt, mohos fejű tudós az emberiség előhaladásának útépitője, a ki olyan utat épít, a mi nélkül egy lépést sem tehetnénk előre.

Sokszor nagyon különösnek látszik az, a mivel a tudós foglalkozik. A tudós magdeburgi polgármestert, Guericque uramat a XVII. században ugyancsak kinevezték a komoly tanácsos urak, a mikor nagy kengőmbökkal kísérletezett. A nagy gömböket vízszintes tengely körül forgatta s ugyancsak örült, a mikor a forgó gömböt száraz kezével súrolva, abban elektromos vonzást és taszítást födözött föl. Nem is vették őt komolyan addig, a míg ennél sokkal híresebb kísérletét a magdeburgi féltékékkal, a melyekből kiszivattyúzta a levegőt s így a két féltékét nem lehetett még lovakkal sem szétválasztani, be nem mutatta III. Ferdinánd császárnak. Akkor aztán meg volt a tekintély. Tout comme chez nous.

Divat volt ekkor a szalonokban mindenféle kísérleteket mutogatni, a XVIII. sz. elején különösen. Emberekből szikrákat pattogtattak ki, a légszivattyú csodadolgait mutogatták, hangtani, fénytani és hőtani kísérleteket mutogattak. Az idők komoly filológusai ugyancsak csóválták a fejüket a gyermekjátékok láttán. Hát még Volta és Galvani kísérletei a rángatózó békacombokkal! Bizony nem illett ez a játék olyan meglelt férfiakkhoz! S lám, a játékból, mondjuk helyesebben a tudományos tanulmányozásokból az elektrotehnika fejlődött ki, a melynek csodálatos eredményei a villamos világításban, az elektromos erőgépekben, a házi csöngetyűben, a távíróban és telefonban, a villámhárítóban mindnyájunk által jól ismert büszkeségei az emberi elmének.

Ugyancsak kevesen vannak, a kik ismerik Toscanelli olasz kozmografus nevét, a kinek Amerika fölfödésében majdnem annyi érdeme van, mint magának Columbusnak. De hát a tudós neve egészen elhalványodik a merész hajós neve mellett. Pedig Toscanelli régi könyveiből, az ókor geografusainak véleményeiből olvasta ki, hogy a Föld nem lehet igen nagy, Kelet-Ázsia partjai nem lehetnek nagyon messze Portugallia partjaitól nyugatra. Az ókori geografusok pedig nem a levegőből beszéltek, mert kifogástalan mérésekkel ismerték meg a Föld nagyságát. Eratoszthenész Kr. e. a harmadik században már olyan mérést hajtott végre, a melylyel a Föld nagyságát elméletileg egészen helyesen

meghatározta. Ma sincs az ő módszerénél jobb a Föld nagyságának és alakjának meghatározására. Ennek a mérésnek alapján tudták, hogy nem nagyon nagy a Föld s az akkor ismert világ a Föld felületének elég tekintélyes részét teszi.

Tudott ezekről a nézetekről Toscanelli is és ő biztatta föl tudományos tanulmányainak eredményei segítségével Columbust, hogy bátran megindúlhat nyugat felé, okvetetlenül meg fogja találni az aranyban gazdag Cipangut, a hogy akkor Japánt nevezték. Hogy közben még ismeretlen földrész nyúlik végig a tengeren, a miről ő nem tudott, az a tudós érdemeiből mit sem von le. Az ő szereplése nélkül Columbus alig mert volna nekiindulni vakmerő útjának s Amerika fölfedezése ugyancsak késhetett volna még néhány évtizedig, talán még egy évszázadig is. Tudjuk, hogy a skolasztikusok kigúnyolták Columbust, őrrültnek tartott terveiért, bizonyos, hogy az olasz kozmografus is sokat szenvedett a szellemes üresfejűek csipkedésétől, a mikor régi könyveit bújta s tervezgetett mindenféle térképeket s ábrándozott a keletázsiai partokról, a melyek szerinte olyan közel voltak Portugália kikötőihez. Columbust ugyan az arany és drágakő fényével biztatgatta, de őt talán sokkal jobban érdekelte az a kérdés, hogy csakugyan olyan közel vannak-e a keletázsiai partok?

Az igazi tudóst nem is lelkesíti soha semmiféle praktikus cél. Neki vizsgálódásának eredményei szereznek örömet, maga a munka okoz gyönyörűséget. De ne is legyen a célja a gyakorlati értékesíthetőség. A tudós munkája egyedül arra szolgáljon, hogy újabb és újabb igazságokat állapítson meg, legyenek azok az igazságok akár tapasztalati tények, akár ezekből vont általánosítások, a melyeket törvényeknek nevezhetünk. Legyen az egy féreg testének szerkezete vagy életműködésének megismerése, legyen az valamely a természet lomtárából előkerült újabb elem vagy vegyület felfedezése, legyen az temérdek meteorológiai észlelésből levont néhány középsszám, vagy valami kövült csigafélének rendszertani fölismerése, vagy a szélhajtotta futóhomok szemecskéinek mozgásában mutatkozó törvényszerűség: mind, mind egyformán becses klenódiuma a tudomány kincsesházának, csak lelkiismeretes tanulmányok, őszinte, odaadó munkásság eredményei legyenek. Tévedni mindig lehet, de minden jóakarátú tévedés tanulságot rejt magában, a mi megint az emberiség közkinse.

A tudós munkájának eredményeit aztán majd valami praktikus elme gyakorlatilag ki fogja zsákmányolni. Erre a tudósnak nem lehet elég gyakorlati érzéke és tapasztalata. Rendesen nem is tudja, hogy miféle szükséglet kielégítésére alkalmas az általa felfedezett természeti törvény. Persze, hogy a kettőt egymástól élesen elválasztani nem lehet. Maguk a tudósok is igen gyakran rájönnek felfedezéseik gyakorlati jelentőségére s viszont a gyakorlati elmék is találhatnak új tudományos igazságot. De a két szellemi funkciót el kell választanunk egymástól. A tudományos munka mindig az út, a melyen az emberiség a művelődésben előre halad.

Copernicus, Galilei, Keppler és Newton fölfedezései tisztán tudományos kérdések megoldására irányultak. Melyikük gondolt volna arra, hogy eredményeik fel fogják szabadítani az emberi gondolkozást évezredes békőiből. A görög idők óta békőba volt verve minden emberi haladás, csak alig-alig mozdulhatott az emberiség előre. Életével játszott

a természetvizsgáló, ha ellenkezésbe került a dogmákkal. S lám, a szerény tudósok imponáns munkája napvilágra hozta az emberi művelődést sötét börtönéből.

Tudományos kíváncsiság adta az első anatómusok kezébe a boncoló kést. Az emberiség egyik legnagyobb szellemóriása, Leonardo da Vinci nem akart embert gyógyítani, nem akart hasznos operációkat végezni. Meg akarta ismerni az emberi test szerkezetét, művészi és tudományos kíváncsiságból, kiteve magát annak, hogy kortársai megvádolják őt a halottak nyugalmanak megzavarásával s talán még életét is kívánják. Nagyon veszedelmes volt az efféle dolog az ő idejében. Az áttudósok, a kik a klasszikusoktól bemagolt tételekre esküdtek, a minden emberi alkotásnál nagyobbra tartott klasszikusok valóságos megsértésének tartották, ha valaki többet akart tudni náluk. Talán nem is ez volt őszinte rugója ellenkezésüknek. Inkább azt hiszem, hogy úgy mint ma, a mikor minden újjítástól félnek a czéhbéli tudósok, féltékenység, újabb dolgok megtanulására nem szívesen való vállalkozás voltak a rugói ennek az ellenkezésnek. Kényelmetlen volt a nagy tekintélyben megöregedett, tudásukkal teljesen megelégedett skolasztikusoknak minden újjítás, a mely eddigi tudásuknak halomra döntésével fenyegetett. Nem úgy van-e ma is nálunk, hogy csak akkor becsüljük meg hazánkfiainak tudományos eredményeit, ha azokat először a külföld kellőleg méltatta? Hazai munkát csak ritkán tart a magyar megbízható kútfőnek, inkább hisz akármilyen gyarló német tucatzatmunkának. A féltékenységnek öntudatlan megnyilatkozása ez, a mely a gúnynak, a szörnyülködésnek egész tengerét zúditotta Galilei, Copernicus és Columbus fejére.

Rettenetes volt az egyház ellenkezése is, a mely a szentírással vélte összeütközni az új tanokat. Vöröslött még az ég alja az inkvizíciók és a boszorkányperek máglyáinak fényétől s mégis akadtak olyan tudományszomjas emberek, a kik nem féltek éjjel felásni a gonosztevők hulláit a temetőben, hogy rajtuk az emberi test szerkezetét tanulmányozzák.

Az ő vakmerőségüknek köszönhetette az emberiség a gondolat föl-szabadulását s azt a temérdek okulást, a melyből a természettudományok és a tehnikai vívmányai nőttek ki.

És így is kell a tudósoknak dolgoznia. Sohase gondoljon a tudós arra, hogy tanulmányainak lesz-e gyakorlati haszna, ne vezesse őt más, mint új tények és új igazságok felismerésének kérdése. Hogy tanulmányai csakugyan vezetnek-e új és valódi ismeretek szerzésére, azt megbírálják a tudós társai. Elég szigorú kritikát szoktak azok egymással szemben gyakorolni. A nagy közönség nem értheti meg a vizsgálódások jelentőségét és értékét, nem ellenőrizheti a tudós munkálkodásában követett módszerének helyességét. Azért ne is ítéljen fölötte, hanem hallgassa meg szakértésének véleményét. Lehet abban elfogultság, féltékenység, hisz mindnyájan emberek vagyunk, de elvlegre keresztül tör a szellem s minden kicsinyesség a porba hull az igazi nagyság előtt.

Milyen legyen már most az igazi tudományos munka, hogy az valóban előre vigye az emberiséget? Nem az eredményektől függ az. Lehet, hogy valamelyik tudósnak a munkája nem vezetett határozott, könnyen felismerhető eredményre. Évtizedekig dolgozott a lelkiismeretes bűvár valamely kérdésen, a nélkül, hogy megoldotta volna. Munkája

azonban közelről sem volt haszontalan. Az utána következő bűvár, meglehet, hogy elődjének nyomdokain haladva, megtalálja a megoldást, vagy lehet az is, hogy elődjének sikertelenségén okulva, más útát követve s egy-kettőre megtalálja a rejtély nyitját. Ha elődje nem tévedt volna a meddő útra, talán az utódjának kellett volna megtennie ezt a kerülőt. Mindenképpen hasznos tehát a tudományos munka, akár jár az végleges eredménnyel, akár nem. Minden esetre az eredmény az, a mi serkenti a bűvárkodó elmét, de maga a bűvárkodás szerez igazi, elront-hatatlan örömet. Csak azt nevezem igazi tudósnak, a ki minden egyéb törekvéstől távol, tisztán a tudományos munkában magában találja gyönyörűségét. Mint a hogy a kártyást maga a kártyázás, a sport férfiut magának a sportnak gyakorlása lelkesíti sokszor csodálatos kitartásra, azonképpen az igazi tudóst egyedül a tudományos munka gyönyörűsége kergeti életveszedelembe, teszi embertársai gúnyja tárgyává.

Sajátságos dolog, hogy a míg a nagy kártyás, a szenvedélyes lóversenyző, a vérbeli túrista éppen nem neveltséges a mi társadalmi fölfogásunk szerint, addig a szenvedélyes tudós fölött mindenki mosolyog. Ez onnan származik, hogy a míg a kártyához mindenki érthet, a míg a lóverseny izgalmait mindenki átélvezheti, a vadász szenvedélyét tapasztalatból mindenki megértheti, addig a tudományos munka vonzó érdekességét csakis azok érthetik meg, a kik maguk is tudósok. Tudomány nélkül nem lehet tudományos munkát végezni. Teljesen érthetetlen marad a nagy közönség előtt, hogy mi vezette Fernel orvost éppen a mohácsi vész évében arra a komikus cselekedetre, hogy egy nagy bolond taligát tolt Párisból Amiensba s útközben hangosan olvasta a taliga kerekének fordulatszámát. Ugyebár neveltséges lehetett? Komoly, meglelt férfiú, a nagy hőségben, ingujjra vetkőzve, izzadva és hangosan mormolva tolja a nyikorgó alkotmányt a poros országúton. Alighanem ott hagyta néhány páciense. Pedig nem tett egyebet, mint a Föld egész nagyságát mérte meg. Méréseit több mint száz év múlva ismételte Picard, sokkal tökéletesebb módszerekkel s olyan eredményt ért el, a melyre Newton számításait alapíthatta. Rosszabb mérések eredményeivel próbálkozott először Newton s annyira nem vágta a számításai, hogy nem merte közzétenni korszakalkotó fölfedezéseit a tömegvonzás és nehézkedés tüneményeit illetőleg.

Nézzünk meg néhány nagyobb magyar elmét, a mikor tudományos munkát végez. Ott látjuk Eötvöst a Balaton jegén, a mint csikorgó hidegben, süvöltő szélben, éjnek éjszakáján minden másfél órában fölvereti magát, hogy kiugorva az ágyból, térdig érő hóban botorkáljon ki a műszerhez, hogy annak mutatóját, azt a gyöngén reszkető ujját, a mely a milligrammnak százezredrészeit tevő erők megnyilatkozásáról tanuskodik, egy pillanatra megnézze, a műszert átfordítsa, a tapasztalt adatokat jegyzőkönyvébe beiktassa. Mi vezette őt ide? Azt reményli talán, hogy csodákkal határos műszerével még majd valami aranybányára lel a Föld alatt? Tudjuk mindnyájan, hogy sokkal könnyebben elérhető aranybánya volt előtte nyitva s ő maga csukta be annak kapuját, hogy tudományos munkálkodásának élhessen. De a mikor a balatonparti becsületes magyarság előtt tekintélyt akartam szerezni a tudományos munkálatoknak, azt kellett hirdetnem, hogy a műszer alkalmas mindenféle bányatermékek fölfedezésére s most próbáljuk ki, Erre

aztán elhallgatott a gúny és szent áhitattal leste mindenki a Balaton fenekén a kőszénbányát és az aranymezőket.

Ott látjuk Lóczyt, a mint sűrű lépteivel bukdácsol a szőlőtőkék között. A szőlősgazda eleinte fölháborodva néz a bújkaló alak után s ugyancsak veszedelmesen emelgeti somfa-fütykösét. Látja, hogy a bújkaló alak lehajol, fölvesz valamit, mintha megkóstolná, aztán siet tekervényes útján tovább. Végre az egyik sorban fölismeri a gazda s akkor megvetéssel legyint a kezével: „Ja a Lóczy!” Nem fél már tőle, tudja, hogy csak a „földet kóstolja”. Rekkenő a hőség, a szőlőtőkék közt megfülled a levegő, a nagymester hátán nehéz hálósákot czipel a mely tele van mindenféle kövel, haszontalan kő a laikus szemében, drága kincs a tudomány birtokában. Mi hozta őt ide? Talán kincset keres? Ő tudja legjobban, hogy azt éppen nem talál, ő tudja legjobban, hogy hol kellene keresnie, hogy biztosan találjon. Nem azt teszi, mert akkor minden ideje oda lesz s nem foglalkozhatik tudományos munkával.

Ott látjuk König Gyulát, a mint egyszerűnek látszó egyenletein töri a fejét s azt akarja bebizonyítani, hogy ha $a=b$, akkor b is $=a$ -val. No nem neveléses? Pedig a matematika legnagyobb rejtelmével foglalkozik, a mely foglalkozás egyszer már kivette a világtörténelmet a sarkaiból.

Sokkal czifrább egyenletekbe bonyolódott Kövesligethy. Ugy rójja egymás alá az x -eket meg y -okat, hogy belekábul a feje, a ki látja. Miért nem megy inkább kártyázni? Mirevaló az a sok szám? Persze, azt a laikus honnan tudná, hogy most számítja ki, hogy milyen mélyen volt az a földrengés, a mely sok ezer ember életébe került. Ott dolgozik a legveszedelmesebb mérgekkel és robbanó anyagokkal Fabinyi Rudolf, az ő laboratoriumában, ott ronjtja szemét a mikroszkopiumon Apáthy István, amott turkál a fölásott halomban, minden orvosi tanács ellenére Pósta Béla, ki parancsolta nekik? Szenvedélylyel, egyedül a tudományos munka nyújtotta gyönyörűségbe belemerülve, kedvük, szenvedélyük szerint cselekesznek.

Csak hagyjuk őket kedvük szerint dolgozni. Adjuk meg nekik az alkalmat és a módot, hogy kielégíthetetlen szenvedélyüknek élhessenek. Az emberiség leghasznosabb munkáját végzik. Ne mosolyogjunk furcsaságaik fölött. Nem nevetjük ki a kártyást, ha egész éjjel bűzös szivarfüstben izzad a kártyaasztal mellett, ne csodáljuk, hogy ők is ott éjjeleznek munkaasztalaik mellett.

A tudományos igazságok kutatásán kívül van még másfajta tudományos munka is. Ez az oktatás, a népszerűsítés munkája. A megismert igazságokat közkinccsé is kell tenni. A felsőbb oktatással munkásokat igyekezzünk szerezni és nevelni a tudománynak. A népszerűsítéssel az emberek gondolkozását akarjuk megnemesbíteni s föl akarjuk kelteni érdeklődésüket a tudományok irányában, hogy elősegítsék a tudományos munkát. Minél műveltebb valamely nemzet, annál inkább igyekszik előmozdítani az igazi tudományos munkálkodást, mert biztos tudatában van annak, hogy ez az emberiség előhaladásának legfontosabb úttörője.

Az oktatás körébe tartozik a múzeumok, gyűjtemények létesítése is, de ez maga egyszersmint a leghathatósabb támasza a szigorúan vett tudományos munkálkodásnak is, Eszközök, tudományos anyag nélkül

ma már csak nagyon keveset lehet csinálni, különösen a természet-tudományokban. De könyvtár nélkül is alig lehet meg már ma akár-melyik tudomány is, még a legigénytelenebb matematika sem. A múzeumi gyűjtés a legfontosabb tudományos tevékenységek közé tartozik. Persze a laikus előtt ez sokszor megint mulatságos lesz, jóízűen megmosolyogja a könyvtáros kitörő örömét, a mikor valami piszkos, kopott, elsárgult könyvben valami unikumot szerzett meg a könyvtár számára. De azt a veszedelmes dilettanst mindjárt tudjuk mentegetni, a ki szép fegyvereket vagy szarvasagancsokat gyűjt éppen olyan szenvedélylél.

Veszedelmesnek mondom a dilettanst, mert először is: minden tudományba belekóstol s lesz bizonyos általános áttekintése, a mely rendesen ferde és mozaikszerű ugyan, de mégis megadja neki a tehetséget, hogy mindenbe beleszóljon s mivel ezt a komoly szakember nem teheti, vagy nem teszi, azért magát annál különbnek tartja. Másodszor pedig beleavatkozik az oktatásba s egészen el tudja rontani az emberek gondolkozásmódját. Harmadszor végül, mert gyűjt mindenfélét tudatlanul és oktalanul s elrontja a lelőhelyeket, megsemmisít olyan dolgokat, a melyek a tudományra nézve végtelen becsesek volnának. Gondoljunk csak a dilettansz archeológusok rettentő pusztításaira, a kik mondhatatlan kárt okoztak már a tudománynak.

Az igazi tudós munkájának eredményeit fel fogja használni valami praktikus elme, hogy az emberiségnek közvetlen hasznot szerezzen belőle. Az orvos, a tehnikus, de az adminisztrátor és a politikus is gyakorlatilag érvényesítik a tudomány eredményeit. Csak egy példát hozok föl rá.

A Földrajzi Társaságban fölmerült egyszer az a gondolat, hogy a nagymérvű kivándorlás ellen kellene valamit tenni a Társaságnak. Némi vita után meggyőződött a Társaság, hogy ez nem tudományos munka, hanem politikai akció, a melyben a tudományos társaságnak a törvény értelmében nem szabad részt venni. Az eszmék tisztázódása után kivilágosodott, hogy ha a Társaság akar valamit használni a hazának a kivándorlások ügyében is, akkor nem tehet mást, minthogy az amerikai kivándorlást a legbehatóbb alapossággal és objektivitással tanulmányozza, tanulmányainak eredményeit a politikusok kezébe teszi le, hogy ők a tanulmányok eredményei alapján tegyék meg azokat az intézkedéseket, a melyeket czélszerűeknek látnak. De jó is volt, hogy a Társaság lemondott a közvetlen akcióról. A legnagyobb ügyetlenségbe mehetett volna be, t. i. az indítvány szerint hüen le kellett volna írni, hogy melyek azok a területek, a melyekre nem ajánlatos kivándorolni s melyek azok, a melyeket ajánlhatunk a kivándorolni készülőeknek. Ezzel persze olyan hatalmas eszközt adtunk volna a kivándorlási ügynökök kezébe, hogy azok a fél országot transzferálták volna a tengeren túlra.

S némi tanulmányok eredményei gyanánt ma már úgy látszik, hogy nem is olyan roppant nagy a kivándorlással járó veszedelem. De ezt nem szabad nagyon nyilvánítani, mert bár a gondolat szabad, de annak nyilvánítása sokszor erkölcsstelen, sokszor czélszerűtlen és rendesen veszedelmes.

Ebből a példából is láthatjuk, hogy a tudományos munka és annak gyakorlati alkalmazása között lényeges különbség van s a kettőhöz valóssággal két ember kell. A tudós roppant ügyetlenségeket követhet el a

gyakorlati életben, viszont a gyakorlati ember képtelen az igazságok megállapítására, hiányzik hozzá a tudása és fegyelmezett gondolkozása. No de természetesen éles határokat vonni nem lehet, a mint már fönnebb is elmondottam.

A tudományos munkát kell tehát mindenkinek első sorban istápolni, ki az emberiségnek igazán használni akar. Szép dolog például a jótékonyosság, segítünk is vele sok embertársunkon, de az emberiség haladását egy lépéssel sem viszszük előre. Talán irgalmatlannak látszik az a kijelentésem, hogy a nyomorékokat nem is érdemes nagyon kedvező körülmények közé helyezni. Adjuk meg nekik a megélhetés lehetőségét, de minden erőnkéből mozdítsuk elő inkább a munkaképes erők létét és munkaképességét. Sokkal nagyobb irgalmatlanság nélkülözésben hagyni olyan erőket, a melyek az emberiségnek használhatnak munkájukkal, mint szűkös körülmények közt hagyni azokat, a kik az emberiséget előbbre vinni képtelenek, hanem annak csak terhére vannak. Az utcán kéregető koldusnak adni közfelfogás szerint irgalmas cselekedet. Pedig mai rendezett társadalmi viszonyaink között az utcai koldus rendszeren csak azért lengei kalapját, mert a hivatalosan nyert segílyt elpálíkázza. Sokkal nagyobb önmegtagadás szükséges különösen gyöngeszivűek részéről arra, hogy az ember ennek a koldusnak ne adjon, mint az, hogy az ember két odavetett krajczárral igyekezik megnyugtanni lelkiismeretét. Ha jót akarunk tenni, tegyünk okosan s legelső sorban támogassuk a tudományos munkát, mert ezzel az egész emberiségen segítünk s az egész emberiség előhaladását protegáljuk. Ez az igazi jótétemény. Azt hiszem, hogy a himlőoltás feltalálása százszor több embert mentett meg a keserű kolduskenyértől, mint a hány koldusnak segített már a közönség krajczáronként való adakozása. Hány gyermeket mentett meg az árvaságtól a mi Semmelweisünk felfedezése és tudományos munkája, azt csak az tudná megmondani, a ki emlékszik még arra a rettenő pusztításra, a mit a gyermekágyi láz végzett a fiatal anyák közt.

A tudományos munka emelte a civilizált népeket arra a magaslatra, a melyen ma vannak. A haladás ma is elvitázhatatlan, az emberiség közeledik, ha nem is egyenletesen, ha sok mindenféle gonoszságtól, durvaságtól hátráltatva, de mégis föltartóztathatatlanul affelé az állapot felé, hogy lehetőleg sok ember éljen a földön kedvező sorsban.

A rettenetes rabszolgakereskedés már majdnem teljesen megszűnt, a vad népek között a kultúra, ha nem is őszinte szándékkal, de mégis annyira terjed, hogy a Dahomey szultán udvarában ma már lehetetlenség azokat a hekatombákat rendezni, a melyek az emberi nem történetének nyomasztó lázálmai közé tartoznak.

Ha az emberek közt még nagyon sok is a gonosz egyén, ha még mindig elszomorítóan sok is a büntett: a rablólovagok garázdálkodása megszűnt, a pálcza nem csattog a deresen, rabszolgákat nem hurczolnak az európai vásárookra, a máglya fénye nem világítja be az éjszakát s igen sok betegségnek és nyomorúságnak megszűnt az uralma.

S mindez a tudományos munkának az érdeme, a mely még sokkal, de sokkal magasabbra fogja emelni az emberiséget.

Dr. Cholnoky Jenő.

Tompa Mihály tanári pályázata Miskolczra.

Tompa Mihály az 1845. év nyarat barátja, Szemere Miklós *vendégmarasztó házi üszkénél* töltötte s mivel tanulmányait egy évvel azelőtt tulajdonképpen bevégezte, jövő életpályájáról gondolkodott. Sárospataki iskolai tanulmányai a papi s ügyvédi pályákra készítették elő, de az akkori tanulmányi rend szerint az előbbihez még káplánság és papi vizsgát, az utóbbihoz pedig joggyakorlat (patvaria) s ügyvédi vizsga kellett. Tompa azonban egyelőre szeptemberben visszament Patakra, hol beiratkozott ugyan mint ismétlő az akadémiára, de nem annyira teológiával, mint inkább *Népregéi és mondái* befejezésével foglalkozott. Patakról ekkor hirdetett előfizetést s ismerőseihez gyűjtőleveket küldözgetett. A készülő kötetről a *Pesti Divatlap* is megemlékszik.¹

Az ifjú költő hangulatát, terveit szépen jellemzi 1845 október közepén barátjához, Fekete Károlyhoz, ki Miskolczon káplánkodott és nevelősködött, küldött levele. „Én — írja — a diáki életet testemből-lelkemből meguntam. Erre sokat tett az egy évi eperjesi szabad életem, másrésről sok — biztosan mondhatom — nagy emberek, legalább melletttem nagyok barátsága s irodalmi életem. Igen gyermekesnek találom már iskolázni! Ez okból karácsonykor végkép elhagyom Patakot, addig sem sokat leszek itt, mivel kiadandó *Népregéim* nyomtatása ügyében vagy Pestre, vagy Kassára utazom; ebből biztosan leend pár száz forint hasznom, ezzel beülök egy vagy más jóakaróhoz vagy barátomhoz s néhány hét alatt papi vizsgálatra elkészülvén, káplán leszek valahol.“²

Ekkor azonban oly esemény jött közbe, mely elhatározására döntő hatással volt. *Osváth* Lajos, a miskolczi református liceum költészeti

¹ „Tompa Mihály, fiatal költőink jobbainak egyike, előfizetés útján egy kötetnyi *Népregét* adand nem sokára a közönség kezébe. Költői szép nyelve felette ajánlatossá teszi.“ 1845. szeptember 18-iki száma.

² Tompa Mihály levelei Fekete Károlyhoz (1843—54.) Közlő Nagy Pál, tornaljai lelkész, gömörri esperes. *Rozsnyói Híradó* 1882. évi 13—17. sz.

és felső szónoklati osztályának tanára, mint akkor írták *közoktatója*, 1845 október 23-án hirtelen meghalt s helyére a miskolci református egyháztanács sürgősen pályázatot hirdetett. Mintha éppen Tompa számára üresedett volna meg ez az állás. Miskolczon sok ismerőse volt, apja húsz éve itt lakott; költői működését pedig már kezdték ismerni és megbecsülni. Joggal remélhette hát, hogy megválasztják. Ezért azonnal Miskolczra utazott s benyújtotta pályázó levelét.

A miskolcziak azonban nem váltották be Tompa reményét. Sokkal gyorsabban elintézték az ügyet, mint várni lehetett volna és egy kéznél lévő miskolczai káplánt hívtak meg a tanszék helyettesítésére.

Az október 31-én tartott iskolai tanácsból Lőrincz János miskolczai segédpapot szólították fel helyettesítésre, ki *dicséretes készséggel* ajánlott is.

A tanszék betöltése alkalmával tartott előleges értekezlet a jelentkező pályázók közül „tiszt. Scholtz Sámuel helybeli segédpapot, Tompa Mihályt („a sárospataki anyaiskolában tanuló jeles ifjú és költő“) s Bartók Gábor szigeti tanító urakat vélte választás végett ajánlandóknak.“

A tanárválasztó egyházközségi tanácsülés 1845 november 2-án folyt le Palóczy László segédfőgondnok elnöklete alatt a négy lelkész, Papp János igazgató oktató, huszonhárom tanácsnok, azután a főjegyző, két algondnok s egyházfiak részvételével. A választás a fiatal költőre keserű csalódást hozott. Rajta is beteljesült a régi igazság, hogy senki sem próféta a saját hazájában. Az egyháztanács nagy többsége *Scholtz* (utóbb *Solymossy*) Samu miskolczai káplánt, egy különben köztiszteletben álló művelt fiatal embert, az iskola egykori növendékét, választotta meg. A választás eredményét az egyháztanács jegyzőkönyv szükségesnek találta bővebben is megokolni.¹

A költőt mélyen bántotta ez a vereség. Azt hitte, hogy fiatalkori hányatásai véget érnek s talán szíve választottját, *Böszörményi* Katalint

¹ „A' mennyiben az ajánlott egyének közül főkép tiszt. Solcz Sámuel úr és Tompa Mihály tünnek ki, — az első iránt kifejelett s' abból eredett hajlammal fogva, hogy mint iskolánk egykori jeles növendékje, majd az alsó szófüzeti osztálynak két éveken által — kitűnő szorgalommal és haszonnal működött tanítója, végre ismét az alsó szónoklati osztályban, annak rendes köztanítója hosszas betegeskedése miatt — félévig közmegelegedést nyert helyettes tanító, magát már ez előtt is azon mértékben érdemesítette, — hogy abbeli kitűnő érdemeinek adandó alkalommal figyelembe vételük s megjutalmazásuk iránt is — köz szóval megbiztattott, de erköltsi magaviselésének tisztasága is közönségesen ismertetik: tiszt. Solcz Sámuel úr a költészet és felső szónoklati osztályok köztanítójává a' nagy többség akaratával elválasztott s egy küldöttség által az úgynevezett Chartának is közlésével elválasztatása tudtára adatván — azt köszönettel elfogadta és a köztanításra magát följajánlotta.“

is nőül veheti. Most mind ennek vége lett. Keserű panaszát a *Pusztán* című világfájdalmas költeményében öntötte ki.

Utóbb a végzet rendelésébe egészen belenyugodott. Belátta, hogy a tanári pálya nem neki való. A nevelő legfontosabb tulajdonsága hiányzott belőle: az önfeláldozó türelem. *Solymossynak*, kit utóbb legjobb barátai közé sorozott, barátságos beszélgetés közben gyakran mondogatta, hogy ebben az esetben az vesztt, a ki nyert s az nyert, a ki vesztt.

Más pálya után nézett. Elbúsultában az egyházi pályáknak bosszúsan hátat fordított s 1845 december elején ügyvédségre készülendő, Pestre költözött.

Dr. Nagy Sándor.

Egyenes adóink reformja.¹

Felolvasatott az Erdélyi Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztályának 1909 évi februárius hó 6-án tartott ülésén.

Az állam czélja a nemzeti lét biztosítása és az állampolgárok boldogulásának, tökélyesbülésének előmozdítása. Ennek elérésére első sorban anyagi eszközökre, bevételre van szüksége. Az állami élet kezdetleges idején az állam bevételeit az egyesek önkényes adományai, majd a fejedelmi, illetve állami vagyon jövedelme, a kir. haszonvételek, regálék és az ezidőtájt háború esetére gyűjteni szokott államkincs szolgáltatják. Az addig alárendelt szerepet játszó adók a legtöbb európai államban csak a XVIII. század végén, hazánkban meg éppen csak a XIX. század közepén kezdik meg hova-tovább növekvő uralmukat. A pénzgazdaság mai korában pedig egészen megfordult a helyzet.

Ma az államvagon, vagy éppen az államkincs, mint bevételi forrás egészen elvesztette jelentőségét, de azonkívül lehetőségét, létjogosultságát is és helyét az adók foglalták el. Ez a nagy változás egyfelől a gazdasági és állami élet fejlődésének, de másfelől az állami szükségletek óriási mértékben történt emelkedésének is egyaránt folyamánya.

*

Az adók között leglényesebbek az egyenes és a fogyasztási adók.

Az adók térfoglalásának elején az adórendszerek súlypontja az egyenes adókon van. Rövid idő alatt azonban a mozgékonyabb fogyasztási adók egyenrangú társsá küzdik föl magukat. Sőt ma már, ha az egyed-árúságokat, melyek a magas fogyasztási adók beszedési módjai, szintén hozzájuk számítjuk, a fogyasztási adók messze szárnyalták az egyenes adókat.

Ennek feltüntetésére csak az 1868., 1888. és 1908. évi költségvetéseinket idézem, melyek egyenes adóban 123, 202 és 232 millió korona, fogyasztási adóban pedig, a monopóliumokat is beleértve, 614, 1438 és 2366 millió korona bevételt mutatnak föl. Utóbbiaknál az 1888. és 1908. év közötti nagy emelkedés első sorban az 1888. XXXV. és XXXVI. törvényekkel keresztülvitt regále megváltásnak tulajdonítható.

Tehát míg egyenes adóbevételünk a lefolyt négy évtized alatt meg sem kétszereződött, addig fogyasztási adóink mai hozama több, mint hatszorosát teszi ki az 1868 évi bevételnek.

Amint ebből is látható, tanulságos és mélyebb fejtegetésre érdemes volna az a fejlődés, melyet az egyenes és fogyasztási adók mutatnak s különösen annak a kérdésnek az eldöntése, hogy egy jól vezetett állam

¹ Szerző e tanulmányát a szakosztály 1908. december 12-iki ülésére írta, a mely azonban közbejött akadályok miatt nem volt megtartható. Minthogy a reformjavaslatokat a képviselőház időközben tárgyalás alá vette, előadó a javaslatokon történt és az alábbi jegyzetekben közölt lényegesebb változásokat, a felolvasás vonatkozó pontjainál, külön ismertette.

háztartásában, egy jól konstruált adórendszerben milyen viszonyban álljanak egymáshoz, mennyi tért foglaljanak el az egyenes és mennyit a fogyasztási adók.

Mint ahogy azonban ennek a fejtegetése igen messze vinne s minthogy minket ezúttal közelebből csak az egyenes adók érdekelnek, röviden csak ezeket és ezeknek történelmi fejlődését vesszük figyelembe.

Az egyenes adók fejlődése a történelmi fejlődés rendes útján kialakult és minden államban bizonyos törvényszerűséget követ. A mi természetes is. Mert hiszen éppen az egyenes adók azok a közszolgáltatások, a melyek leginkább símulnak a gazdasági viszonyokhoz s a melyek ennél fogva a nemzetgazdaság, az államháztartás, az állami élet fejlődése szerint alakulnak.

Ez pedig ugyanazt az egymásutánt követi, ugyanazon törvényeknek hódol mindenütt.

A fejlődés legelső fokán az adó alapjául a személy pusztá létezését tekintik. És megszületik a mai szemüvegen nézve legképtelenebb és legigazságtalanabb adó: a *fejadó*; mely a fejlődés további folyamán osztályok szerint tagozódik, *osztályadóvá* válik; ez által akarván az arányos adóztatás sejtelmének némi halvány jelét adni.

A fejlődés második szakában az államélet fejlődésével emelkedő szükségletek a *tárgyi adókat* hívják életre, a melyek azzal, hogy az egyén birtokában lévő vagyontárgyakat adóztatják meg, a fejadónál igazságosabb alapon az államot nagyobb bevételhez juttatják.

A kiadások emelkedésén kívül, az adóelmélet tisztulása is megnyilatkozik már az egyenes adók harmadik fejlődési fokán jelentkező *hozadéki adókban*, melyek a tisztán tárgyi adók merevségét azzal enyhítik, hogy nem az illető adótárgy pusztá léte, vagy — néha semmit sem hajtó — értéke, hanem annak hozama, haszonértéke után vettenek ki.

A fejlődés ezidőszerinti negyedik és utolsó fokozatát a *személyes jövedelmi adó* uralja, a mely az adóalany tiszta jövedelmét állapítja meg és vonja adó alá, tekintet nélkül annak eredetére.

Az államgazdaságtan tanítása és a dolog természete szerint, a legkövetesebbnek a történelmi fejlődésnek ezt a legutóbbi fokozatát kell mondanunk. Mert adót szedni, az állam lényét, célját és polgáraihoz való viszonyát tekintve, csak jövedelem után és ez után is, csak a jövedelmet élvező személy szolgáltatási képességének arányában, szabad.

Ilyetén adóztatásra pedig csak a személyes jövedelmi adó képes.

*

Ha az adó tárgya és alapja után, az adóztatás kulcsának fejlődését vizsgáljuk, úgy azt tapasztaljuk, hogy kezdetben az *egyenlő teherviselés* elvét szó szerint valószínűsítették meg. Azaz mindenkit ugyanazon, összegű, vagy utóbb alig osztályozott fejadóval, illetve ugyanazon % szerint számított tárgyi vagy hozadéki adóval róttak meg.

Ugyanebben az időben az *általános teherviselés* értelmezése is nagyon sok kívánni valót hagy meg kívánságnak. Mert amíg előbb egész osztályok mentesítettek az adó alól, utóbb a kisebb ekziszcenciáknál már az egyén létfenttartását is veszélyeztetik az adótörvények.

Az újabb szociális áramlatok helyes irányzatának kellett az adóelméletben is győzelemre jútania, hogy a fejlődés jelenlegi stádiumát elérhessük.

Méltán üdvözölhetjük örömmel ezt a kort és azt a szellemet, a mely a mi reformjavaslatainkban is megnyilatkozik s a mely az általános és egyenlő közteherviselés elvét, az áldozat-elmélet megvalósításával, úgy ülteti át az életbe, hogy az adóztatás az adóalany szolgáltatási képességéhez simuljon, tehát a szónak nem betűje, hanem értelme szerint, valóban egyenlő legyen.

Ha már most az egyes államok egyenes-adó rendszerét a történelmi fejlődés álláspontjáról tekintjük, azt látjuk, hogy egyedül Poroszország áll a fejlődés mai fokán, ahova 1893 évben és úgy jutott el, hogy hozadéki adóit a községeknek engedvén át, főadónemévé az egyén összjövedelmére alkalmazott általános jövedelmi adót, kiegészítő adónemmé pedig az adóalany összvagyonára kiterjedő általános vagyonadót tette. Mindkettőt viszonyaihoz mért létminimummal és progresszív adókulccsal.

Ennél ideálisabb, egyszerűbb, igazságosabb, az elmélet és gyakorlat követelményeinek jobban megfelelő adórendszert, a tudomány mai fejlődési fokán, alkotni nem lehet.

Ez a kettős adórendszer szigorúan alkalmazkodik az adó-alany szolgáltatási képességéhez. S ha az által, hogy kiegészítő adónemével a vagyont vonja adó alá, látszólag ellentétbe jön az adóztatásnak amaz egyik főkövetelményével, hogy adót szedni csak jövedelem után szabad: valójában ezt is csak a jövedelem helyes megadóztatása végett teszi.

A modern adóztatásnak nevezetesen az is egyik főszabálya, hogy az adó mértékének megállapításánál vegyük figyelembe a jövedelem biztonságát is és a fundált, tehát biztosabb jövedelmet erősebben adóztassuk meg, mint a tisztán személyes keresetből származót.

Már pedig a porosz vagyonadónak éppen ez a rendeltetése.

Poroszország ugyanis a helyett, — a mit tehnikailag nehezebben, csak zavarokat okozható komplikációkkal érhetett volna el — hogy az ingó és ingatlan vagyomból származó, gyökösített jövedelem erősebb megadóztatásáról az általános jövedelmi adóban, egyetlen adónemben gondoskodott volna: ezt a jövedelmet a vagyonban mintegy tőkésítette s ehhez képest megállapított enyhe kulcs szerint, a külön vagyonadóval róttá meg.

A porosz vagyonadót tehát, mint ilyenén kiegészítő adónemet, az államgazdaságtan elvei szerint is helyesnek és jogosnak kell mondanunk annál is inkább, mert a kinek vagyona van, a kinek arra is jut, hogy ingó vagy ingatlan tőkét gyűjtsön, annak mindenesetre nagyobb az adózási képessége, mint a tőkevagyon fölött nem rendelkező egyéneké.

Csak sajnálni lehet, hogy agrár állami voltunk és az adózási készségnek, az adózás etikájának rendkívüli fejletlensége nálunk a jövedelmi adónak főadónemmé tételét s ezzel ennek a kettős adórendszernek a megvalósítását ezúttal még lehetetlenné teszi.

Egyébiránt Poroszországon kívül a fejlődésnek ezt a legmagasabb fokát még egyetlen állam sem érte el. Mert ha egyesek, mint Ausztria és a német államok közül többen (21), be is hozták az általános jövedelmi adót, de egyúttal megtartották hozadéki adóikat is.

Más államok, — mint a reformjavaslatok törvénynyé válásáig mi is — kizárólag hozadéki, vagy éppen még részben tárgyi adókkal operálnak. Sőt fájdalom, a mi családtag adóink és II. osztályú kereseti adónk, — a melyek nem egyebek, mint a múlt évig alig, az 1908. évi V. t. cz. életbelépése

óta pedig valamivel — jobban osztályozott, de így is minden helyes adóztatási elvet és követelményt megcsúfoló fejadók, még a fejlődés legkezdetlegesebb, első korszakába is visszanyúlnak.

Az egyenes adóknak történelmi kifejlődését, vagy éppen azoknak az egyes államokban miként történt reformálását, egy felolvasásra szánt tanulmány szűk keretében szélesebb alapon tárgyalni lehetetlen lévén, e tekintetben csak útalok Mariska, Exner, Földes, Wagner Adolf, Hegedüs Loránt e tárgyú műveire, valamint és különösen a pénzügyminisztériumnak 1907. évben megjelent és *Pap Mihály* miniszteri osztálytanácsos által szerkesztett kiadványára, a *Korunk nevezetesebb egyenes adóreformjaira* és áttérek a magyar egyenes adók történetének rövid ismertetésére.

Hazánkban 1848-ig egyenes adókról beszélni, a mai értelemben, alig lehet. A rendi alkotmány idejében egyenes adóink s illetőleg azok természetével bíró állambeveteleink, az 1342 évi XIX. törvényben említett, de már azelőtt is létezett: *lucrum camerae* és a *subsidium* voltak. Előbbit az állam az elterjedt pénzhamisításokból származó veszteségének pótlására, az utóbbit pedig hadi célokra szedte s azokkal a nemesség, az 1836 évi XI. tcz. életbelépéséig, csak kivételesen s rendszerint csak külön, ad hoc hozott törvény alapján volt megterhelhető.

Az általános és egyenlő, illetve arányos közteherviselést hazánkban az 1848 évi VIII. tcz. mondotta ki. De az elv gyakorlati megvalósítása, a vonatkozó adótörvények megalkotása, a magyar nemzetgazdaság mérhetetlen kárára, nem adatott meg az akkori törvényhozásnak.

Mérhetetlen kárunkra, mondom, mert erős meggyőződésem, hogy az 1848 után nemzetünkre szakadt csapások között nem a legkisebb volt az, hogy a magyar gazdasági viszonyokhoz mért magyar adórendszer helyett, egy merőben idegen, rá nem illő ruha került akkor a magyar állambiztosítás különben is sokat sanyargatott ifjú testére.

Az általános közteherviselés elvét ugyanis Magyarországon az abszolút uralom léptette életbe, az 1850 november 20-án kelt császári nyílt parancscsal, a mely az osztrák egyenes adótörvények hatályát hazánkra is kiterjesztette. Az ekkor, viszonyaink teljes figyelmen kívül hagyásával ránk oktroyált egyenes adók: a földadó, a házadó, a személyes kereseti adó és a jövedelmi adó voltak; a mely két utóbbi azonban sehogysem az volt, a minek neve mondaná. És, hogy egyenes adóink a reformra mennyire reászorultak, mi sem bizonyítja inkább, mint az, hogy Magyarországon, lényeges részükben még mindig ezek, az akkor sem ránk szabott, tökéletlen és Ausztriában azóta már ismétellen lényegesen módosított adók vannak érvényben.

Egy a viszonyoknak megfelelő, modern adórendszer megalkotása nem történhetik meg máról holnapra. Az alkotmány visszaállítása után az első, akkor különben is sokfelől igénybe vett magyar törvényhozás, tehát értelmetlenül nem tehetett mást, mint hogy az osztrákok által behozott s a lefolyt közel két évtized alatt valamennyire már aklimatizálódott egyenes adókat törvényesítette. Új adórendszer alkotására az időn kívül, a nélkülözhetetlen előkészületek: adatok, tanulmányok stb. is teljesen hiányoztak.

Az első magyar adóreform ekként 1875-re maradt; de ekkor sem új adórendszer létesítése, hanem a fenti adónemek viszonyainkhoz alkalmazása, több adónemre való felbontása s az adóbevétel fokozása céljából,

egy új adónemek kreálása volt. Fentartotta a földadót, azonban az 1875 évi VII. tczikkkel, a kataszteri tiszta jövedelem újbóli megállapítását, új kataszter készítését rendelte el. Kiegészítette és módosította a XXIII. tczikkkel a házadóra továbbra is érvényben hagyott 1868. évi XXII. törvényt, mely a házadónak maig is fennálló két alakját, a házosztály- és házbéradót szabályozza.

A személyes kereseti adó és a jövedelmi adó 1875. évben e néven megszűnt; azonban az 1875 évi XXII., XXIV., XXVII. és XXIX. törvények: a tőkekamat- és járadékadó, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója, a bányaadó és a négy osztályúvá tagozott kereseti adó belőlük sarjadtak. Egészen új adónemekül hozta be törvényhozásunk az 1875 évi XX., XXI., XXVI. és XLVII. tczikkkel a szállítási adót, a fegyver- és vadászati adót, a cseléd-, kocs- és lótarthatás s a játék helyiségek és tekeasztalok után fizetendő, úgynevezett fényűzési adókat és az általános jövedelmi pótagadót. Ezek közül azonban az öt fényűzési adót az 1879 évi XLVIII. tcz. négy évi fennállás után eltörölte, mert hozamuk nem állott arányban kezelési költségeikkel. Ugyanekkor behozta helyettük az 1879 évi XLIX. tcz. a nyerevényadót. Az említett adónemekhez járult 1880-ban a XXVII. tczikkkel 1879 évre visszamenőleg is létesített hadmentességi díj és 1898 évben az ez évi XXI. tcz. által szabályozott országos betegápolási pótagadó, a mely az 1875 évi III. tcz. alapján addig szedett megyei betegápolási adót tette egyöntetűvé.

A magyar egyenes adórendszer e szerint ma 12 adónemet foglal magában. Ezek: a földadó, a házadó (2 alakjával), a négyosztályú kereseti adó, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adója, a bányaadó, a tőkekamat-, és járadékadó, az általános jövedelmi pótagadó, az országos betegápolási pótagadó, a nyerevényadó, a vasúti szállítás használata után fizetendő adó, (a mely eddig a gőzhajózási szállítás után is fizetendő volt, de e része az 1908. évi XV. tczikkkel hatályon kívül helyeztetett), a fegyver- és vadászati adó és a hadmentességi díj. Ezek közül azonban a négy utóbbi, természete szerint, nem egyenes adó; hanem a szállítási- és nyerevényadó, forgalmi adók; a fegyver- és vadászati adó, fogyasztási adó, a hadmentességi díj pedig hadügyi illeték jellegű.

Az adóreform ez adónemek közül az első hetet és a közadók kezelését öleli föl 8 törvényjavaslatban, a melyeknek mindenikéhez külön füzetbe foglalt, kimerítő indokolás járul.

A reform alakját tekintve, örömminket fejezzük ki a fölött, hogy a földadó kivételével, a melyet fenn kellett tartani, mert több törvény szabályozza, nem a novelláris törvény alkotás módjára, hanem a régi törvények hatályon kívül helyezésével, minden adónemre vonatkozólag azt minden irányban és egyedül szabályozó új törvényül készült.

A ki tudja, hogy éppen pénzügyi téren, a megszámlálhatatlan törvények és útasítások tömkelegében a szakember is csak nehezen tud eligazodni, nem dicsérheti eléggé az illetén radikális törvényalkotást.

A reform alapelveit a földadóról szóló törvényjavaslatához járuló indokolásnak az egész reform indokait tárgyazó része a következőkben fejti ki.

Az 1848 évi VIII. tcz. rendeli, hogy a magyar állam *minden lakosa*, minden közterhet egyenlően és *aránylagosan* viseljen. Adótörvényeink e rendelkezésből eddig csak a *közteher viselés általánosságát* valósították meg. „Az 1848 évi VIII. tcz. szellemében igyekszem tehát tovább működni akkor“, olvassuk, „midőn a törvénybe iktatott másik elvnek: *az arányos*

adóztatásnak megvalósítására töreksem oly módon, hogy az egyenes adók mai bevételi főösszege, a maga lehető változatlanságában, az adózók között igazságosabban és arányosabban osztassék szét, *hogy levétessek a teher azok válláról, a kiknek az ma aránytalanul súlyos* s a kikre az ma aránytalanul nehezedik és átvitessék oda, ahova azt nemcsak az igazság követelményeként átvinni kell, hanem, ahol azt az illető, nagyobb teherviselő képességénél fogva, könnyebben el is bírja.“

A reform irányelvei e szerint a következők: 1. a mai adóbevétel fenntartása; tehát nem leszállítása, de nem is emelése; 2. a mai adóteher igazságos és arányos felosztása; 3. az adózásra részben vagy egészen képtelen alanyoknak, az adó alól való részleges feloldása, illetve teljes mentesítése; és 4. a 3 pont alattiak adóterhének az erre képeesebb alanyokra való áttolása. A mint látjuk, ezeket az irányelveket úgy az egyéni, mint az államgazdaság szempontjából, egyenként és összesen csak helyesséssel fogadhatjuk.

Mert egy olyan adóreform, a mely az államszükségletek rohamos emelkedése daczára, nem czéloz adóemelést és a mely nyíltan kijelenti, hogy a szegényebb néposztályok terhét a vagyonosabbakra kívánja arányosan átvinni, a mely tehát más államokban rombolásokat előidézett szociális erupcióknak akarja idejekorán elejét venni: ilyen adóreform alapelvei úgy a tudomány, mint a gyakorlat szempontjából kiállják a legerősebb kritikát is. Csak az a kérdés, hogy ezek a főelvek a kivitelben mennyire nyernek megvalósítást, az ige miként válik testté.

Ennek vizsgálatakor mindenekelőtt igen nagy örömmel konstatálhatjuk, hogy a reform adórendszerünk szegényfoltját és a szegényebb néposztály megőző betűjét, az arányos adóztatást lehetetlenné tevő II. osztályú kereseti adót és a családtagok adóját, nemkülönben az általános jövedelmi pótdadót eltörli és — a reáladókat kivéve, a hol ez lehetetlen — behozza az életfentartásra szükséges jövedelem, a létminimum adómentességét és a progresszív adóztatást.

Az I. és III. osztályú kereseti adót és a bányaadót a reform csak névleg szünteti meg, mert valójában az általános kereseti adóba olvasztja be; de tekintve, hogy a mai I. osztályú kereseti adó alanyainak nagy része, a létminimum mentessége folytán úgy az új általános kereseti adó, mint az új általános jövedelmi adó alól mentesül, a szegényebb néposztály nagy teherkönnyebbüléshez jut. A IV. osztályú kereseti adó, mint illetményadó, az új általános jövedelmi adóban fog helyet foglalni, a földadót, házadót, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok kereseti adóját s a tőkekamat- és járadékadót a reform módosításokkal továbbra is fentartja. Egészen új adónemül hozza be a javaslatok egyike, az egyén összjövedelmére kiterjedő, már ismételt említett általános jövedelmi adót, a mely a jogi személyeket is érinteni fogja.

Ha ezeket az adónemeket a jövedelem eredete szerint csoportosítjuk, látjuk, hogy az imént említett új általános jövedelmi adó az adóalanyt bármely forrásból személyileg megillető, összevont együttes jövedelmet, a föld- és házadó az ingatlanokból származó, a tőkekamat- és járadékadó az ingó vagyontól és vagyonjogokból eredő, az általános kereseti adó pedig az akár bizonyos tőke felhasználásával, akár a nélkül gyakorolt haszonhajtó, de nem szolgálati viszonyon alapuló személyes tevékenységből folyó jövedelmet fogja megadóztatni. A szolgálati viszonyban kifejtett személyes tevékenység útján szerzett, most a kereseti adó IV. osztályában adózó és Buda-

pesten 4000, vidéken 3000 korona illetményen kezdve, általános jövedelmi póttadóval is megrótt jövedelmet, jövőben csak az új általános jövedelmi adó fogja érinteni.

Ekként gondolva, lesz nálunk is a fundált, gyökösített jövedelem erősebb megadóztatása, minthogy ez, a mint láttuk, a jövedelmi adón kívül az egyes hozadéki adókban is adózni fog. Ezek tehát nálunk a porosz vagyonadót pótolják.

Hatalmas lépés, a melyet a haladás útján a reform tesz, az eddigi adókulcsok legtöbbször tetemes leszállítására is. Ez, ha tényleges adócsökkenést a nagyobb adózókra nézve, az adóalapok helyesebb kimunkálása esetén, nem is fog mindig jelenteni, de nagyjelentőségű, a nálunk bizony igen gyenge lábon álló adóerkölcs fejlesztése szempontjából.

Száll pedig: a földadó kulcsa 5·5⁰/₀-al, a házbéradó 0·6—3⁰/₀-al, a kereseti adó 5—6⁰/₀-al, a tőkekamat- és járadékadó 3—7⁰/₀-al és ezen kívül tetemes az a teherkönnyebbülés, a melyben az adózók igen tekintélyes része az eddig 1—4⁰/₀ adóterhet képezett általános jövedelmi póttadó, a II. osztályú kereseti adó és a családtagok adójának eltörlése folytán részesül.

Vajha ezt most már az adózók részéről is követné az adózási készség megfelelő föllendülése. Mert nem csak hogy a reform eredménye jórészt ettől függ, hanem ezen fog mulni az is, hogy a megkezdett úton minél előbb tovább mehessünk és áttérjünk a kettős adórendszerre.

Hiszen 1891 évben, a mikor az általános jövedelmi adót behozta, még Poroszország is fentartotta hozadéki adóit; de az általános jövedelmi adó váratlanul kedvező eredménye (a kontingentált 80 millió helyett 123·2 milliót hozott az első évi kivetés) már 1893-ban lehetővé tette azoknak a kiegészítő vagyonadóval való helyettesítését.

Földadónk eredendő bűnei a következők: 1. hogy nem a valóságos jövedelemre van fektetve; 2. hogy az alapjául szolgáló, átlagos kataszteri tiszta jövedelem is, már eredetileg hibásan, nagy eltérésekkel lett megállapítva; 3. hogy a 2. pont alatti hiba az adózásnál oly aránytalanságokat eredményez, mint $\frac{1}{2}$:100-hoz; 4. hogy a filokszéra által elpusztított szőlők kivételével, a művelési ágbeli változások keresztülvezetését kizárta s végül 5. hogy kulcsa 25·5⁰/₀-al túl magas. Ezeken a bajokon a földadóról szóló új törvényjavaslat az I. pontot kivéve, mind segít, a mikor a földadó kulcsát 20⁰/₀-ra szállítja le és elrendeli, hogy az összes művelési ágbeli változásokat hivatalból keresztülvezessék, és azt, hogy, az érdekelt községek, a pénzügyi vagy közigazgatási hatóságok kérésére az osztályba sorozási munkálatok ott, ahol ez szükséges, felülvizsgáltassanak és a kataszter tiszta jövedelme helyesbítettessék.

Hogy az 1. pont alatt említett hibát a reform nem szanálja, az inkább érdeme, mint hiánya az új földadójavaslatnak. Mert akkor, a mikor a kataszteri tiszta jövedelem megállapításánál történt aránytalanságok, eltérések kiegyenlítéséről és az állandó természetű művelési ágbeli változások keresztülvezetéséről megfelelően gondoskodik; akkor, a midőn minden kétséget kizáró adatok alapján megállapítván, hogy a föld valóságos tiszta jövedelme a kataszteri tiszta jövedelemnek átlag két és félszeresét teszi, a földadó kulcsát ehhez képest állapítja meg, a többi adókéhoz viszonyítva, különben magas 20⁰/₀-ban; a midőn tehát a föld helyes arány szerinti meg-

adóztatásáról így is gondoskodik: akkor nagy költséggel, az egész országra kiterjedő új becslést foganatosítani, új katasztert készíttetni, a pénz és idő megengedhetetlen pocskolóása volna még akkor is, ha a hozadéki adók kora nem lenne lejáróban és ha az új katasztert hibátlanul lehetne összeállítani; a mi pedig az e nemű munkálatoknál mondhatni ki van zárva.

Hogy reformált földadónk mennyire felel meg a jogos kívánalmaknak, azt leghelyesebben talán úgy világíthatom meg, ha reflektálok azokra a kifogásokra, melyeket a földadóreform ellen, az erre legilletékesebb érdekeltség, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület emel.

E kifogások a következők:

Először, hogy a földadó kontingensét, a mely most, a földtehermentesítési járulékkal együtt 74 millió koronában van megállapítva, megszünteti s ez által nyitva hagyja annak a lehetőségét, hogy a földbirtok terhe a kataszteri tiszta jövedelem megfelelő növekedésével, a mai összegen felül emelkedjék. Nézetem szerint azonban ennek bekövetkezése ki van zárva.

Mert tegyünk csak egy kis számítást. A kataszteri tiszta jövedelem összege ma kerekszámban 304 millió korona (151 millió 891 ezer frt.); ennek földadója ma 25·5⁰/₀-al 77 millió 520 ezer korona, az új törvény szerinti 20⁰/₀-al pedig csak 60 millió 800 ezer korona lesz.

Tehát már ahhoz, hogy a földadó mai összege, illetőleg a kivétési kulcs leszállítása következtében előálló 16 millió 720 ezer korona apadás bejőjön, a kataszteri tiszta jövedelem mai összegének sokkal több mint negyedrészeivel, azaz: 83 millió 600 ezer koronával kell emelkednie.

Szerintem ahhoz is nagyfokú optimizmus kell, hogy erre a 83 millió 600 ezer koronára biztosan számítsunk. Ennél is nagyobb növekedést várni azonban igazán nem lehet. Nem lehet azért, mert a törvényjavaslat nem a mai tiszta jövedelem fölemelését, hanem csak egyenlékenynyé tételét tervezi; a mi ha egyes vidékeken emelkedést, másutt viszont csökkenést fog eredményezni; mert a gyakorlatban éppen nem ritkák azok az esetek, melyekben egyes községek határának a többiekhez viszonyítva, túl magas fölbecsülésével találkozunk. De ki van zárva a földadó nagyobb emelkedése azért is, mert a kereskedelmi, ipar- és gyártelepek keletkezése, városok és falvak nagymérvű építkezése következtében, igen sok olyan terület van ma a kataszterben, a mely ott mint kataszteri tiszta jövedelemmel bíró kert, szántó vagy kaszáló van fölvéve, holott rég beépített házhely, udvar, gyár vagy ipartelep. A kataszteri tiszta jövedelemmel bíró kert, érvágást fognak eszközölni, minthogy az említett tárgyváltozásokat most már hivatalból rendezni kell. A mire tehát, mint a mai kataszteri tiszta jövedelmet növelő tényezőre biztosan számíthatunk, az a reformjavaslat intézkedéseit és szellemét tekintve, csak a művelési ágbeli változások eredménye lehet. Ez pedig, bármennyire fejlődött is mezőgazdaságunk, a 83 millió 600 ezer koronát nem fogja meghaladni.

Ennélfogva tekintve, hogy az adóteher emelése nincs célba véve, mint általában minden adónemnél, úgy a földadónál sem találnám a pénzügyi kormány, illetve a javaslatok célzatával ellenkezőnek azt, hogy a földadó mai összegében kontingentáltassék és abban az esetben, ha az adóbevételek a mai összegen fölülemelkednék, a többlet az adókulcs leszállítására fordítottassék.¹

¹ Megtörtént.

Az OMGEnek második kifogása a földadóreform ellen az, hogy a törvényjavaslat bizonyos esetekben az új osztályba sorozást és új tiszta jövedelmi fokozatok fölállítását, jobban mondva a maiaknak kiigazítását is megengedi. E kifogás czáfolására a már elmondottak után, több érvet fölhoznom annál kevésbé szükséges, mert hiszen maga az OMGE is elismeri, hogy az egyes községekben fönnálló *valóban szembeszökő aránytalanságok* megszüntetése céljából erre szükség van.

Már pedig a pénzügyminiszter javaslata sem czéloz egyebet, mint ezeknek a szembeszökő aránytalanságoknak megszüntetését; a kataszteri tiszta jövedelemnek a szomszédos vidékek kataszteri tiszta jövedelmével való összhangba hozatalát.

Hogy az OMGE a javaslatnak ebbe a legegészségesebb és rég érzett és panasztól baj orvoslására hivatolt intézkedésébe, hogyan magyarázza bele azt, amit a földbirtok terhének csökkenését felpanaszoló városok emlékirata kér, de a mit a reform kifejezetten perhorreszkál: egészen új kataszter készítését és a mai tiszta jövedelmi fokozatok fölemelését, annak én tudója igazán nem vagyok. Hiszen utóbbi ellen teljes biztosítékot nyújt az, hogy az új tiszta jövedelmi fokozatok végérvényes megállapítása az országos földadó-bizottság hatáskörébe van utalva. (14. §.) Azt, hogy az aggodalmak eloszlátása végett e tekintetben a munkálatokat záros határidőn belül kell befejezeni, koncedálom.

Az OMGEnek ama kívánalmára, hogy a fölött, ha vajjon az új osztályba sorozás, illetve, a tiszta jövedelem kiigazítás elrendeltessék-e, ne a pénzügyminiszter, hanem az országos földadó-bizottság döntsön: erre azt hiszem igazán nincsen szükség. Mert a törvényjavaslat által tervezett eljárás a megyei és országos földadó-bizottságok összeállítása és ingerenciája (3. és 14. §.) nézetem szerint elég biztosítékot nyújtanak minden fiskális túlkapás ellen; főleg, ha a kivétel záros határidőhöz köttetik. A mi végül az OMGE harmadik és utolsó főkövetelményét illeti, hogy a földtehermentesítési járulék, a melynek külön számítását a reform minden adónemnél elejti, a földadónál — szintén kontingentálva — továbbra is külön számíttassék, hát előlött azt hiszem nyugodtan napirendre térhet nemcsak az OMGE, hanem minden földbirtokos.

Mert a megkülönböztetés eddig is csak akadémikus jelentőséggel bírt és eltekintve attól, hogy ez az OMGE által kívánt célzattal csak akkor volna megtehető, ha a többi adónemeknél is alkalmaztatnék, mert — s ez is érdemelné az OMGE részéről némi csekély figyelembe vételt — ezek is viselték és viselik kezdettől fogva a földtehermentesítés költségeit, azt kérdem, mit akar az OMGE ezzel a kívánalommal, a melynek gyakorlati konzekvenciáját csak 1958 évben, a földtehermentesítési adósság lejártá után, tehát csekély 50 év múlva akarja levonni?!

Hiszen akkor most megalkotandó új adórendszerünk már túlhaladott álláspont lesz. Akkor már a kettős adórendszer biztos révében kell pihennie a magyar államhaztartás hajójának.

A házadó, szerény nézetem szerint, a következő hibákban szenved: 1. igen magas a házbéradó százaléka; 2. igazságtalan az általános házbéradó intézmény, azaz a tulajdonos által lakott házaknak egyes helyeken házbéradó alá vonása; és 3. igen nagy az eltérés a házadó két nemének, a házbér- és házosztályadónak mérve között.

A házadóra vonatkozó törvényjavaslat ezeket a hibáit mind enyhíti, a mennyiben:

a) a házadó kulcsát az általános házbéradó alá eső, 15000 vagy ennél több lakossal bíró községeket és városokat kivéve, 0,6—3⁰/₁₀₀-al mindenütt leszállítja;

b) az általános házbéradó alá eső körzeteket az eddiginél igazságosabban alakítja meg; mert úgy intézkedik, hogy a községek, városok külső, elhagyottabb részei az általános házbéradó alól kihagyassanak s az erre egészben nem alkalmas helyeken, azoknak belső, előkelőbb, forgalmasabb részei külön körzetek gyanánt vétessenek föl; s végül

c) úgy az általános házbéradó alá eső körzetek illetén megalakítása, mint a házbéradó kulcsának leszállítása, tehát ez is érdemel némi figyelmet, nem a házosztályadó fölemelése által gondoskodik arról, hogy a házadó két nemében jelentkező adóteher egymáshoz közelebb hozassék.

A házadó reformok ezen kétségtelen és nem kicsinyelhető érdemei dacára azonban, olyan teljes elismeréssel nem lehetek, mint a földadó-javaslat és a reform egésze iránt viseltetem.

Az új házadó mindenben jobb, igazságosabb, helyesebb lesz a mai-nál; a múlt és jelen szempontjából, tehát semmit terhére írni, nem lehet. De a reform által feltárt szebb jövő, a teljesen igazságos és arányos teherosztás nézőpontjáról, talán még sem egészen kifogástalan.

Igy először is: én legalább nem érzek elég erőt magamban ahhoz, hogy az erre legilletékesebb érdekelttség, a törvényhatósági és a r. tanácsú városok emlékiratában foglalt azt a kifogását, hogy a házbéradó kulcsa úgy a többi adókhoz viszonyítva, mint absolute, így is igen magas marad, egészen megdöntsem.

Mert való ugyan, hogy a fundált jövedelem erősebben adóztatandó meg, mint a nem gyökösített jövedelem és való, hogy a fundált jövedelmek között a legbiztosabb földbirtok hozamánál is biztosabb a házbéradó jövedelem: de a különbség a ház hozadéka javára még sem oly nagy, a mely a földbirtok *tiszta* jövedelmét érintő 8⁰/₁₀₀ és a ház *nyers* hozadékára nehezítő 9, 11, 15 és 17⁰/₁₀₀ adó közötti elérést mindenütt kiegyenlítené.

Szerintem a házadó kulcsa akkor állana arányban a többi adók s különösen a földadó kulcsával, ha annak százaléka a nyers jövedelemre alkalmazva 8, 11, 14 és 16⁰/₁₀₀-ban állapítatnék meg, tehát a legkisebb községekre és a székesfővárosra, de különösen a 15000 és ennél népesebb lakosságú városokra 1—1⁰/₁₀₀-al leszállítatnék. Sőt ha föltétlen figyelembe vételt követelő finanziaális tekintetek vissza nem tartanának, azt mondanám, hogy az egészen kifogástalan házbéradó kulcs: a 8, 10, 12 és 14⁰/₁₀₀ volna. De erre ezidőszerint gondolni sem lehet.¹

Továbbá, igazságtalannak vélem az általános házbéradókötelezettség intézményét. Igazságtalanságnak tartom azt, hogy az a ház, melyben a tulajdonos maga lakik s a mely az ország ezer és ezer községében és városában házosztályadó alá esik, másik 100 vagy 200 helységben, sőt ugyanazon város vagy község egyes részeiben, a négyszerte nagyobb házbéradóval rovassek meg.

¹ A miniszterelnök-pénzügyminiszter januárius 28-iki beszédében megtette azt, a mi ma egyáltalán lehetséges: proprio motu 9, 11, 14 és 16⁰/₁₀₀-os kulcsot proponált; tehát további 1—1⁰/₁₀₀-ot engedett le Budapestre és a 15000 s ennél több lakással bíró városokra vonatkozólag.

Erre a javaslat indokolásában sem találok érvet; mert a mit ez a házbéradó mellett felhoz, az mind helyén való és igaz, de mind csak a bérbeadott házakra illik.

Szerény nézetem szerint tehát az általános házbéradókötelezettség intézményét nem megjavítani, mert ezt a javaslat a leghelyesebb irányban megteszi, hanem eltörölni kellett volna s e helyett a házosztályadó progressziójának helyes továbbfejlesztésével és pedig e célra szolgáló további két magasabb fokozat beállításával, a tulajdonos által lakott házakat mindenütt házosztályadó alá kellett volna vonni.

A házadó illetén szabályozásával megszüntetnénk egy igazságtalanságot, kiegyenlítőnk a házadó két neme közötti nagy eltérést, egyszerűbbé tennők a kivetési eljárást s talán — tekintve, hogy laküresedések esetén a kincstár a házosztályadóban állandó kárpótlást nyerne, az adóbevétel sem lenne nagyobb apadásnak kitéve.

Szükségesnek vélném a házadó illetén szabályozását az igazságos adóztatás érdekében már csak azért is, mert a míg a bérbeadott ház tulajdonosa, a javaslat indokolása szerint is, a terhére kivetett házbéradót részben vagy egészen a bérlőre háríthatja és hárítja át, addig az, a ki a saját házában lakik, ennek adóját senkire át nem tolhatja, hanem maga viseli.

A mi az új házadó ellen emelt többi kifogásokat illeti, mint a milyen pl. az, a melyet sajátságos, de a városok emlékiratában is megtalálunk, hogy a javaslat miért kerekíti ki az 1 kor. 60 filléres házosztályadótételt 2 koronára és a 2 kor. 40 fillérest 3 koronára; továbbá, hogy miért alakít olyan városokban is, a melyek egészükben nem esnének általános házbéradó alá, eme adónem alá vonandó részkörzeteket stb.: az ilyen kifogások nemhogy figyelembe vételt érdemelnének, vagy éppen ártának a javaslatnak, hanem annak helyes irányát annál tisztább világításba helyezik.

Avagy nem az igazság legelemibb követelménye-e az, hogy a mikor mondjuk: Pusztaföldemes község egészen általános házbéradó alá esik, akkor pl. Szegednek legalább főtere és ennek környéke is az alá vonassék. Vagy tekinthető-e kicsinyeskedésnél, vagy konok perlekedésnél egyébnek az, ha valaki egy adótételnek 40—60 fillérral, inkább csak a kerekszám kedvéért történt fölemelését támadja akkor, a mikor ugyanaz az adóreform, ugyanazt az adózót, a kinél ezt teszi, a II. osztályú kereseti adóban, családtagadóban, általános jövedelmi és országos betegápolási, községi és megyei pótagadóban 20—30-szor ennyi alól mentesíti. Van azonban úgy a városok emlékiratában, mint más helyen is előforduló kisebb jelentőségű kívánság a házbéradó-alap megállapítását illetőleg, a melyet magam is honorálni szeretnék. S ez a bérlő által fizetett vízvezetéki, csatornázási és szemétkihordási díjak levonásának megengedése. Ezt annál inkább helyénvalónak vélném, mert ezek a díjak nemcsak hogy nem jövedelme a háztulajdonosnak, de voltaképpen nem is az ő, hanem a vízvezeték, csatornázást, szemétkihordást igénybe vevő bérlő tartozásai volnának és csak a városi szabályrendeletek ellenkező intézkedésén múlik, hogy azokat a bérjövödelemhez kell a törvénynek számítania.

A reform legnehezebb és legnagyobb körültekintést igényelt része, mint mindenütt, nálunk is, kétségtelenül a *kereseti adóról* szóló törvény megalkotása volt. Óriásiak voltak itt a nehézségek, melyekkel a reformátor-

nak, különösen végképp demoralizált III. osztályú kereseti adónk újjáteremtésében küzdenie kellett.

Az adózási kézségnek, az adózás etikájának mondhatni teljes hiánya és a lehetetlenül magas adókulcs ennél az adónál 1876 óta oly szoros frigyre léptek, annyira összeforrtak egymással, hogy ezeknek szétválasztása és megszüntetése egyikévé vált a legnehezebb problémáknak.

És daczára annak a sok és heves támadásnak, a mely a reformnak éppen a kereseti adóra vonatkozó részét éri, azt kell mondanunk, hogy ezt viszonyaink között helyesebben, jobban megoldani nem lehetne. Mert mi itt az állapot? Mit tesz a reform? és melyek azok a lényegesebb kifogások, melyeket az érdekeltségek a reform ellen emelnek?

Négy osztályúvá tagozott mai kereseti adónk

1. a 200 koronán alóli állandó illetményen, a napszamosoknak az 1883. évi X. törvénnyel megadott adómentességen és az 1898. évi 76785. sz. pmr.-tel ezek analogiáján mentesített azon gyári és ipari segédeken és segéd munkásokon kívül, a kik napi- vagy hetibérrrel vannak alkalmazva, avagy darabszámra vagy szakmányba dolgozván, nem keresnek többet a helyi közönséges napszámmal, *a létminimum adómentességét egyik osztályban sem ismeri*; sőt 2. *a családtagok adójával* és 3. *a kereseti adó II. osztályával* nagyrészt éppen azokat rója meg képtelen és elviselhetetlen adókkal, a kik a létminimum fölött is alig rendelkeznek.

További nagy hibái aztán még a mai kereseti adónak: 4. hogy legfontosabb és legtágabb körű, mert a nem állandó fizetéssel járó, összes üzleti és értelmi foglalkozásokra kiterjedő III. osztályában, a valóságos jövedelem kimunkálása és megadóztatása intézményesen nincsen a törvényben biztosítva s ennél fogva, különösen a nagyobb jövedelmeknek tényleg csak $\frac{1}{3}$ része kerül adó alá; 5. hogy ugyancsak *a III. osztályú kereseti adónak 10⁰/o-os kulcsa*, a mely az általános jövedelmi póttadóval 11, s illetve 13 $\frac{1}{2}$ ⁰/o-ra emelkedik, *túl magas* s ennél fogva azokban az esetekben, a mikor a valóságos jövedelmet utolérni sikerül, túlterhelést és aránytalanságot eredményez.

Es miként intézkedik ezzel szemben az új törvény? *Először is megszünteti a négy osztályú kereseti adót és általános kereseti adót létesít*; átveszi ebbe a mai I. osztály adóképes alanyait és a III. osztályú kereseti adóköteleseket, valamint azokat, a kik eddig bányaadót fizettek; ellenben kihagyja az összes szolgálati viszonyban állókat, tekintet nélkül arra, hogy üzleti vagy értelmi téren, magán avagy közintézményeknél, illetve hatóságoknál vannak-e alkalmazva s ezeket az általános jövedelmi adó alanyaivá teszi. *Másodszor* eltörli a II. osztályú kereseti adót és a családtagok adóját. *Harmadszor* 600 korona létminimum erejéig adómentességet biztosít mindenkinek kivétel nélkül. *Negyedszer* az adókulcsot a III. osztályú kereseti adó eddigi 10⁰/o-áról, 4, illetve 5⁰/o-ra mérsékli s ezzel az értelmi foglalkozásuk adóját 60⁰/o-al, a többiekét pedig 50⁰/o-al leszállítja. *Ötödször* a vallomástételt kötelezővé teszi, annak elmúlasztását mint a vallomáson nyugvó többi adónemnél is, 5⁰/o adópótlékkal, a jövedelem valótlán bemondását pedig az adónak 1—8 szoros összegével bünteti s ez által a valóságos jövedelem megadóztatását az eddiginél jobban biztosítja. *Hatodszor* az általános kereseti adó összegét 3 évre az eddigi évi 28 millió koronában kontingentálja és 5⁰/o-ot meghaladó hiány esetére pótkivetést rendel el.

A mint ezekből látható, a reform óriási léptekkel viszi előre kereseti

adónkat a tökéletesedés útján s ha ennek daczára igen tekintélyes érdekeltségek, mint kereskedelmi és iparkamarák, az országos iparegyesület, a magyar gyáripárosok országos szövetsége, az országos magyar kereskedelmi egyesület stb. az új kereseti adó ellen több kifogást emelnek, azt semmiestre sem a javaslatnak, hanem annak a féltő gondnak kell betudnunk, melylyel ebben a mindenek harczában, ahol minden szentnek különben a szokottnál is erősebben maga felé hajlik a keze, a magyar ipar érdekeit, különösen Ausztriára való tekintettel, minél hathatósabban megvédeni igyekeznek.

A kifogások, a melyeket az érdekelt ipari és kereskedelmi körök a kereseti adójavaslat ellen emelnek, különben a következők: 1. Keveslik a 600 korona létminimumot; 2. Ausztriára való tekintettel 3%-ra kérik leszállítani az adókulcsot; 3. indokolatlannak tartják az értelmi foglalkozásnak nyújtott 1% kedvezményt; 4. mellőzni kérik a kötelező bevallást összes következményeivel; 5. fentartani kívánják a 3 évi kivetést, a 3 évi jövedelmi átlaggal; 6. kifogásolják a minimális alap fölfelé tolását és 7. elejteni kérik a minimális kontingenst a pótkivetéssel.

E kifogások közül az elsőt és utolsót olyanoknak tekinthetjük, a melyek figyelembe vételt érdemelnek s a melyek elől a kormány és a törvényhozás aligha fognak kitérni. Mert igaz ugyan, hogy vannak államok, a melyekben a létminimum 600 koronánál is kevesekb. De azok a megállapítást korábbi, nagyrészt az általános drágaság előtti időkben s részben ottani különleges viszonyok szerint eszközölték. Ma és a mi viszonyaink között azonban 600 korona a megélhetésre nem mindenütt elegendő. Ennélfogva nem lehet kétségünk e tekintetben, hogy a létminimum vagy általában, vagy fokozatosan de 800 koronáig fel fog emeltetni. Leghelyesebbnek azt tartanám, ha létminimumra úgy helyenként, mint a családi viszonyra való tekintettel legalább 3 fokozat alapítatnék meg.¹

Az adóminimum kontingentálásától minden aggodalom nélkül el lehet állani; mert nem tekintve azt, hogy úgy is csak három évre van tervbe véve, arra a kereseti adóbevétel stabilitását és természetes fejlődését tekintve, valóban semmi szükség nincsen s így nem lenne czélszerű a pótkivetésben rejlő fenyegetést Damokles kardként az adózók feje fölött tartani. Azt, hogy az eddig szidott és tényleg csak kényelmi szempontból helyeselhető, 3 éves kivetést az adózók fogják visszakíválni, igazán nem hittem volna.

De gondolom: ezt nem is a szerelem teszi. Nem a 3 éves ciklusokat vágnak fentartani, nem az egy évre való kivetés ellen irányul a kifogás éle, hanem az adóalap illetén számítását fájlalják. És e tekintetben a veszteségek figyelembe vételét valamely módon és talán leghelyesebben éppen az érdekeltek által fentartani kívánt 3, vagy esetleg 2 évi átlagszámítás útján gondozandónak vélném.²

A mi a minimális alap fölfelé tolását illeti, az ez ellen irányuló kifogás teljesen alaptalan; mert kérдем: az adókulcsnak felére, sőt azon alól is történt leszállítása mellett, miként lehessen a törvénynek a mai adóbevétel lehető fentartására irányuló intenczióját megvalósítani, ha a valóságos jövedelem hatékonyabb megközelítéséről e tekintetben is nem gondos-

¹ Helyre és a családtagok számára való tekintet nélkül 800 koronára emeltett úgy itt, mint az általános jövedelmi adónál.

² A pénzügyi miniszter az utóbbihoz, vagyis az előző évi veszteségeknek az adóalapból való levonásához hozzájárult.

codunk? Hiszen e nélkül a minimális alapon adózók 50, illetve 60⁰/₀-al a mai adójuknál kevesebbet fizetnének az 5, illetve 4⁰/₀-os adótétel mellett.

De nem állhat meg ez a kifogás azért sem, mert az adóalap emelése csak szükségszerű folyománya annak a rendkívüli áremelkedésnek, mely az ipari és kereskedelmi cikkek, értelmi munka stb. terén a mai minimális alap, az 1875 évi XXIX. tcz. 19. §-ának megalkotása óta beállott.

Egyébiránt, a kinek a minimális alap magas, az vallja be a valóságos jövedelmét. Mert biztosítok róla mindenkit, hogy ezekben a minimális alapokba, a melyek az adóknak, illetőleg az ezek alapjául veendő jövedelemnek külső ismérvek alapján való megállapítására rendelvek, s a melyek ennél fogva az egyenes adók előnyeit veszélyeztetik, egyetlen törvényhozás és adókiadó közeg sem szerelmes. Mindenik csak örvend neki, ha azok alkalmazására minél ritkábban kerül a sor. Most már, a mélyen leszállított kulcs mellett, csak az adózók áll, hogy ezt lehetővé tegyék.

Hogy az érdekeltségi képviselők az adókulcsnak 3⁰/₀-ra való mérséklését kívánják, ezt ha elfogadhatóan megindokolni nem is, de érteni tudom. Mert, ha a többi adókhoz viszonyítva és a szolgáltatási képességet tekintve, a 4, illetve 5⁰/₀ felel is meg a helyes aránynak, és a reformnak elsősorban ilyen adóztatás a célja, viszont az is kétségtelen, hogy a 3⁰/₀-os adókulcs zsenge iparunk és kereskedelmünk fejlődését, versenyképességének előmozdítását hatékonyabban szolgálhatná, mint a magasabb százalék. Ez pedig nem kisebb érdek az adóbevételek biztosításánál és az arányos adóztatásnál.

Csakhogy annak, a ki látó szemmel néz, a ki el is akarja érni a mi után nyúl, annak nem szabad felednie, hogy a kötelező vallomás és ennek szankciói nem fognak a valóságos jövedelemhez azonnal hozzájuttatni. Az a 4—5⁰/₀ valójában nem fog többet hajtani 3—4⁰/₀-nál. De bár csak ezt behozná.

Hiszen tessék csak megfigyelni a IV. osztályú kereseti adót, a tőkekamat- és járadékadót, sőt részben a hatékonyabban ellenőrizhető s ennél fogva nem annyira terhelt házbéradót. Ezekre most is kötelező a bevallás és annak valótlansága épp úgy büntetettik és mégis mennyi az eltitkolás.

Három ⁰/₀-os kereseti adókulcsra tehát addig, a mig meg nem látjuk, hogy az új törvények az adózási készség fejlesztésére mennyiben lesznek hatással, még akkor sem lehetne gondolni, ha nem a 4 és 5, hanem a 3⁰/₀-os adókulcs felelne meg, a többi adónemek kulcsához mérve, a helyes adózási aránynak.

Hanem az említett és szőnyegen forgó erős nemzeti érdekekre való tekintettel, helyénvalónak vélném, hogy abban az esetben, ha a kontingens fentartatik, az maximális legyen és mondja ki a törvény, hogy az évenkénti természetes növedéken felüli többlet, elsősorban a kereseti adónak 3⁰/₀-ig való redukálására fordítandó s csak azután a létminimum emelésére. Ez, azt hiszem, fejleszteni az adózás etikáját, előmozdítani a valóságos jövedelem bevallásának előhaladását is.¹

A legalaptalanabb azonban az a támadás, a melyben a kötelező vallomás behozatalát és ennek szankcióit részesítik. Mert a ki a III. osztályú kereseti adó kivételével és adminisztrációjával foglalkozott és tudja, hogy az erre illetékes fórumok, a jog és igazság rovására, hányszor állanak ott

¹ A törvényjavaslat így fog módosíttatni.

tehetetlenül és kénytelek futni engedni adat hiányai miatt, a legnagyobb adóalapokat s viszont, az 1875 évi XXIX. tcz. 18. és 19. §-ainak kényszerítő rendelkezésénél fogva, minimális alapon túlterhelni a kisebbeket; a ki igazán arányos és igazságos adóztatást akar: lelkéből üdvözölni fogja az új törvénynek ezt az intézkedését, a mely égbekiáltó igazságtalanságok enyhítésére és majdan megszüntetésére van hivatva.

De a mi különösen sajtáságos és nagyon is jellemző az, hogy ez a támadás egyszerre, egy kalap alatt éri a kötelező vallomást és ennek biztosítékait és a 4, illetve 5°/o-os adókulcsot. Szóval az érdekelt körök nem kívánának egyebet, minthogy az eddigi 10°/o-ot nem is 4 és 5°/o-ra, hanem 3-ra szállítsa le az új törvény, a jövedelem eltitkolás lehetőségét pedig hagyja meg az eddigi paradicsombeli, vagy mondjuk — csak a topográfiai fekvés kedvéért — ázsiai boldog állapotban. Hát a melyik pénzügyi kormány, a melyik törvényhozás ezt megtenné, az igazán méltó lenne rá, hogy az adótörténelem megbélyegezze.

Nem. Éppen elég volt Magyarországon az adóeltitkolásból. Nagyon is ideje már, hogy adómorált teremtsünk. Addig, a míg szipolyozó adótörvényeink és hozzájuk részben méltó, Bachtól visszamaradt tisztviselőink voltak, menthető volt a dolog. De méltányos törvények mellett és akkor, a mikor ma már feladata magaslatán álló pénzügyi tisztviselő karunk minden valamire való és hatáskörrel bíró tagja tudja, hogy az állam, az ügynevezett kincstár semmi más, mint a polgárok összesége s hogy ennél fogva első és legfőbb feladatunk a királyi kincstár és az adózók érdekeinek harmonikus, összeegyeztetése; ma itt az ideje, hogy a hamis adóvallomások kora végképp lejárjon.

És ne higgye senki, hogy ez állami, fiskális érdek. Legkevésbé. Hiszen az államnak meg kell kapnia a szükséges adóbevételt. A mit az egyik fia tőle elvon, azt meg kell kapnia a másiktól. Az adóeltitkolások megakadályozása tehát elsősorban ezeknek a mások helyett is adózó, mások terhét is viselő honpolgároknak az érdeke, nem az államé.

Ezért arról, hogy a bevallás kötelezővé ne tétessék, hogy annak elmulasztása és a jövedelem valótlan bemondása ne büntetessék s hogy ennek összes garanciái meg ne adassanak, éppen az adózók, az igazságos adóztatás érdekét tekintve, beszélni sem szabad.

Kifogásolják, a mint említettem, az üzleti foglalkozásuk részéről, az értelmi foglalkozásnak nyújtott 1°/o kedvezményt is. A ki azonban tudja, hogy az értelmi foglalkozásokhoz szükséges pl. az ügyvédi, mérnöki, orvosi stb. képzés megszerzése mennyivel több időt, tanulmányt s ezekben befektetést igényel s hogy hozamuk aránylag mégis mennyivel kevesebb, kétesebb és későbbi, mint az üzleti foglalkozásoké, az lehetetlen, hogy el ne ismerje, hogy a kormányjavaslat itt is helyes irányt követ.

Terem szük levén ahhoz, hogy egy adónemmel tovább foglalkozhassak, áttérek a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok kereseti adójáról szóló törvényjavaslatra, a melyet az ezen vállalatoknál jelentkező szolgáltatási képesség fokát, és azt tekintve, hogy itt az egyéni megélhetés gondjaival nem kell számolnunk, indokából, teljes egészében fentartandónak vélek, csak a veszteségek figyelembe vételét tartanám itt is, az általános kereseti adónál kifejtett nézetemhez képest gondozandónak.¹

¹ A pénzügyi miniszter az utóbbihoz, vagyis az előző évi veszteségeknek az adóalapból való levonásához hozzájárult.

De ha a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok megadóztatását tárgyzó előbb említett alapadóra nézve, nincs is egyéb megjegyzésem, az ezen vállalatokra is helyesen kiterjesztett általános jövedelmi adóra azonban egy dolgot én is tisztázandónak tartanék.

Az említett vállalatok üzleti adójáról szóló 1875 évi XXIV. tcz. szerint ugyanis a vállalat birtokában levő adómentes értékpapírok kamatjövédelme, a most hivatott törvény szerinti adóztatásnál nem vonható adó alá s mint-hogy a mai általános jövedelmi pótdadó alapját, az 1875 évi XLVII. és 1883 évi XLVI. tcz. határozmányai szerint, mint minden adónemnél, úgy itt is, a törzsadó képezi: e papírok jövedelme az általános jövedelmi pótdadónál is, tehát végkép és egészen adózatlanul maradt. Most az új általános jövedelmi adó ezeket a jövedelmeket is érinteni kívánja.

Az igazság szempontjából a törvényjavaslatnak ezt az intézkedését csak helyeselhettük. Nemcsak azért, mert ennél az adónemnél, ahol semmi-féle mentesség figyelembe nem vehető, sem tehet a törvény kivételt, hanem azért is, mert sehogysem egyeztethető össze az osztó igazsággal, hogy egy jövedelmező vállalatnak, minden különösebb ok nélkül, teljes adómentességet biztosítson egy adórendszer csak azért, mert pénzét adómentes értékpapírokba fektette.

Az a kifogás, a mely magasabb állami és nemzetgazdasági érdekekre hivatkozva azt állítja, hogy ezzel a megadóztatással papírjaink ithon maradását akadályozzuk meg és kivándorlását mozdítjuk elő, a mi válságok idején nagy bajok szülőoka lehet, nem állhat meg. Nem pedig azért, mert a 0·7—5, sőt ipari vállalatoknál csak 3⁰/₀-ig terjedő általános jövedelmi adó, bizonyára nem fog egy vállalatot sem visszatartani attól, ha ez különben irányzatának, vagy érdekeinek megfelel, hogy adómentes értékpapírokat szerezzen, mert hiszen azok hozama sokkal nagyobb — 10⁰/₀-os — vállalati adóval ezután sem lesz megróható. Aggályaim tehát nem is ily irányúak, hanem arra vonatkoznak, ha vajjon összeegyeztethető-e ezen kötvények kamatainak megadóztatása, bármely adóval való érintése, akár pénzintézetek, akár mások birtokában legyenek, az azoknak kibocsátásuk alkalmával biztosított adómentességgel.

De habár e tekintetben a kötvények szövege az ellenkezőt látszik bizonyítani, mert pl. a magyar földtehermentesítési kötvény, az aranyjáradék stb., *teljes bélyegilleték- és adómentességet biztosít* a kötvények és azokon levő kamatszövevények részére *jövőre is*, mégis: ismerve azt a nagy alapos-ságot és körültekintést, a melylyel a reformjavaslatok készültek, minden kétségen felül állónak tartom azt, hogy a vonatkozó államadóssági törvények az illetén megadóztatást, e kötvények kamatainak az adóköteles egyéni összjövedelembe való bevonását vagyis *jövedelmi* (s nem hozadéki) adóval való megrovását nem zárják ki. Mert ellenkező esetben ez az intézkedés bizonyára kimaradt volna az általános jövedelmi adóról szóló törvényjavaslatból.¹

Azoknak pedig, a kik a hazai iparnak adott kedvezményekről szóló 1907 évi III. tczikkre hivatkozva kifogásolják a többi adók alól mentes jövedelemnek ezen adónemmel való érintését, azt válaszolhatom, hogy a hazai iparnak nyújtott számos kedvezmény mellett, maga az általános jövedelmi adó semmiesetre sem fogja hátráltatni a magyar ipar fejlődését. Ele-

¹ A miniszterelnök kimutatta említett beszédében, hogy a mentesség csak a szelvény (hozadéki) adóra terjed ki s csak arra értetett eredetileg is.

gendő oknak tehát ezt sem tekinthetjük arra, hogy az egyéni összjövedelem megadóztatását célzó elv helyes alkalmazásán rést ütni engedjünk.

Ha azonban a tapasztalat igazolná, hogy a magyar ipar érdeke ennek a csekély adónak az elejtését is megkívánja a mindenkori magyar kormány, a törvény megfelelő módosítása elől bizonyára nem fog sohasem elzárkózni.

A *tőkekamat- és járadékadóról* szóló törvényjavaslat lényegesebb eltérései, az 1875. évi XXII., 1883. évi VII. és 1908. évi V. tcz. intézkedésein nyugvó mai állapottól: 1. az adókulcs tetemes leszállításra és 2. a külföldiek, illetve külföldről folyó jövedelmek hatékonyabb megadóztatása.

Mint hogy ezeket a módosításokat csak helyeselni lehet s minthogy e különben is alig támadott törvényjavaslat ellen, csak egy számbavehető kifogást hallottam s ez a városoknak az a méltánylást érdemlő óhajtása, hogy a törvényhatóságok által kibocsátott kölcsönkötvények és záloglevelek kamatai utáni adó, a melyre nézve a 10°/_o-os adókulcs továbbra is fentartott, szintén 5°/_o-ra szállíassék le, ennél fogva ezen adónemnél tovább időzni szükségtelennek tartom.

*

Az összes adónemek között a legtöbb támadás az új *általános jövedelmi adót* tárgyazó törvényjavaslatot éri. S ez érthető is. Mert míg a többi javaslatok az adózóknak csak egyes csoportjait érintik, ez az új adó, mindenkinek a zsebébe belenéz.

E törvényjavaslat szerint ugyanis, a létminimum kivételével *az adóalanyt bármely forrásból megillető, összevont jövedelem együttes összege után 0.7—5°/_o-ig emelkedő progresszív adó lesz kivetendő.*

A porosz adórendszerben, a mely az általános jövedelmi adón kívül, a mint már említettem, csak egy mérsékelt kiegészítő adót, az általános vagyonadót ismer, ez az adónem alkotja a gerinczet. Nálunk csak idők múltán fejlődhetik azzá. De éppen ezért, mert nálunk is ez a hivatása s mert addig is, mint kiegészítő, a többi adónemnek esetleges hiányait pótló s azok alól kibuvó adómentes jövedelmeket is érintő adónem igen fontos szereppel bír, különös figyelmünkre érdemes.

Igen üdvös intézkedései ennek a javaslatnak: a létminimum mentesítése, a progresszivitás behozatala és az, hogy azokat, a kik évenként legalább négy hónapot nem töltenek az országban, az adótétel háromszorosával rója meg.

A kifogások közül, melyeket ez adónem ellen felhozunk, azokkal, melyeket a létminimum összege, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és a hazai ipar támogatása szempontjából támasztanak, már végeztem.

Egyhangú a támadás mindenekelőtt a háztartás szerinti adóztatás szigorú keresztülvitele ellen. Ennek a jogosultságát pedig elvitatni nem lehet. Nem különösen nálunk, a hol az ellenkező szabályozás, a gyakorlati életből merített tapasztalatok szerint, tömeges visszaélésekre vezetne.

A városok emlékirata azt proponálja, hogy e visszaélések ellen megtorlásokkal, jövedéki büntetésekkel védekezzék a kincstár. Ennél rosszabb tanácsot képzelni sem lehet. Hiszen ez egyfelől az adózóknak állandó zaklatására és szakadatlan súlyos büntetésére vezetne, másfelől pénzügyi közlegeinket egészen ezen adónem számára foglalná le.

De ezt és a javaslat indokolásában kifejtett elvi álláspont helyességét nem tekintve, talán némi súlylyal bírhat az is, hogy Poroszország az általános jövedelmi adó behozatala alkalmával szintén erre az álláspontra helyez-

kedett s csak 1906-ban, tehát 15 évi tapasztalat és fejlődés után látta lehetőknek az attól való eltérést.

A mi pedig Ausztriát illeti, melyre a kifogást tevők szintén hivatkoznak, az ottani törvény tulajdonképpen csak a háztartás fejének oldalrokonai tekintetében tesz kivételt. Mert az, a mit az osztrák jövedelmi adótörvény 157. §-a úgy fejez ki, hogy külön adóznak, a feleséget kivéve, a többi rokonok közül is azok, *a kik fentartásukról maguk gondoskodnak és a kiket nem a háztartás feje lát el*, az, szerintem, csak más szavakkal való kifejezése annak, a mit a mi törvényjavaslatunk 3. §-ának a) pontja mond, mely szerint a családtagoknak az a jövedelme, mely nem kerül a háztartás fejének rendelkezése alá, nem számítható az ő jövedelméhez.

A mit azonban az ellentétes felfogás lefegyverzésére s az egyének és háztartások megadóztatása körül kétségtelenül előálló eltérés kigyenlítésére magam is kívánatosnak találnék, ez egyfelől *a gyermekek számának megfelelő fokozatos adóleszállítást elrendelő* gyermek-paragrafus alkalmazása, másfelől annak kimondása volna, *hogy a háztartás szerint adózók egy bizonyos összegig, pl. 3000 koronáig bezárólag, mindig a következő alsóbb adótételt tartozzanak fizetni* és pedig az együtt adózó családtagok számához képest egy, két, sőt esetleg három fokozattal is alább szállva.¹

Kifogásolják az adótételnek az alsó- és középrétegeknél való gyors emelkedését és kívánják, hogy a progresszió e tekintetben az osztrák sémához alkalmazkodjék. Minthogy ennek a méltányos és nemzeti szempontból jogos kívánalomnak pénzügyminiszterünk, a magyar és osztrák középjövedelem közötti eltérés figyelembevételével, már a városok anketjén eleget tett, ezzel tovább foglalkoznunk felesleges.

A mi azt a kívánalmat illeti, hogy az adóalap megállapításánál az adóköteles jövedelemből az adók és azok járulékai levonhatók legyenek, ezt nem tartom elfogadhatónak. Nem azért, mert a kérdésben úgy az elmélet, mint a gyakorlat egyaránt foglal állást pro és kontra, nem is azért, mintha magam a levonást ellenzők pártján volnék, hanem tisztán és kizárólag pénzügyi szempontok miatt.

Ugyanis, ha az adók levonását egyik adónemnél megengedi a törvény, meg kell azt a többinél is engednie. Az összes állami egyenesadóknak és azok járulékainak az adóalaphoz való levonása pedig, a pénzügyi kormány számítása szerint, egyenesadóbevételeinknek 30 millió koronával való csökkenését eredményezné. Nem szükséges azt bizonyítani, hogy az egyenesadóbevételek ilyen mértékű visszaesését államháztartásunk, a mai kiadások mellett, nem bírná meg. Mi lenne tehát az adók levonásának következménye? semmi más, mint az, hogy az ekként előálló apadást az egyenesadóbevételeknek más úton való fokozásával, új adó behozatalával, vagy a meglévők kulcsának emelésével kellene pótolni. A mi az adózó közönségre nézve könnyítést semmi esetre sem jelentene. Sőt az adólevonás megtagadásánál rosszabbul is üthetne ki.

Hogy az előző év vesztesége a kivetésnél figyelembe vétessék, jogos követelménynek tartom és miként az általános kereseti adónál és a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adójánál, úgy itt is teljesítendőnek vélem.²

¹ Előbbi (2 gyermek után egy, 4 után két fokozattal alacsonyabb adó kivetése) el van fogadva. Utóbbiról nem volt még szó.

² A pénzügyi miniszter az utóbbihoz, vagyis az előző évi veszteségeknek az adóalaphoz való levonásához hozzájárult.

Az általános jövedelmi adó kontingentálását szükségtelennek tartom. De ha az mégis fentartatnék, a javaslat álláspontját teszem magamévá. Mert igaz ugyan, hogy elméleti szempontból talán a jövedelmi adó volna legkevésbé kontingentálható, valamint azt sem igen lehet tagadni, a mit a magyar gyáriparosok országos szövetsége felhoz, hogy mi általános jövedelmi adóban az osztrák általános jövedelmi adóbevételnek a kvóta szerinti százaléknál többet alig irányozhatnánk elő, ez pedig (58 millió koronának $36\frac{4}{10}$ -a) csak 21 millió 112 ezer koronát, tehát kerekszámban 22 milliót tenne ki; mégis tekintve, hogy egyenesadóbevételünk 200 millió koronában úgy is kontingentálva van: a mindenkit érintő általános jövedelmi adónak a javaslat szerinti 46 millió koronában, vagy bármely összegben való kontingentálása mindenesetre igazságosabb, mint bármely más, csak az adózók egyes csoportjait felölelő adónémé.

A kontingentálást illetőleg különben egy általános megjegyzésem volna. Az eddigiekben minden kontingentált adónemnél a törvényjavaslatok indokolásának és az érdekeltég kifogásainak mérlegelésével, a jogosabb álláspont szerint, a kontingens fentartása vagy elejtése mellett foglaltam állást. Végezetül nem mulaszthatom el azonban kijelenteni, hogy elvileg egyes adónemek kontingentálásának föltétlenül ellensége vagyok. Mert minden adónemnek annyit kell hajtania, a mennyit igazságosan megállapított kulcsa szerint az alája tartozó jövedelem kiad. Sem többet, sem kevesebbet. Hanem igenis kontingentálhatónak és az államháztartás biztonsága érdekében kontingentálandónak tartom az összbevételt; mert azt az állam már igenis kimondhatja és helyes beosztás mellett ki is kell mondania, hogy: az egyenesadókból ennyit kell bevennem.

Ez okból, nézetem szerint, azontúl, hogy az említett adónemekből folyó egyenesadóbevételünket a szükségletnek megfelelő 200 millió koronában kontingentáltuk, az egyes adónemek kontingensét el kellene ejtenünk s azt kellene törvénybe iktatni, hogy: 1. a mennyiben egyenesadóbevételünk a 200 milliót, a természetes fejlődés szemelött tartásával előre meghatározandó növedéken túl is, meghaladná, a többlet elsősorban a házbéradó, másodsorban a kereseti adó, azután a földadó s végül a vállalati és a tőkekamatadó arányos leszállítására fordítassék; 2. ha pedig a bevétel 200 millió koronát nem érne el, a hiány a mindenkit érintő általános jövedelmi adó megfelelő emelése útján pótolassék. Ez felelne meg a tudomány, az igazság és a fejlődés követelményeinek. És így lehetne az általános jövedelmi adót egyenesadóbevételünk főforrásává fejleszteni és a hozadéki adók kiküszöbölésére s helyettük az általános vagyoadó, mint kiegészítő adónem behozatalára, szóval a porosz adórendszernek hazánkban leendő megvalósítására a talajt előkészíteni.

Mielőtt ezekben az egyenes adóreformra vonatkozó, az anyagi jogot szabályozó törvényjavaslatokkal végeznék, egy pár példával kívánnám illusztrálni azt, hogy miként alakul az egyes adózók adóterhe jövőre a mai állapothoz viszonyítva.

Ma a földbirtokos 10, 50, 100, 500, 1000, 5000, 10000 és 100000 korona kataszteri tiszta jövedelem után 9'75, 22'95, 39'30, 175'90, 343'80, 1669'80, 3327'00, 16587'00, illetve 33162'00 korona adót fizet az összes ma fennálló állami adókban;

a jövőben pedig 2, 10, 20, 111, 234, 1410, 3000, 16000 és 32000 koronát fog fizetni; az apadás tehát: 7'75, 12'95, 19'30, 64'90, 109'80,

259·80, 327·00, 587·00 és 662·00 koronát tesz pénzben és 79·4, 56·4, 49·1, 36·8, 31·9, 15·5, 9·8, 3·5 és 1·9⁰/₀-ot százalékban kifejezve.

Az a háztulajdonos, a kinek háza házosztályadó alá esik, fizet összesen állami egyenesadóban háza után, ha az a legmagasabb fokozat alá eső községben, vagy városban van és azon kívül egyéb adótárgya nincsen, az új általános jövedelmi adó számításánál egy szoba hasznóértékét, az ilyen helyeken maximális, 200 koronának véve, ha a ház: 1, 2, 3, 4—5, 6—7, 8—9, 10—11, 12—13, 14—15, illetve 16 szobás: 4, 14·40, 20·80, 37·60, 56·40, 81·60, 108·80, 136·00, 161·20 és 236·00 koronát;

a jövőben pedig fizetni fog 3, 8, 12, 32, 48, 73, 98, 124, 162 és 210 koronát; *az apadás tehát*: 1·00, 6·40, 8·80, 5·60, 8·40, 8·60, 10·80, 12·00, 9·20 és 26·00 korona, vagyis: 25—11⁰/₀.

Ha az épület házbéradó alá esik, akkor fizet ma annak tulajdonosa: 100, 500, 1000, 5000, 10000, 50000, illetve 100000 korona nyers bérjövedelem után: 18·80, 76·80, 151·60, 736·00, 1464·00, 7288·00, illetve 14568·00 koronát, föltéve, hogy a község vagy város nem tartozik általános házbéradó alá és lakossága 1000 léleknél több; *a jövőben pedig fizetni fog*: 11, 55, 118, 662, 1416, 7706 és 15600 koronát. *Az apadás tehát* ebben az esetben: 7·80, 21·80, 33·60, 74 és 48; vagyis 41·4—3·2⁰/₀, a 10000 korona nyers házbérjövedelemig, ellenben 50000 korona nyers házbérjövedelemnél már 412 korona és 100000 koronánál 1038 korona adóemelkedés áll elő.

Általános házbéradó alá eső azokban a községekben és városokban, a melyeknek a lakossága legalább 15000 (ezek közé tartozik Kolozsvár is), *az adóteher ma* 100, 500, 1000, 5000, 10000, 50000, 100000 korona nyers házbérjövedelem mellett 23·80, 101·80, 201·00, 983·00, 1958·00, 9758·00, illetve 19508·00 korona; *a reform szerint pedig lesz* 15, 75, 158, 862, 1816, 9700 és 19600 korona s így az utolsó tételnél 92 koronával *emelkedni*, a többinél pedig: 8·80, 26·80, 43, 121, 142 és 58 koronával, tehát 53·8—20·0⁰/₀-al apadni fog.¹

Minden más helyen még kedvezőbben alakul a házbirtok adó terhe; azokat a városokat, városrészeket s illetőleg az ezekben levő bérbe nem adott épületeket kivéve, melyek, az igazságnak megfelelően, a ma is ekként kezelt helyiségek analogiáján, a ma fizetett házosztályadó helyett, házbéradó alá fognak kerülni; a melyeknél tehát a két adónak közötti, az új törvény által a mai állapothoz viszonyítva, tetemesen enyhített különbözettel a tényleg bérbe nem adott házak adóterhe emelkedni fog.

A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adója, ha ipari üzemmél foglalkoznak, változatlan marad; kivéve, ha jövedelmük részben vagy egészben adómentes; mert ebben az esetben az adómentes jövedelemre eső és 0·7⁰/₀-tól 3⁰/₀-ig terjedő általános jövedelmi adó összegével adóterhük a reform folytán az ezen adónemre nézve már előadottak szerint, emelkedni fog.

A nem ipari üzemmél foglalkozó nyilvános számadásra kötelezett vállalatoknál ez az emelkedés az üzemi adó alól mentes jövedelem további 2⁰/₀-ig terjedhet. A tőkeamatadó, ha a városok kérése teljesítettik, tetemes csökkenést fog felmutatni. Ennél a két, különben sem általános, adónemnél tehát térszűke miatt, a számszerű összehasonlítást mellőzöm.

A mi a kereseti adót illeti, ez azokra nézve, a kik eddig is valódi, egész jövedelmük után adóztak, rendkívül nagy megkönnyebbülést jelent:

¹ A házbéradót itt még a javaslat szerinti 15⁰/₀-al számítottam. Az adóteher csökkenése tehát 1⁰/₀-al több lesz. Lásd a 3. jegyzetet.

ezek mai adóterhe ugyanis 100, 500, 1000, 5000, 10000, 50000, illetve 100000 korona tiszta nyereség után 55, 135, 675, 1350, 6750, illetve 13500 korona; *a jövőben pedig lesz* 5, 25, 58, 362, 815, 4700, illetve 9600 korona, tehát a reform következtében *apadni fog* 6, 30, 77, 313 2050 és 3900 koronával, vagyis 54·5—28·8⁰/₀-al.

Azoknál természetesen, a kik eddig jövedelmüket az adó alól részben elvonták, ez az apadás abban az arányban lesz kevesebb, a mily arányban valóságos jövedelmüket most jobban megközelíteti sikerül, a mire azonban a törvényjavaslat, a mely az üzleti könyvek, sőt még a nyereség- és veszteség-számla bemutatását sem teszi kötelezővé, intézményes biztosítékot nem nyújt. Mert az, a ki a különben is nehezen rábizonyítható valótlan jövedelem-bevallásra szabott büntetéstől tart, a kire nézve tehát a vallomástétel elmulasztását követő 5⁰/₀ adópótlék úgy sem számít: egyszerűen nem fog vallomást benyújtani, hanem a reá nézve kedvező minimális alapon való adoztatásnak enged tért.

Megjegyzem különben, hogy 4000 koronáig az adóalap kétszerese sem eredményez a mainál nagyobb adóösszeget. Az az adózó tehát, a ki eddig jövedelmének felét bevallotta, jövőre nyugodtan bementhatja az egészet, mert az adója nem fog emelkedni.

Végül be kell még mutatnom, hogy miként alakul az új törvények szerint, az állami, törvényhatósági, városi, községi és a magántisztviselők és egyéb állandó évi fizetéssel alkalmazottak adója a reform következtében.

Ezek a köz- és magántisztviselők ugyanis, a kik ma IV. osztályú kereseti adót és abban az esetben, ha évi fizetésük Budapesten 4000, vidéken 3000 koronát elér, ezen kívül még 3·5⁰/₀ általános jövedelmi pótdótot fizetnek, jövőre csak általános jövedelmi adó alá fognak esni; tehát a létminimum összegéig (6—800 korona) teljes adómentességet fognak élvezni, azontúl pedig, fokozatok szerint 0·7—5⁰/₀-ig terjedő adót fognak fizetni; a melyhez — évi 6000 korona illetményen felül — 0·2⁰/₀-tól 6⁰/₀-ig terjedő, ugyancsak fokozatok szerint emelkedő s a maximumot 40000 korona javadalmazásnál elérő jövedelemadó pótlék járul.

Ez a kombinált adókulcs, az adóalap számításánál tervezett azzal az újítással, hogy jövőre nemcsak a fizetés, hanem a lakásbér is (mindenütt a IV. lakbérfokozat szerint számítva) adó alá fog vonatni, azt eredményezi, hogy az állami tisztviselők és alkalmazottak adója a IX. fizetési osztály legmagasabb fokozatában I kor. 60 fillérrel, az V. fizetési osztály alsó fokozatában 60 s a magasabban 85 koronával apad, a többiekben növekedik és pedig: a XI. fizetési osztály mindenik fokozatában 4 koronával, a X. fizetési osztályban 8, 10, illetve 12 koronával, a IX. fizetési osztály legalsó fokán 14, a másodikon 16 koronával, a VIII. fizetési osztályban 4·20, 4 és 3·80, a VII.-ben 3·60, 2·94, 4·86 és a VI.-ban 13·70, 20·80 és 4·80 koronával.

A nem állami, azokra a tisztviselőkre és alkalmazottakra nézve azonban, a kik az állami adókon nyugvó helyhatósági adók alól mentességet nem élveznek, az adóteher emelkedése ennél is többre fog menni; mint-hogy ma az általános jövedelmi pótdótot után helyhatósági adók nem vehetők ki, jövőre pedig, a javaslat 67. §-ának határozott rendelkezése szerint, az adópótlék is kivétési alapul szolgál.

Megjegyzem, hogy ezt az emelkedést nem a javaslat komtemplálta, hanem a lakásbérek fölemelése eredményezi. A régi lakásbérek és a törvényjavaslat szerint az illetménynek adója a három alsó fizetési osztályban

az eddigi maradott volna, azontúl, sőt már a IX. fizetési osztály legmagasabb fokozatától kezdődőleg mindenütt kevesebb lett volna mai összegénél, még pedig 13·60; 11·80, 12·00, 12·20; 12·40 26·10, 29·30; 21·90, 16·20, 43·00 és az V. fizetési osztályban 99·50, illetve 140 koronával.

Minthogy ebből láthatólag, a kormány az illetményadó emelését nem tervezte, nem kétlem, hogy az eredeti tervzetnek megfelelő adózást fog a törvényhozás megállapítani. A mi nagyon is kívánatos lenne.¹

Hátra van még az alaki jogra vonatkozó két adókezelési törvényjavaslat.

Ezek közül az első *a közszolgáltatások egyesített kezeléséről* szól és igénytelenségéből alig következethető rendkívüli bece először is abban van, hogy a községi és városi közegeket nagy munkatehertől szabadítja meg akkor, midőn a 2. §-ában felsorolt tízféle községi és megyei közszolgáltatást, melyekről eddig jórészt külön-külön főkönyvek és naplók voltak vezetendők, jövőre az állami adókkal együtt, egy főkönyvben rendeli előíratni és könyveltetni s egy naplóban bevételeztetni. Megkönnyíti ez a törvényjavaslat továbbá az említett közigazgatási közegekre nézve az adópénzek beszállítását is; a mennyiben megengedi, hogy az utolsó, december havi, szállítást kivéve a havonkénti pénzbeszállítás jövőre postán is eszközölhető legyen.

De az előadottaknál sokkal nagyobb jelentőséggel bír e törvényjavaslat, ha intézkedéseit az adózó és jogkereső közönség szempontjából tekintjük és hasonlítjuk össze a mai állapottal.

Ma az adózók, a bizottságilag kivetett 3 állami adónemnél is igen ritka eseteket kivéve, az adókivetésről egyéenként nem értesítendők. Ha tehát meg akarják tudni, hogy valamely adónemben mily összeg vettetik ki a terhükre: külön-külön kell kilesniök azokat a bizonytalan időpontokat, a melyekben az egyes kivetési lajstromok a községi előljárásiagnál (városi adóhivatalnál) közszemlére kitétetnek s ha a kivetés sérelmes, minden egyes adónem ellen, a 8 napi közszemle lejártát követő 15 nap alatt írásban külön-külön felebbezést kell beadniök. A végre pedig, hogy megtudják évi összes adótartozásukat, adókönyvecskéik kiegészítése végett jelentkeznük kell a községi előljárásiagnál, városi, illetve királyi adóhivatalnál.

Ezzel szemben az említett törvényjavaslat azt rendeli, hogy az adókivetés befejezése után, a javaslat 2. §-ában felsorolt összes állami, községi (városi) és megyei adótartozásokról minden egyes adózó részére évenként adóív állíttassék ki s a félnek jogot ad, hogy az adóívben foglalt összes, avagy bármely egyes adónem ellen, az adóív kézbesítésétől számított 15 nap alatt egy beadványban élhessen jogorvoslattal, sőt arra is feljogosítja, hogy felebbezését a községi (városi) előljárásiagnál és a pénzügyigazgatásnál szóval is előadhassa.

A közigazgatási bizottság adóügyi bizottsága által ezen felebbezés fölött hozott határozat ellen ugyancsak egységes panasszal élhet a fél a közigazgatási bírósághoz.

¹ Itt meg kell említenem, hogy a jövő adóterhet, illetve annak csökkenését illetőleg, az összes példák kedvezőbben fognak alakulni; mert, amint azt előadtam, az általános jövedelmi adó kulcsa az alsóbb és középjövedelmekre nézve enyhítve, a magasabbakra nézve fokozatosan emelve lett; úgy, hogy az 5% maximumot nem a javaslat szerinti 200000, hanem 120000 koronánál fogja elérni. Minthogy azonban ez a kulcs még közzétéve nem lett, a példák a javaslat szerinti, az alsóbb fokozatokban nagyobb adót tüntetik föl. Éppen ez okból s mert a 0·2—6% pótlék kezdeti alapja is főlebb lett tolvá, azt hiszem, már is biztosítottnak tekinthető az, hogy az állandó illetmények állami adóterhe emelkedni nem fog.

Hogy ezek a teljes jogbiztonságot nyújtó intézkedések, mennyire föltte állanak a mai törvénynek, azt csak a szakemberek és az adózóknak azon ezrei tudnák megmondani, a kik csak a végrehajtás rendjén, vagy akkor jutottak tartozásuk tudomására, a mikor a jogorvoslati határidőből már rég kiestek.

Sajnos, hogy a jogorvoslati eljárás tekintetében érthetőleg kivételt kellett tenni a bizottságilag kivetendő általános kereseti és általános jövedelmi adót illetőleg, a melyekre vonatkozólag a felebbezést a jelenlevő félre és a kincstári képviselőre nézve, továbbra is a bizottsági tárgyaláshoz, a jelen nem volt félre nézve pedig a lajstrom közszemlére tételéhez kellett kötni. Itt is lényeges és legtöbbször a fél érdekét szolgáló újítás azonban (a vonatkozó intézkedés a kereseti adóról szóló törvényjavaslat 49. s a jövedelmi adóról szóló 50. §-ában foglaltatik), hogy úgy a félnek, ha jelen van, *mint a kincstári képviselőnek, különbeni jogvesztés terhe alatt*, nyilatkoznia kell a határozat kihirdetése után, hogy óhajt-e az ellen felebbezni.

A mi az utolsó, a *közadók kezeléséről* intézkedő törvényjavaslatot illeti, a mely törvénynyé válva, az 1883. évi XLIV. tcz. helyét lesz hivatva elfoglalni s az 1889. évi XXVIII. tcz. intézkedéseit is sok tekintetben módosítja, ez a mai kezelésen a következő változtatásokat eszközözi: 1. A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok kereseti (és jövedelmi) adójának a kivetését az adókivető bizottságok helyett a pénzügyigazgatóságokra ruházza. 2. A közbirtokosságokat, a volt úrbéri közösségeket, a vagyonszövetségeket és a horvát-szlavonországi földközösségeket az adóösszeg nagyságára való tekintet nélkül, igen helyesen, mind közvetlen fizetőkké teszi. (28. §.) 3. A közvetlen fizetők adó- stb. tartozásainak behajtását a főszolgabírák helyett a királyi adóhivatalokra ruházza, s e czélból az állami végrehajtókat, a királyi pénzügyigazgatóságoktól a királyi adóhivatalokhoz helyezi át s egyáltalán szabatosan intézkedik az egész végrehajtást illetően. (40—79. §.) 4. A birói végrehajtási eljárás szerint a foglalás alól fölmentett ingó dolgokat az adóvégrehajtás alól is mentesíti, kivéve a szolgálati illetményeket, a melyek a fennálló törvények alapján kivetett bírságok, költségtérítmények és kártérítések erejéig korlátlanul lefoglalhatók. (52. §.) 5. Az eddigi hirdetményes közzététel fenntartása mellett elrendeli, hogy a fél az árverés napjáról, ha tartozása 50 koronát meghalad, külön is értesíttessék. (61. §.) 6. Az eddiginél (1883: XLIV. 90. §) minden tekintetben világosabban szabályozza az elévülés kérdését; így határozottan kimondja: *a)* hogy minden intézkedés (tehát a telekkönyvi bekebelezés is) az elévülést csak további 5 évre akasztja meg; *b)* hogy a szavatosság is 5 éven belül érvényesítendő stb. 7. A tévesen befizetett vagy jogellenesen beszedett adók visszakövetelési jogát a felekre nézve az eddigi 3 év helyett 5 évre terjeszti ki. (7. §. és 85. §. 4. pont.)

A mint az előadottakból látható, az új törvény nem szervez új intézményeket, nem állapít meg új eljárást, hanem az eddgieket módosítja, egészíti ki, javítja. És itt elmondhatjuk, hogy az 1883. évi XLIV. tcz. életbelépése óta eltelt negyedszázad tapasztalatait mindenben a gyakorlati élet követelményeinek és az adózó közönség érdekeinek szem előtt tartásával és akként igyekszik a törvényjavaslat értékesíteni, hogy az eljáró közigazgatási közegek munkáját a lehetőség szerint mindenben apassza. Azonkívül tehát, hogy a két utóbbi törvényjavaslat már nem arról intézkedik, hogy ki mennyit fizessen, mint azt a többi hat teszi: talán ennek is tulajdonítható, hogy e kezelési javaslatok ellen kifogásokat alig lehet hallani. Magam legalább lényegesebb kifogást csak egyet hallottam, hogy a javaslat miatt

nem bizza a községnél fizetők adótartozásainak a behajtását is járasonkint szervezendő állami közegekre.

Hát ez a kifogás megérdemli, hogy gondolkozzunk felőle. Különösen azután, hogy a közvetlen fizetők tartozásainak a behajtását már amúgy is állami közegekre bíztuk.

Mert igaz, hogy a javaslat indokai erősek. Költségkimézés és alkotmánybiztosíték az, ha az adót az autonómia közegei hajtják be. S talán az adózók is, habár kérdés, ha vajjon mindig részrehajlatlanul-e, nagyobb kíméletben részesíthetők így. *De viszont az is kétségtelen:* 1. hogy a községi és körjegyzők, mert hiszen a munka rájuk nehezedik, nem egészen alkalmas s nem is kellő idővel rendelkező végrehajtó közegek; 2. hogy a behajtási illetékekből befolyó bevételt s a részben már beállított végrehajtókat tekintve, a költségjobblet nem tenne ki nagyobb összeget; 3. hogy a közvetlenek és községnél fizetők tartozásainak behajtása községenként egyszerre és egyöntetűen volna az állami közegek által végezhető, s végül 4. hogy az alkotmánybiztosíték így is meglenne; minthogy a könyvelés s a hátraléki kimutatások kiállítása továbbra is a községi (városi) közegek kezében maradna; ezek nélkül pedig adót behajtani nem lehet.

E kifogás mellett tehát annál kevésbé lehet szó nélkül elhaladni, mert a végrehajtás megfelelő intézése a segédjegyzői állások szaporítását fogja hovatovább mindinkább szükségessé tenni, tehát a költségek emelkedése így sem lesz kikerülhető.

A mi a törvényjavaslat többi intézkedéseit illeti, azokat csak helyeselni lehet. Mindössze két dologra volna még megjegyzésem. Az egyik a törvényjavaslatnak az az intézkedése (69. §), hogy a végrehajtásnál alkalmazott becsüsök és tanuk napidíjra igényt nem tarthatnak. Így, ha csak a törvényjavaslat valamely szánkciót nem nyújt, aligha lehet majd becsüst és tanut kapni. A másik, a mit módosítandónak tartok, a törvényjavaslat 71. §-ának második kikezdése, a mely az 1883. évi XLIV. tcz. 81. §-ának intézkedését véve át, a behajtás elhanyagolása miatt felelősséggel sújtott községi (városi) közegeknek továbbra is csak 15 napi időt enged mulasztásuk pótlására. A ki a végrehajtási eljárást ismeri, tudja, hogy ez az idő igen kevés. Nézetem szerint 30 napra volna fölemelendő. Ez alatt már eredményes működést lehet kifejtetni, de 15 nap alatt nem.

Tanulmányom befejezése előtt legyen szabad még csak egy dologra kiterjeszkednem.

Ismételten a porosz kétfős adórendszer hívének vallottam magam s s az a meggyőződés, hogy minden törekvésünknek arra kell irányulnia, hogy hazánkban is azt léptessük életbe. Vagyis hogy hozadéki adóinkat részben megszüntessük, részben a községeknek és városoknak engedjük át s helyettük, főadónemünk az általános jövedelmi adót téve, kiegészítő, a gyökösített, fundált jövedelem erősebb megadóztatását gondozó adónem gyanánt, viszonyainhoz mért nagy létminimummal, az általános vagyoadót hozzuk be. Mindkettőt megfelelő progresszív adókulcsal.

Hogy mi ennek ma az akadály, agrár állam mivoltunk és a kellő adózási kézség hiánya, azt már említettem. Dehát ezek idővel megszűnnek. A magyar ipar és kereskedelem fejlesztése s az adóreform csak meg fogja hozni e tekintetben is a kívánt gyümölcsöket. Hanem ismételten hallottam a hozadéki adóknak, mint állami bevételeknek megszüntetése ellen azt az érvet felhozni, hogy a földadót a községi háztartás körébe utalni nem lehet; mert a nagybirtokok, latifundiumok nagy aránytalanságokat eredményeznének.

Hát ez tény. Mert habár az a nagybirtok rendszerint nemcsak egy, hanem több község határára terjed ki, mégis kétségtelen, hogy a községek és szükségleteik terjedelme a községi határ nagyságához viszonyítva, helyenként nagyon is eltérő arányszámot s így a hány község, annyiféle földadókulcsot, illetőleg az egyedül helyes egységes kulcs mellett, egyik helyen igen sok, másik helyen meg kevés bevételt eredményezne. Az tehát kétségtelen, hogy a földadó, az igazságos és arányos adóztatás szempontjából tekintve, nem alkalmas arra, hogy Magyarországon községi adóvá tétessék. De ne feledjük, hogy a községeken kívül, van nekünk egy másik önkormányzati testünk: a vármegye; a melynek szintén saját háztartása van s a mely e háztartás költségeit csak állami segélylyel tudja fedezni. Saját bevételei, a megyei pótdadók erre nem elegendők. Nem tudom, ha vajjon újat mondok-e, tény azonban, hogy eddig nem hallottam róla s magamnak is csak az adóreform tanulmányozása közben támadt ez az eszmém: *igen alkalmasnak látszik, úgyszólván kínálkozik a földadó megyei, törvényhatósági adónak.* A megye már nagyobb közület, háztartási szükségletei, kiadásai, területéhez mérten alakulnak. Itt tehát aránytalanságok keletkezéséről alig lehetne szó.

A községek és városok kapnák a házadót, a melyet, hogy úgy mondjam: az Isten is községi adónak teremtett; mert legjobban simul a községi háztartás terjedelméhez, szükségleteihez és egy, az összes haszonhajtó foglalkozásokra kiterjedő mérsékelt, de létminimum nélküli községi kereseti adóval párosítva, legalkalmasabb arra, hogy a háztartási költségek fedezéséhez mindenki helyes arány szerint járuljon hozzá.

Nem tudom még, ha vajjon helyes úton vagyok-e? Első tekintetre azonban nem tudnék magunknak ideálisabb, egyszerűbb és viszonyainknak jobban megfelelő adórendszer elképzelni.

A községek, városok háztartási költségeit viselnék a háztulajdonosok és az ott haszonhajtó foglalkozást űzők; a kik leginkább veszik hasznát a községi alakulatnak. Törvényhatósági joggal felruházott, tehát a megyei adózáson kívül álló városokban, az ezeknél aránytalanul nagyobb költségek fedezéséhez hozzájárulván s a mérleget helyreállítván, önérthetően a földadó is.

A par excellence földbirtokos jellegű közigazgatási test, a vármegye kiadásait a vele összeforrott föld és birtokosai fedeznék.

A mindkettőt összefoglaló legmagasabb közület, az állam háztartásáról pedig az állampolgárok összessége gondoskodnék az összjövedelem és összvagyon megfelelő részének átengedésével, a progresszív általános jövedelmi adóban, mint fő- és az ugyancsak progresszív általános vagyonadóban, mint kiegészítő, mellék adónemben.

Így első tekintetre ez látszanék az egyenes adóteher igazságos megosztására és az önkormányzati testek háztartási kiadásainak megfelelő fedezésére alkalmas, minden érdeket szem előtt tartó és egyet sem sértő, olyan adórendszernek, a mely a magyar állam egyéniségének, történelmi fejlődésének, állami és közigazgatási szervezetének leginkább megfelelne s a melynek igen nagy előnye lenne az is, hogy fölöslegessé tenne minden, a községek és törvényhatóságok autonómiájával különben is ellenkező államsegélyt, fogyasztási adóátengedést vagy bármely más szubszidiális remédiumot.

Hogy valójában így van-e? annak megvizsgálására lesz még időnk addig, a míg a kormányjavaslatok által tárgyalt, a mai viszonyoknak egyedül megfelelő új adórendszerünket s különösen annak a végleges magyar adórendszer alapjául szolgáló általános jövedelmi adóját az élet megfelelőleg kipróbálja, kifejleszti.

Dr. Szterszky Vincze.

Kada István erdélyi püspök.

(1617—1695)

E sorok célja a Sebestyén András elhunytá folytán († Lőcsén, 1683 augusztus 1-én) megüresedett erdélyi főpapi székeknek élére állított Kada István főbb életrajzi adatait, az eddig róla megjelent téves adatok kiküszöbölése mellett, levéltári kutatások alapján, kellő világításban bemutatni. Ezt annyi is inkább szükségesnek tartjuk, mert ámbár az akkori politikai és vallási viszonyok Kadát minden lehetőségétől megfosztották annak, hogy ő hivatását betölthesse és mint Erdély püspöke, egyházmegyéje területén hívei fölött joghatóságot gyakorolhasson, mégis kétségtelen, hogy 1685 április 15-ikétől 1695 szeptember 23-án bekövetkezett haláláig, tehát egy teljes évtizeden át, ő volt Erdély katolikusainak törvényes és jogszerű főpásztora.

Kada István született 1617-ben Pásztón, Hevesmegyében.¹ Szülőiről, családi viszonyairól, ifjú éveiben végzett tanulmányairól azonban eddigelé semmit sem tudunk. Az első biztos adat róla már mint 33 éves férfiúról szól, midőn szíve vonzalmát követve a papi pályára lép és mint egri egyházmegyei növendékpap 1650 október 4-én Nagyszombatba kerül, hol az egyetem hittani karának rendes hallgatója lesz. A filozófiát és a teológiát itt elvégezvén, 1654 április 4-én, életének 37-ik évében áldozópappá szenteltek s ugyanazon év augusztus 31-én elhagyva Nagyszombatot, az egyetemi várost, megkezdi működését a lelkipásztorkodás terén. Eddigi életírói Kada első működését az egri egyházmegyébe helyezik.² Kortársa, Szörényi Sándor jezsuita azonban, ki Kadát nemcsak személyesen ismerte, hanem vele, mint az esztergomi főkáptalan egyik oszlopos tagjával, együtt is lakott Nagyszombatban, az új misés Kadáról világosan mondja, hogy ő — mindenestre megyéspüspökének beleegyezése mellett — az erdélyi egyházmegyében, hol ifjú, életerős és tudományosan képzett papokra, főleg azon korban, égető szükség volt, látott hozzá a lelkészkedéshez.

¹ Más adat őt gyöngyösi születésűnek mondja; *Zelliger A.* Egyházi írók csarnoka 216. l.

² *Zelliger A.* i. h.; *Vagner I.* Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez 243. l.; *Kollányi F.* Esztergomi kanonokok 291. l.; *Békefi R.* A zirczi, pilisi stb. apátságok tört. III, k. 98. l.

Apostoli buzgósága hiveinek tiszteletteljes szeretetét, a más hiten levők ellenszenvét és gyűlöletét vonta magára. Rövid idő alatt oly fokra hágott elleneinek elkéseredése és ádáz gyűlölete, hogy nem elégedve meg azzal, hogy a máshitű katonák már két ízben ejtették fogságba és verték bilincsbe, egyenesen élete ellen törtek. De az ellene tervszerűen folytatott üldözés tetőpontját akkor érte el, midőn őt, mint egy fölhasználható vadat, üldözője utólérvén, halálos csapásával örökre el akarta némítani. A lemészárlatától csodás módon megszabadult, vértanú nem lehetett.¹

Az 1661-ik évben Erdélyből Magyarországra visszatérő Kada eddigi működését elég érdemesnek tekintették, hogy őt, a még működése kezdetén levő fiatal papot, mint kanonokot, a nyitrai ősi káptalan egyik stallumába ültessék.² Kada nyitrai kanonok korában is viselkedése, példás buzgósága és fáradtságot nem ismerő munkaszeretete által rövid idő alatt kivívta magának kanonoktársai osztatlan szeretetét. Tekintélye egyre nőtt s ha kényesebb természetű ügy megoldása került szőnyegre, Kada már előre el lehetett készülve arra, hogy annak helyes elintézése, a káptalan megtisztelő bizalmából, ő rá tekint.

Nyitrai kanonok korából csak pár adat maradt ránk. Így Wesselényi Ferencz nádor 1661 április 4-ikén kelt rendeletére Kada, mint a káptalan kiküldöttje, Vizsocsányi Imre nádori biztos társaságában illavai Lászlóffy Jánost és nejét, Chalticzky Borbálát, csalticzi birtokukba beiktatja. Ugyanazon év április 28-án pedig ő előtte és ifjabb Mihály István, kanonoktársa jelenlétében megy végbe az a bevallás, a mely szerint szlavniczai Sándor Gáspár Ürmény határában bírt jobbágytelkeit 400 forintért Szászy János béli apát és olvasókanonoknak s öcscsének, Szászy Istvánnak eladta.³

Alig töltött Kada 3 évet a nyitrai káptalanban, midőn őt, ki éneklőkanonokká lett, a király 1664 július 26-án a Svella György elhalálózása folytán megüresedett s a Boldogságos Szűzről nevezett pásztói apátság apátjává

¹ Szörényi Sándor „Pannonia docta“ című műve 125. lapján Kada erdélyi lelkeszkedéséről így ír: „Stephanus Kada . . . clericalem amplexus statum sacerdotioque initiatus, prima apostolici zeli fecit fundamenta in Transylvania, strenui ac imperterriti inter adversarios parochi perfunctus munere: ubi et agere et pati dura debuit. Bis ab acatholicis militibus captus ac in vincula coniectus, semel nudato iam collo, caput reseccandum furenti exhibuit persecutori. Inde ope divina ereptus, in Hungariam evocatus est.“ — Szörényi idézett művének ma ugyan egyetlen példánya sem forog közkezen s így a *Régi Magyar Könyvtár* sem ismeri, azonban a tudós Kaprinai e művet nem csak használta, hanem abból pontos szövszerű kivonatokat is készített. E kivonatok a budapesti egyetem könyvtárában őrzött Kaprinai-kéziratok között feltalálhatók. Az általunk idézett részlet a *Kaprinai* gyűjtemény XLIX. k. 125. l. olvasható.

² Szörényi szerint: Inde (t. i. Erdélyből) ope divina ereptus, in Hungariam evocatus, ad canonicatum Nitriensem est promotus.

³ *Vagner* I. Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez 243. l.

nevezte ki.¹ Méltán „önérzettel viselhetette a pásztói apát címét, mert, mint főntebb elmondtuk, a napvilágot is Pásztón pillantotta meg“. Az apátságba őt a királyi kamara megbízásából 1665 februárius 17-én Pozsonyban, egyik kanonok lakásán, Tamásfalvy István vezette be számos egyházi és világi jelenlétében.²

Az új méltóság azonban Kadának nem kis gondot okozott, látván, hogy apátsága birtokainak jövedelmét idegenek élvezik. E miatt erdődi Pálffy Tamás egri püspökkel, a pásztói plebánossal és másokkal, kik magukat Pásztó jogos földesurainak tartották, ismételt összeütközése támadt. Belátván, hogy egymaga e visszás állapotokon aligha segíthet, orvoslásért nemcsak a legfőbb kegyúrhoz, a királyhoz folyamodott, hanem az apátsági birtokok jövedelmének bitorlói ellen a legnagyobb erélylyel lépett föl.³

Nevezetes fordulópont volt Kada életében az 1676-iki év. Ez évben hagyta el ugyanis ő, az egykori egri egyházmegyei pap, a nyitrai egyházmegyét, hogy a pásztói apáti cím megtartása mellett, mint nógrádi főesperes, 1676 április 23-án az esztergomi főegyházmegye kötelékébe lépjen. Nyolcz év múlva, 1684 május 16-án, gömöri főesperes lett. Mint ilyen, magyar versekben megírta s 1684-ben Nagyszombatban kiadta e városnak Thököly rakoncztalan katonái által 1683-ban okozott pusztulását, mely nemcsak annak majdnem teljes elhamvadását vonta maga után, hanem a város lakói közül is még mintegy 5000 áldozatot követelt.⁴

1685 április 15-én Kadát I. Lipót magyar király a Sebestyén András elhalálozásával megüresedett erdélyi püspökség főpásztorává nevezte ki, vagyis amaz egyházmegye vezetésével bizta meg, a melyben ő pályája kezdetén oly hervadhatlan babért szerzett.⁵ E kinevezés azonban, valamint a XVII. században a magyar királyok által kinevezett valamennyi erdélyi püspökre, úgy Kadára nézve is, pusztá czímadományozásnál egyebet nem jelenthetett. Rómában ugyanis megerősítését kieszközölni nem sikerült. I. Lipót

¹ *Békefi R. i. m. III. k. 507. l.*

² *Ugyanaz. 510. l.*

³ Pásztói apáti működéséről lásd bővebben *Békefi R. i. m. III. k. 99—100. l.*

⁴ *Katona, Historia critica. XXXVI. k. 733. l.* — Ez a műve ismeretlen, legalább a *R. M. K.* nem említi.

⁵ *Nos Leopoldus etc. Memoriae commendamus, tenore praesentium significantes, quibus expedit universis, quod nos inducti meritis et virtutibus, morumque honestate, doctrina item et honesta vitae conversatione fidelis nostri nobis dilecti honorabilis Stephani Kada, abbatis Beatae Mariae Virginis de Paszto, et ecclesiae metropolitanae Strigoniensis canonici, quibus ipsum Dei beneficio insignitum et ornatum esse fidedigno plurimorum fidelium nostrorum testimonio singularique recommendatione cognovimus: eundem itaque Stephanum Kada, tanquam personam idoneam et benemeritam, nobisque recommendatam, gratam et acceptam, ad episcopatum Transylvaniensem nunc per mortem et ex hac vita decessum reverendi quondam Andreae Sebesteni, ultimi veri, legitimi et immediati ipsius episcopatus possessoris, de iure et de facto vacantem,*

ugyan sürgette megerősítését, de Róma arról a már nyolcz évtized óta elfoglalt merev álláspontjáról, hogy a magyar király a még jogara alá nem tartozó Erdély fölött főkegyúri jogot nem gyakorolhat s így annak részére püspököt nem nevezhet ki, nem tért le. A több évig tartó levélváltás eredménye Kada nézve sem volt kedvező s a Congregatio consistorialis 1689 februárius 8-iki ülésében az ő megerősítését kereken megtagadta. A Congregatio de progaganda fide azonban 1689 június 27-én tartott ülésében a Kada érdekében tett újabb fölterjesztésre nem zárkózott el az elől, hogy ő apostoli helynöknök nevezessék ki s mint ilyen, szenteltessék püspökké.¹

Kada, ki időközben, 1687 szeptember 17-én, az esztergomi főkáptalanban is előlépett és éneklőkanonok lett, a szentszék e döntése után hét hó múlva, nem ugyan az erdélyi, hanem az augustopolisi püspökség címére Bécsben 1690 februárius 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén, gróf Kollonics Lipót, biboros által püspökké szenteltetett² s ezentúl, mint az agg Széchenyi György primás segédpüspöke, állandóan az esztergomi érsek oldala mellett működött.

Püspökké szenteltetése után Kada a pásztói apátságról ugyan lemondott,³ de az erdélyi püspöki címet nemcsak haláláig viselte, hanem magát, mint a magyar királytól Erdély részére kinevezett püspököt, Erdély jogszerű főpásztorának is tekintette. Kiviláglik ez Kadának a kolozsvári lelkészhez,

authoritate iurispatronatus nostri regii, quod generaliter in conferendis universis regni nostri Hungariae et Partium eidem annexarum ecclesiis ac beneficiis, instar divorum quondam Hungariae regum, praedecessorum nostrorum felicissimae memoriae, optimo iure habere et exercere dignoscimur, eligendum nominandumque et praesentandum, ipsumque episcopatum simul cum omnibus castris, castellis, oppidis, villis, possessionibus, praediis, iuribusque possessionariis, nec non utilitatibus, fructibus, proveniuntibus, redditibus et emolumentis quibuslibet, de iure et ab antiquo ad eundem episcopatum spectantibus et pertinere debentibus, memorato Stephano Kada dandum et conferendum duximus; imo nominamus, eligimus, praesentamus, damusque et conferimus praesentium per vigorem. Quocirca vobis universo clero et populis annotatae ecclesiae Transylvaniensis harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus a modo in deinceps dictum Stephanum Kada pro legitimo et vero Transylvaniensi episcopo, vestroque praelato et dioecetano tenere et recognoscere, ac eidem in omnibus iustis et consuetis rebus ac negotiis debitam obedientiam et reverentiam praestare et exhibere debeatis, ac teneamini. Secus non facturi. Praesentibus etc. Datum in civitate nostra Vienna Austriae, die decima quinta mensis Aprilis. Anno Domini Millesimo sexcentesimo octogesimo quinto, regnorum nostrorum etc. (Magyar Országos Levéltár, Liber Collationum II. kötete 507—8. l.) — Ez a kinevezési okmány kétségtelenné teszi azt, hogy az időnként megjelenő erdélyegyházmegyei hivatalos névkönyvnek (schematismus) amaz adata, mely Kada erdélyi püspökségének kezdetét az 1686-ik évre teszi, téves s így az ezentúl 1685-re helyesbítendő.

¹ *Fraknói* Vilmos: A kegyúri jog. 388. l.

² Szörényi szerint: Consecratus est ad ecclesiam infidelium. Tehát nem erdélyi püspöknek szenteltetett föl, miként egyes íróink (*Zelliger* és *Vagner*) tévesen állítják,

³ *Békefi* i. m. III. k. 101, 526. l.

Vízkeleti Zsigmondhoz, 1692 februárius 25-én intézett levele e szavaiból is: „... ide mellékelve Tisztelendőségnek egy meghatalmazványt küldök. Ha ugyanis az ottani nagyságos és nemzetes urak olyasmit határoznának, a mi az erdélyi püspök vagy az ottani egyház kárára válnék, szíveskedjék Tisztelendőségnek nevében az ellen tiltakozni. Kísérje egyszersmind a többi ügymenetet is figyelemmel és ne vegye zokon tőlem, ha arra kérem, hogy a legközelebbi országgyűlés határozatait is velem közölje és pedig latinul, hogy a bíboros úr ő eminentiájával is közölhessem“.¹

Fölszentelt püspök korából három adatunk van: 1691 április 28-án Desirényi, más néven Bolemani Ferencz züllött papot rendjeitől nyilvánosan megfosztja; 1692 januárius 18-án a verekedő zenészek vérontása által megszenteltelenített nagyszombati Szent-Miklós templomban az ünnepélyes kiengesztelés szertartását végzi;² 1692 februárius 25-én pedig a Pozsonyban gyöngélgedő Széchenyi György primás megbízásából Nagyszombatban pásztori apáttá avatja Zolnai Andrást, az apátságban utódját.³

Végrendeletében, mely vallásos buzgóságáról és jó szívéről egyaránt fényesen tanuskodik, egy évenként karácsony előtti napon lelki üdvéért a Mindenhatónak bemutatandó misére 600 aranyforinttal alapítványt tett. Kollonics bíborostól kapott díszes és értékes vörös főpapi süvegét (infula), mely egykor Szelepcsényi érseké volt, az esztergomi főkáptalannak, egyéb egyházi öltönyeit más egyházaknak hagyományozta, többi javainak örököseiként pedig a szegényeket nevezte meg.⁴

Kada, a jeles és buzgó pap, az erélyes és tisztaszívű ember meghalt Nagyszombatban 1695 szeptember 23-án, 78 éves korában.⁵ Hült teteme a nagyszombati sírboltban talált örök pihenőt. Vele sírba szállott Erdély utolsó választott püspöke is.

Dr. Temesváry János.

¹ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* XXI. k. 74. l.

² *Békefi* i. m. III. k. 101. l.

³ *Békefi*: Ugyanott. 103, 535. l.

⁴ U. o. 101. l.; *Kollányi* i. m. 291. l.; *Memoria Basilicae ecclesiae. Strigoniensis.* 160. l.

⁵ Más adat szerint (*Magyar Történelmi Tár* VI. kötet 97. l.) Kada 1695 szeptember 24-én szünt meg élni. Az általunk közölt halálozási nap azonban annál inkább elfogadható, mert Illyés István esztergomi érkanonoknak, Kada kanonok lakása és stalluma közvetlen utódjának naplójából van merítve. (*Magyar Sion* III. k. 818—19. l.)

Vita Misz-Tótfalusi Kiss Miklós ravatala fölött.

1702.

Tótfalusi Kis Miklós élete ismeretes ma már. Regénynek mondhatnók az első felét, tragédiának a másodikat. A papnak készülő legény Amsterdamban könyvnyomtatást, betűmetszést tanul, vasszorgalmával, talentumával világhírré tesz szert. Fejedelmeknek, pápáknak dolgozik, targonczával viszik hozzá a pénzt. Ekkor a honvágys megszólal szívében s ő elhagy dicsőséget, hírnevet s hazajön Kolozsvárra, tíz évi távollét után 1690-ben, hogy itt szolgálja hazáját. Magával hozza kimondhatatlan fáradsággal s lelkesedéssel maga által nyomtatott új bibliáját. Itthon az általa kezdett helyesírási útasításokért, de főleg legnagyobb bűneiért: sikereiért, dicsőségeért, hajszát kezdenek ellene. Kezdetben a háta mögött, majd nyíltan fellépnek gúnyolódásaikkal, rágalmaikkal. 1697-ben kiadja Amsterdamban nyomtatott bibliája védőiratát, az *Apológiát*, melyben kifejti helyesírási, grammatikai elveit, a ma mindegyre hódító fonétikus helyesírást véve rendszere alapjául. Fényes öngazolása még inkább felbőszíti ellenfeleit, élükön *Szathmári Pap* János kolozsvári ref. kollégiumi professzort, *Csepregi Turkovits* Mihály kolozsvári ref. papot és *Szathmár-Némethi* Sámuel kolozsvári professzort. Tervszerűen gyötrik, csúfolják, még felesége öltözetéért is bosszantják s tönkre akarják tenni. (Úgy látszik régóta kolozsvári *spécialitás* az, hogy ha valaki nem tetszik, azt tönkre kell tenni.) Kiss megírja az ellene terjesztett rágalmakkal szemben *Mentség* című művét, mely miatt ellenségei Bánffy gubernátort ellene ingerlik. Ez az erőszakos kormányzó *eklézia követést* követel, a könyvnek írásban visszavonását és elkobzását. Kiss nem szállhat szembe vele. A sok üldözéstől lelkében, testében megtört, kétségbeesett embernek nem lehetett ellentállania Erdély gubernátora s más világi és egyházi potentátok hatalmának. 1698 június 13-án a nagyenyedi zsinaton a templomban nyilvánosan bocsánatot kért, megírta s kinyomatta visszavonó levelét. Ezzel vége volt életének. Teljesen megtörték s bár akadtak nagynevű vigasztalói, mint *Bethlen* Miklós, *pápai Páriz* Ferencz, sőt ellenségeit is meghatótta, bizonyára, éveken át való szenvedése, mégis elpusztult. Az általa végzett emberfölötti munka, de kivált izgalmai, szenvedései megölték. 1702 márczius 20-án meghalt.

Vizsgáljuk, a mi a ravatalon fekvő tetem körül s temetésén történik. Lássuk, nem találunk-e az eddig ismert adatokon kívül újat? Érdekel minket minden, a mi e tragédiát megvilágítja. Halála után róla mondott három gyászbeszéd maradt meg, régi szokás szerint kinyomtatva, egy füzetbe egyesítve. Ha ezeket a beszédeket erős figyelemmel nézzük, újból megelevenedik a temetés jelenete. Látunk és hallunk ott megrendítően érdekes dolgokat. De előbb vázolnunk kell a külső képet. 1702 márczius 20-án meghal Tótfalusi Kiss Miklós. Azt tudtuk róla eddig is, hogy temetésén hárman mondtak gyászbeszédet. *Csepregi Turkovits Mihály*, egyik legnagyobb ellensége; *Szathmár-Némethi Mihály*, Némethi Sámuelnek, Kiss legádázabb másik ellenségének bizonyára rokona, ha nem testvére, s utolsónak *Enyedi István* nagyenyedi teológiai professzor, Tótfalusi jóbarátja s pártfogója. A beszéd kinyomtatott példányából azt látjuk, hogy a két első szónok márczius 22-én, tehát halála után harmadnapra beszélt, *koporsóba tételekor, kolozsvári síralmas házáznál*, Enyedi pedig április 4-én. Ismerve ama kor szokását, melyről *Apor* Metamorphosisában is tanúságot tesz, megértjük, hogy Tótfalusi tulajdonképpen való temetésén beszélő Turkovits *tanítást*, Némethi Mihály *oratiót*, Enyedi pedig napok múltával *temetési prédikációt* mondott, legnagyobb valószínűséggel a belfarkas-utczai templomban. Erre a temetésre akkor már ki is nyomtatták Kiss barátai szokás szerint a latin dicsérő verseket, melyek egy példánya mai napig ott van a templom falán.

Most még egy pár vonást M. Tótfalusi Kiss Miklósról magáról. *Némethi Mihály* mondja róla beszédében: „Kitsiny vólt ugyan, a' minthogy azt a' maga nevével-is hordozta; de e' Kitsiny testben a' közönséges jóra olly nagy és ki-terjedt lelket viselt, hogy Nagy nevet-is érdemelt vólna.“ (19. l.)

Vegyük ehhez azt az adatot, melyet egy másik 18. századbeli kéziratban¹ följegyezve találtam róla: „*vala fekete és gondolkozó komor ember*“. Egy harmadik adat melankólikusnak mondja. Ime, előttünk áll alakja, úgy, a mint az életben járt-kelt.

De most a ravatalon fekszik. Ugyancsak az elparentálók nyomán tudjuk, hogy hűséges özvegye, *Székely Mária* asszony, kivel 11 év s pár hó előtt esküdött meg s két leánya áll a ravatal körül, két neveletlen árva leánykája. Két fia előbb meghalt, „őket maga előtt a mennyei örökségének elfoglalására elől bocsátotta, mint zálogait“.

Most kezdődik a gyászbeszéd. Megszólal *Csepregi Turkovits Mihály* tanító, Kiss kíméletlen, gőgös ellensége, a kit azonban Kiss végrendelete egyik tanujául hívott meg egy hóval előbb. Turkovits elmondja a textust:

És szólla az UR Mózesnek, mondván: Imé én nevezet szerint hívtam a' Bétzaléelt, az Hur fiának, az Urinak fiát a' Juda nemzet-

¹ *Nagyenyedi Heraklitus* az Erdélyi Nemzeti Múzeum kéziratárában.

ségéből. És bé-töltöttem azt Istennek Lelkével, böltseséggel, értelemmel, tudománnyal; és minden mesterséggel.

Fejtegetése rendjén előre bocsátja, hogy Szent Pál tanítása szerint: „Az ajándékokban különbség vagyon, de ugyan azon LÉLEK“; „a' különböző szolgálatra kibotsáttatott szolgálknak sok-féle ajándéki azon Egy LÉLEKNEK munkájától vannak“; „szóval jó *inventiosus* ember, vagy jó Gaéda (vagy), mint Bétzaléel; a' te jó Istenednek Lelke töltött-bé azokkal a' szép ajándékokkal“. „Ez a' dolog, — folytatja, — Isten Lelkének ajándékival felékesített Keresztyén Emberek, kettőre tanít benneteket.“ Most aztán kitör a Kiss régi, kevély ellensége. Talán magát akarja igazolni.

„Elsőben arra tanít: *Hogy kevélyek és felfuvalkodtak ne legyetek.* Bölts, Tudos vagy sz: Írásnak ítkaiban, világi böltseségben; Ne légy kevély véle. Jó mester ember vagy, hozzád hasonló mesterségű ember nintsen a, városban, vagy nagy földön-is, talám az egész országban-is; Ne fuvalkodgyál-fel. Nagy tanású, eszü, okosságú ember vagy, sokan udvarolják ajtódat, sokan élnek tanásoddal, eszeddel, sokan tisztelnek nagy elmédért ajándékokkal. Ne hidd-el magadat: *Mert mind ez a' tisztesség nem napkeletről, sem nem enyészetről vagy a' délről jött, Istennek (a' ki aláz és magasztal.) Sz: Lelke ékesítette Lelkedet ezekkel,* Sólt. 75. Ide tartozik sz: Pál Apostolnak ama szép és idvességes intése, melyet találunk 2 Kór. 4 : 6, 7. *Ezeket pedig Atyámfiain néminemű példában szabtam én reám és Apollósra ti érettetek, hogy a mi példánkban tanuljátok-meg, hogy annak felette a' mint meg-irattatott nem jó böltselkedni, hogy egyitek a' másitok helyében egymás ellen ne fuvalkodgyatok: fel: mert kitsoda különböztet-meg tégedet másoktól? Mitsodád vagyon pedig a' mit nem vettél volna? Hogyha vötted pedig, mit kevélykedel mintha nem vötted volna?* (12—13. l.) Most még egyet harap Tótfalusin: *Másodszor:* Arra Tanít ez a' sz: Tudomány bennünket: A' kiket a' Szent Lélek akar a' Poli-tiában, akar az Ekklesiában a' közönséges jóra szép ajándékival fel-ékesített és meg-tisztelt, éljen ki-ki azzal a' köz jóra, Isten talentomát és ajándékát ne fojtsa-meg tsak magában, építsen, tanítson másokat-is. Fundámentuma ennek ez; mert a' Sz: Lélek az ő külömb-külömbféle ajándékot minden embernek a' közönséges haszonra osztogattya, hogy az egész Anyaszentegyháznak, és abban élő minden atyafiaknak javára, hasznára fordítsa ki-ki, és tsak magának ne tartsa-el: I Kór. 12: 7—30.“ „*Injuriájára, bosszúságára vagyon azért az ő ajándékot osztogató Sz: Léleknek, mikor a' Sz: Léleknek tzélja ellen valaki nem akar élni azokkal az ajándékokkal köz jóra, hanem azokat sobrakságából másoktól megtagadgya, és ama' gonosz szolgálával a' földbe el-ássa.*“ „Azért bölts tudományú, jó tanású értelmes ember, jó mesterséggel és az Istennek egyéb ajándékival fel-ékesített ember, ha irigy vagy, ha állapotodat félted, ha fősvény vagy, és el-dugod ásdod, a' mid vagyon, a' mit tudsz másokkal nem közlöd, méltó vagy, hogy feddettessél.“

Ezt a vádat Kiss életében hallotta már s Mentsége 17-ik pontjában részletesen megfelel:

„Azt kezdtek ellenem forgatni, (melly közönséges *opinio* még másokban-is) hogy én ígéretem szerint nem tanítok *discipulusokat*. Felelet. I. Könnyű már e' fellyebb említett *disgratiából* kihozni ellenem minden

vádot. Hogy úgy megfojtván bennem a' lelket, élő ember munkáit nem tehettem osztán. Bizony dolog, én gondolkoztam *rationabiliter* úgy eleintén, hogy ha hozzá fogunk, egy esztendő alatt annyid magammal tészek annyi munkát (és munkálódván a' *discipulusim* a' munkát megtanúlják) mint a' mennyit hat esztendők alatt véghez vittünk (a' mint a' mostani tapasztalható dolog bizonyítja.) De mind el-foglalt jószágim *recuperálások*, mind egyéb az Uraktól ígért *condítiok praestálásának* okáért, az Urak után való sok sompordálás, Gyűlésből Gyűlésre való koslatás, ott mindenütt sok ideig való tekerzés azt tselekedte, hogy itthon ne érkezzem a' munkát üzni sem egy sem más képen; és a' mit az ideig itthon, hogy már dolgoztak Inasim; tehát mikor megjöttem (mint fellyebb jelentém) vagy egy vagy más részént hibát találván benne 's mind haszontalannak itélvén, gyakran vissza kellett öntenem." Tovább kimutatja, hogy nem csak tanítani, hanem tanulni kell. A mestere is megmondta, hogy az elveket elmagyarázza, de 9—10 évi gyakorlat kell a könyvnyomatás mesterségéhez.

Turkovits beszédében elismeri, hogy a *tanításban* kiváló volt. „Ötet az Isten, a' maga Sz: Lelkének ritka ajándékival, úgy felékesítette volt életében, mint a' „Bétzaléelt.“ „Ugyannyira volt pedig megékesedve az Isten Lelkének kegyelmeivel, hogy miólta az a' Divinum inventum, a' Könyvek nyomtatásának, és ahoz meg-kivántató Betü metszésnek mestersége Európában fel-költ, én ennyi sokaság hallására azt merem Keresztyének mondani: Soha Magyar még ebben a' munkában ilyen nem volt.“ „Vagyunk itt-is e' siralmas háznál jelen — mondja tovább — ketten, vagy hárman: és ha Istentől engedve léssen, az ő testének tisztességes el-temetésére *maga utolsó kívánsága és rendelése szerint* fognak jöni Tiszteletes Atyafiak, a' kik hogy mind Isten beszédéből, mind Halotti Oratióval tisztességet tegyenek temetése napján, kívánta és akarta maga; a' kikkel együtt arról tehetünk bizonytságot, a' mit nem tsak szemeinkkel láttunk, mitsoda munkát vitt végbe ez mi Atyánkia.“ (Ebből látjuk tehát, hogy Kiss a temetésére maga kérte fel barátját, Enyedit, s talán mást is az oratióra.)

Turkovits Mihály a kezében tartott bibliára mutatva, így szólt: „Gondoljátok-meg magatok-is Keresztyének, mitsoda dolog volt ilyen munkát, mint ez a' Biblia, a' kiből mostan hideg teste felett e' sz: Leczké el-olvasám, fel-vállalni, hogy maga költségén kinyomattasson, idegen földön egy bujdosó ember, a' maga kezeivel metszet betűkkel, senkinek egy fillérét meg-nem engedvén, hogy erre való költségbe elegyedgyék!... Ennek a' munkának köszönhetjük Keresztyének, hogy Nemzetünkben meg-bövíüle az Istennek sz: beszédének Könyve, hogy abból fiaink, leányaink és minden rendek prófétálhatnának.“

Mit gondolhatott az a ravatalon levő csendes halott e szavakra? . . . Turkovits dicséri őt s a bibliáját! Négy év előtt együtt utazván ellenségeivel Bethlen Elek temetésére, így bosszantották a vaskalaposok: „Én nekem Istennek hála Janssonius nyomatta Bibliám vagyon.“ A másik ezt: „Én szert nem tehettem mindedig arra, hanem ezzel kellett túrnöm.“ A harmadik: „Én nekem is vagyon ugyan, de a hét esztendőttől fogva én bizony nem is olvastam.“ Mindenik egy-egy tördöfés volt Kiss szívének. Most koporsója előtt ellensége mégis csak olvassa, sőt magasztalja a gáncsolt bibliát.

Beszéde végén dicséri Turkovits Kisst vallásosságáért s őszinte

szavakkal, nyersen s nem dölyf nélkül elismerést mond özvegyének: „Szükség, meg-keseredett Özvegy, hogy hozzád-is szóljak vagy két szóval: Hízlekedve semmit nem akarok szólani, ennyi keresztyén ember, és ilyen Gyülekezet előtt mondom. Mi felöled ez előtt alig hihettük volna ezt a hűséget, és unalom nélkül való szolgálatot, a' melyet szegény nyomorúlt Atyánkfia jó Férjed körül végbe vivél egy-néhány esztendőök alatt: panaszt arról a' szádból nem hallott senki, hogy szegénnyel való dajkálkodásodat megúntad volna, hanem nyavalyájáról jóakaróid előtt szánakozva ha panaszkodtál. Ritka dolog az ilyen, Keresztyének; de dicséretes példa.“

A második szónok, *Szathmár-Némethi* Mihály, fölveti beszédében, hogy talán csodálni s ócsárolni fogják, hogy kettős tisztességet tesznek az elhoznak (egy beszédet s éneket szoktak tartani az ilyen koporsóba tételnél), de ő erre méltó. „Ember vólt, mondja, olyan ember, a'kinek mássát nagy sokaság között-is fénylő délben gyertya világnál keressed ámbár, még-is ritkán találod.“ Elismeréssel szól művészetéről, szorgalmáról, önzetlenségéről és egypár mondatával rendkívül találóan vázolja tragédiáját, össze-ütközését az akkori világrenddel: „Régen kívánt Hazájába még-térvén, mikre igyekezett 's miket tselekedett, inkább tudgyátok, hogy nem mint elő beszélhetném. Elég az, hogy sokat ártott néki az az igyekezeti, mellyel e' mostani világot akarta maga értelméhez 's életének módgyához szabni inkább, mint sem annak állapottyához 's rendihez magát alkalmaztatni. Elég az, hogy a' közönséges Jó mellett való fáradozásának ki-menetele a' lött a' melly minden nagyra született elmékeu meg szokott esni. Hogy az embert a' maga keze munkája fogyassa-el, es emészsze-meg. Ita profectő, Magistrum Literarum Litera occidit, occidit Orthographia! A' Betüknek a Mesterét a' Betü ölté-meg, és azok közül való szorgalmatos pepetslés!“

Elhangozván a gyászének, a temetés első része véget ér.

Napok multán Nagyenyedről bejön Kiss barátja, *Enyedi*, ő tart a templomban temetési gyászbeszédet. Bizonyára megfelel barátja helyett a koporsója előtt mondott vádakra.

Mielőtt beszédére térnénk, emlékezzünk vissza arra, hogy Kiss, mikor ellenségei gyalázták, azt még eltúrte, de hogy bibliáját értéktelennek mondták, melyért annyit áldozott életéből, vagyonából, ifjúságából, vérig sér-tette. Külön védőíratot írt bibliájáról, az *Apologia Bibliorum*ot 1684-ben. Majd, mikor újból s tovább rágalmazták, mélyen elkeseredett. Örökre el akarta hagyni a könyvnyomtatást, sőt arra gondolt, hogy nyomdáját szétrombolja s itt hagyja Erdélyt. „Mind azt akartam, hogy valamit ennyi esztendőök alatt annyi költségemmel és véres verejtékemmel a' Haza hasznára készítettem, mind öszve rontván — írja Mentségében — még a port-is leverjem lábamról mond-ván: Nem méltó ez a hely én hozzám. Post quō fata trahent, bújdosásra indulván, az Erdélyi Méltóságoknak hitleveleket, mint Amurates a' Lengyel Zászlójét, kopia hegyébe függesztvén, valahol járok-kelek Európában, pleno ore ebuccinaljam ezt: Ez az erdélyieknek hitek, így 's így nyomorították meg a' Hazája javára tellyes lélekkel igyekvő s szegény legényt. Az én életem szüntelen való halál, midőn lelkemnek szüntelen való fájdalmával, a véghetetlen injuriák alatt eszem kenyeremet, és a' száma nélkül való

meggyőzhetetlen akadályok céloktól felette igen messze vetnek.“ Tudva-levő, hogy e mentséget azért írta meg, hogy rágalmozóit elhallgattassa. Ebben, mikor a legsúlyosabb, a legfájóbb méltatlanságról, a bibliája becs-mérléséről panaszol s főlemlíti az imént idézett gúnyos beszédeket, így sóhajt föl: „Mellyeknél mi lehetett ellenem mérgeőbb szó? Mind a két házara támasztom, ha nem nagy engem fojtogató méltatlanság volt-é, szemembe ollyakat hallanom? Hiszem a minémü, és mennyi munkát mi azon töttünk, és a' mely nagy devotioval Nemzetem javára igyekeztem én azt adornálni, azt állítottam én, hogy méltán mondhatnám *Néhemiással* érette: *Én Istenem emlékezzél-meg rólam nekem jómra!*“

Ime, a temetésén *Enyedi István* így kezdi a textust: „*Én Istenem emlékezzél-meg én rólam e' dologban, (ő is Nehemiással szól!)* és ne engedgyed, hogy eltöröltessenek az én jótéteményeim, melyeket tselekedtem az én Istenemnek Házával és annak rend-tartásaival.“ Kifejti *Nehemiás* harmadik érdemét, hogy „a' Jérusálem városának meg-építtetését akadályoztató ellenségnek mind erejét, mind fenyegetődzését, mind a' Király előtt való hamis vádgyát semmiben hajtván, igen nagy indulattal, munkával, sőt fegyveres kézzel való óltalommal is elő-vitte az építést,“ — és megsuhintja ostarát: „Szokott latorsága a világnak az; hogy mikor az Istenes és közjóra siető embereket másképen meg nem ronthattya, Pártütésnek hamis vádgyát költi, és a' felső Hatalmasságokat azáltal igyekezi ellenek haragra és méltatlan bosszú-állásra gerjeszteni: de az ő Hazájának és Ekklesiájának igaz fiára gondgya van Istennek, és méltatlan szenvedését dolgában való jó előmenetellel, és a' gonosz elméjü, 's hamis vádokat forraló embereknek szégyenekkel jutalmaztattya meg. (Beszéd 27. l.) Vannak ez életben sok terhek, sok akadályok a közjóra siető, és az Isten Házát szerető ember előtt. Mennyi baja és ellenkedése volt a' gonosz emberekkel *Néhemiás*nak az ő jó zelusa miatt, ez a' könyv le-írja. Tsuda dolog is az, hogy senkinek több szenvedése nintsen, senkire fenébben nem támad e világ, mint az ő nyavalyáinak orvosaira, kiknek minden szándékok ez, hogy másokkal jól tegyenek. Ezt a' temérdeki háládatlanságot tapasztaljuk a' világi dolgokban-is. Száma nélkül való példák vannak, az ő Hazájokat ' Nemzeteket szerető, azért semmi fárattságokat, (öt életeket-is nem szánó jeles emberek között: a' kiknek a' magok felekezetinek fene háládatlansága gonoszúl fizetett a' jóért. Nem tsak régen voltak, hanem vannak most is a' jóért gonoszt szenvedő *Sámuelek*, *Aristidések*, *Themistoclesek*, *Manliusok*, *Scipiók*, *Robertus Stephanusok*: úgy-annyira, hogy valaki a' közönséges jónak buzgóan és jó lelki-esmérettel kíván előmozdításában fáradozni, akar az Isten *Ecclesiájára*, akar a' *Politiára* néző dolgokban, bútsúzzék-el bár az e' világnak emberségétől. Mely világ veszett szokásának, az *Ördög* sok latorkodásain kívül, (a' ki a minthogy eleitől fogva gyilkos, ember öldöklő volt, *Ján. 8:44.* és a maga romlásáért bosszút állani kíván, *Sólt. 8:3.* úgy örökké zenebonát munkálkodik és gyűlölséget az emberek között: *I. Pét. 5:8.* *Jel. 9:15.* és *12:9, 17.*) nagy oka... minden emberrel együtt született 's a' testben lakó romlottság: melynek egyéb munkája nem lehet, hanem több effélékkel együtt harag-tartások, versengések, irigységek, haragok, patvarkodások, visszavonások, pártütések, gyűlölségek, gyilkosságok; 's a' *Gal. 5:20.* *Róm. 1:29—31.* és *3:12—18*... Nem minden emberben tölt-bé 's látszik gyümöltse amaz *Angyali éneknek.* *Luk. 1:14.* Békesség e földön, és jóakarát az emberek között.“

Marékkaal dobja a virágot Kiss Miklós ravatalára.

Véget ért a tanítás, következnek az alkalmaztatás, most már nem kell biblia idézetbe göngyölni a csapásokat, de egy ismeretlen kéz a beszéd valamenyi példányból kitepte a többi részt. Nem ismerjük Enyedi István beszédének most már közvetlen Kissre s bizonyára ellenségeire egyesesen vonatkoztatott és megtett kijelentéseit. Bizonyára megfelelt nekik s elégtételt szolgáltatott barátjának. Azt se tudjuk, nem beszélt-e más valaki még. A bosszúállás s egyben az utókortól való félelem cselekedetének méltán tarthatjuk Kiss ellenségei részéről, hogy *az összes ismert példányok végéről hiányzik a beszéd befejezése.*

Lehetett-e ezzel a gyűlöletes könyvcsonkítással Kiss igazát elnyomni, igazságát megsemmisíteni? Még abban az évben, 1702-ben, *pápai Páriz* Ferencz szép verses életrázot ír róla. Csodálatos módon ez a könyv is elkallódik, de *Bod Péter* 65 év múlva, 1767-ben, ismét kinyomatta. Nemhogy elenyészne Tótfalusi neve, de egész irodalma támadt. Nyelvtani fejtegetéseit maga *Toldy Ferencz* adja ki, más művei is újból megjelennek és terjedelmes életrajza *Décsi Lajostól*, beszéli el élte folyását, alkotásait és méltatlan szenvedéseit. Halála kétszázadik évfordulóján, a kolozsvári temetőben megújított síremlékét országos ünnepélylyel koszorúzzák meg a magyar könyvnyomtatók s az ünnepen tudományos és irodalmi testületek képviseltetik magukat. Elkobzott, elégetett könyve, a *Mentség* föltámad új kiadásban.

Elfakult sírköve alatt új verssorok dicsőítik. A *vasművesnek* csúfolt tudós könyvnyomtató és jó hazafi nevét elismerés, emlékéét fény borítja. Ellenségeit, az irigyeket és rágalmozókat — a kárhuztatás és a feledés.

Gyalui Farkas.

IRODALOM.

Dr. Robert Forrer: Reallexikon der prähistorischen, klassischen und frühchristlichen Altertümer. VIII + 940 l. 3000 ábrával. Verlag von W. Speemann in Berlin & Stuttgart.

A strassburgi szerző neve nem ismeretlen a régészeti irodalomban, eddig megjelent művei¹ után mint éles szemű megfigyelőt és jó összehasonlító ismerjük, kit nem annyira az önálló felfogás jellemez, mint inkább nálánál nevesebb írók adatainak, megállapításainak ügyes felhasználása a kisebb régészeti kérdések, több oldalról való megvilágítására és jellemző vonásainak kidomborítására.

Jelen munkája az eddigieknél nagyobb vállalkozása Forrernek. S ha kisebb dolgaiban nem találunk nála eredetiséget, annál kevésbé kereshetünk Reallexikonában, mely a régészeti lexikonok, szótárak természetéhez híven az eddigi kutatások és az e kutatások alapján megállapított eredmények betűrendes összefoglalása. Az ilyen lexikonok és szótárak használhatóságát mindig írójának képességei és lelkiismeretessége szabják meg.

Mivel pedig ezek a kutatások egyre nagyobb számban és szélesebb mederben történnek és mivel a régészeti munkások száma örvendetes módon szaporodik, magától értődik, hogy kemény fába vágja fejszójét, a ki egy minden tekintetben megbízható és használható lexikon megírásához fog. A feladat nehézségein csak némiképpen könnyít az a körülmény, hogy ebben a tekintetben túl vagyunk a kezdet nehézségein. Azért csak némiképpen, mert a régészet a maga sok hipotézisével könnyen oly labirintusba csalhatja művelőjét, melyből nehezen lehet kijutni.

Örömmel konstatálhatjuk, hogy Forrer e munkájával is hű maradt önmagához s feladatát ha nem is fényesen, de mindenesetre úgy oldotta meg, hogy könyvét nagy haszonnal forgatja az ember.

Hibái és hiányai vannak, mint a hogy az ilyen szabású műveknek szoktak is lenni. Főképpen abból folynak, hogy igen sokat markolt. Ma, mikor a tudományok annyira speciálizálódnak s az egyes tudományok keretén belül is nagyon megoszlanak a szerepek, több, egymástól időben,

¹ *Die Heidenmauer von St. Odilien, ihre prähistorischen Steinbrücke und Besiedlungsreste.* Mit 120 Illustrationen, Plänen und Karten von Kunstmaler C. Spindler, Ingenieur I. Heizmann und dem Verfasser. II + 50 l. 9 táblával. Strassburg, 1899.

Über Steinzeit Hockergräber zu Achmim, Naguada etc. in Ober-Ägypten und über europäische Parallelfunde. 60 l. 4 táblával. Strassburg, 1901.

Zur Ur- und Frühgeschichte Elsass-Lothringens nebst vor- und frühgeschichtlicher Fundtafel mit 192 Abbildungen in Licht- und Farbendruck. 40 l. Strassburg, 1901.

Bauernfarmen der Steinzeit von Achenheim und Stützheim in Elsass. 57 l. 4 táblával. Strassburg, 1903.

izlésben stb. annyira különálló korszakoknak hibátlan és minden szempontot kielégítő feldolgozása egy embernek erejét múlja fölül. Innét van az, hogy pl. a népvándorlás korát igen soványan tárgyalja, holott, hogy messze ne menjünk, *Hampel* József, *Pósta* Béla és *Nagy Géza* munkássága révén anyyi és olyan anyag állhatott rendelkezésére, mely föltétlen figyelmet érdemelt volna. S ebben a tekintetben még az sem menti, hogy ez az anyag nem volt hozzáférhető.

Tisztán őskori részét tekintve, nem teljes ugyan, de áttekintő. Meghatározásai rövidek, kifejezők és mindenekelőtt jók, a mit annak köszönhet, hogy az őskori régészet vezérmunkásai után dolgozott. Az irodalom közlésével fukarkodik s ez nagy hibája azzal együtt, hogy nem adja minden egyes esetben szemléltető példáinak lelőhelyét és hogy honnét vette. Abban a kis irodalomban is, a mit itt-ott elszórva ad, hazai archeológiánk irodalma alig-alig szerepel. A mi emléket hazánkból közöl, jórészt másodkézből veszi. Munkája hátrányára, melynek csak előnyére válhatott volna, ha pl. a régészeti szempontból elsőrangú fontosságú miskolci paleolitikus leleteknek is szentel néhány sort. Ezt annál is inkább megtehetette volna, mert többé nem szorul bizonyításra, hogy a paleolitikus-kor nagy kérdéseinek megoldása, kulcsa bizonyos mértékig a Franciaországtól távolabb eső lelőhelyek anyagában van, mint a hol az egyes periodusok s ezek keretén belül az egyes kulturáriumok időrendbeli és a fejlődés vagy hanyatlás szempontjából való elhatárolódásai élesebben vannak meg.

Egy kicsikét későn született meg és nehezen kapott lábra az őskori régészet. Fejlődésének természete hozta magával, hogy először a közelebb fekvő dolgokkal volt elfoglalva s csak azután tekintett messzebbre, Észak-Afrikára és Kisázsziára. Őskori régészeink soká itt felejtették a szemüket. Az etnografia megszületése és megizmosodása azonban távolabbi vidékeket is a munka és feldolgozás keretébe von, ezzel az őskori régészet szolgálatába áll s tekintetünket Afrika középső és déli felére, Ázsia belsejére, déli és keleti felére; a szigettengerre, Ausztráliára, Amerikára irányítja. Ennek köszönhető, hogy ma akkora anyag áll rendelkezésünkre a ma is élő természeti népek köréből, mely az őskori régészet egyes kérdéseinek feldolgozásánál és megfejtésénél helyet és méltatást kér magának. Joggal, mert ez az anyag értékes, beszédes és sok tekintetben csak ez lehet az őskori régésznek bányászlámpája.

Hiánya a Forrer szóban levő munkájának, hogy ez az anyag nem talál benne méltatásra.

A munka értékét emelte volna, ha nem szorítkozik tisztán a folyóiratokban és önálló művekben megjelent anyagra. Az egyes múzeumok szívesen nyitottak volna előtte ajtót itthon is, künt is. Szűkebb hazánkban, Erdélyben, két dolgot mindenestre kapott volna. Festett keramikát a neolitikus-kor végéről akkora mennyiségben és oly teljes sorozatban, mint sehol másutt. Ezen kívül újabb bizonyítékokat a Villanova-kultúrának a Maros völgyén át Erdély belsejébe való kisugárzására.

Mindez azonban Forrer munkájának értékéből mit se vonjon le. Meghatározó könyvül, különösen kisebb múzeumok részére, jól megfelel. Képei tiszták, kivéve ott, a hol sorozatokat állít össze. Ezeknek azonban megvan az az előnyük, hogy áttekintést nyújtanak egyes eszközök fejlődéséről, különböző területeken való előfordulásáról s ezáltal válnak tanulságosakká.

Roska Márton.

Julie Schlemm: Wörterbuch zur Vorgeschichte. Ein Hilfsmittel beim Studium vorgeschichtlicher Altertümer von der paläolithischen Zeit bis zum Anfange der provinzial-römischen Kultur. Mit nahezu zweitausend Abbildungen. XVI + 688 l. Berlin, 1908. Dietrich Reimer (Ernst Vohsen).

Az arheológiai irodalom örvendetes fellendülésének jele, hogy közel egy időben két vaskos régészeti lexikont kapnak kézhez e tudomány művelői és az e tudomány iránt érdeklődők: Forrer *Reallexikonát* és Schlemm Júlia fenti szótárát.

Nyolcz évi munkának az eredménye ez a könyv. Magvát és alapját azok a jegyzetek tették, melyeket szerzője pusztán a maga ismereteinek bővítésére készített. Prehisztorikus leletek leírása, a berlini antropológiai társaság ülésein, évi kongresszusain hallottak, az egyes múzeumokban látottak s egyes régészeti kérdésekről szakemberekkel folytatott beszélgetések, mind-mind indító okai voltak létrejöttének.

A ritka jelenségek közé tartozik, hogy a nő a régészet terén fejtsse ki működését s éppen ezért figyelmünket, kritikánkat fokozottabb mértékben vonja magára.

Önkénytelenül kínálkozik az összehasonlítás a férfi és a nő munkája, Forrer Róbert *Reallexikona* és Schlemm Júlia szótára között. Az nem éri be kevéssel, három korszakot is át akar ölelni egyszerre. Ez érzi, hogy inkább keveset, de jót kell nyújtania s belátja, hogy egy korszakot is a maga sokféleségével, megoldatlan vagy csak hipotétikusan megfejtett kérdéseivel teljesen átdolgozni nem könnyű feladat. De munkájával szolgálatot vél tenni s ezért *merészkedik* a nyilvánosság elé lépni.

Forrer munkáján bizonyos ideges sietség vehető észre. Schlemm Júlia nyugodtabban dolgozik. Megnevezi a tárgyat, körülményesen leírja, megmondja: milyen anyagból készült, meghatározza korát — pontosan utalva mindig, hogy ki után dolgozott, — felsorolja a lelőhelyeket, a hol az illető típust eddig találták s végül a lehetőség szerint kimerítő irodalmát adja annak. Ennél többet kívánni nem lehet. S ez így megy végig 688 oldalon, kevés kivétellel minden tárgynál.

Bár minden lap fején ott látjuk, miről van azon szó, szótára végéhez tizenkét oldalas tárgymutatót csatol, ezzel kezelését tetemesen megkönnyíti. Forrer az irodalomból is roppant keveset ad, tárgymutatoja meg egyáltalán nincsen. A rajzok tekintetében azonban a Forrer műve összehasonlíthatatlanul magasabban áll, mint Schlemm Júlia szótára. Általában nagyon durvák, sokszor a gyermekes rajzokat juttatják eszünkbe (pl. az 58. lap *a.* és *b.* ábrája), máskor meg nem lehet tisztán kivenni, hogy vajjon eredetileg rosszul formált-e a tárgy vagy csak a hibás rajzolás alatt deformálódott (pl. a 106. lap *c.* és *d.* ábrája). Különösen áll ez a hallstatti-periodusba tartozó finomabb díszítésű bronzedényekre, melyeknek díszítése teljesen elvész a durva rajz következtében. Ez a különben nagy lelkiismeretességgel és sok utánajárással írott munka megérdemelte volna a jobb rajzokat. Hiszen a rajz, ha jó, beszél az írás helyett.

Tollhibának kell minősítenünk, hogy Schussenried-et barlangnak mondja és hogy Veyrier-t a francia Svájcba helyezi.

Bevezetésében említi, hogy a szótárszerűség következtében a szisztematikus összetartozás és a típusfejlődés teljesen elvész. Valóban úgy van. Sokkal helyesebb lett volna az egyes típusokat összetartozás és fejlődés szerint táblákon közölni, mint a hogy Forrer teszi pl. a fibulákkal,

baltákkal stb. Hogy egyebet ne említsünk, ott van a sokféle típusú agyagedény (szalag-, zsinórdíszű keramika, bernburgi, branowitzi, grossgartachi, lobositz, rösseni, lausitzi, aunjetitzi, tangermündi stb. stb). A hány típus, annyi helyütt kell keresni.

A típusok megválasztásában nem mindig szerencsés. Így pl. szebb, a díszítő stílust is kifejező kelta lándzsacsúcsot többet is kaphatott volna.

Hogy egyéb hiányairól is szó esnék: kőkori festett agyagedényeket hazánkból csak Lengyelről ismer, holott Erdély délkeleti fele egyike a leggazdagabb területeknek ebből a szempontból; a kőszközök átfúrás módját igen soványan illusztrálja; az 58. lapon közölt sírtípusokat nálunk Herepey Károly ásatásai szolgáltatnak; a 106. oldalon tárgyalt kettős edények hazánkból is ismeretesek; épp így dudoros kelta karpereczek is. A zsugorított temetkezés módját csak a la Tène-korig hozza le, holott ismeretes, hogy belenyúl ez a temetkezési mód az első keresztény időkbe is. Erre vall legalább az a sírmező, melyet Prágától északnyugatra Schlan-nál ástak ki s melynek halottai zsugorított fekvő helyzetben voltak eltemetve.¹ Nem is szólva arról, hogy Amerikában Alaszkától le a Fokföldig, Ázsiában, a szigettengeren, Ausztráliában, Afrikában ma is divik ez a szokás.²

Ha egyéb nem is, magában ez az egy körülmény hangosan szól a mellett, hogy az őskort a természeti népeknél ma is fellelhető vonatkozások figyelembe vétele nélkül tárgyalni nem lehet. Ez ellen nem lehet azzal érvelni, hogy az az etnográfia dolga.

Újítással is találkozunk Schlemm szótárában. A harang alakú edényt első lelőhelyéről (Branovitz) elnevezi branowitzi serlegnek. Ennek az elnevezésnek mindenesetre van annyi jogosultsága, mint igen sok más, helyhez kötött régészeti elnevezésnek. A harangalakú edény vagy serleg elnevezés azonban annyira átment a tudatba és irodalmi használatba, hogy újabb elnevezése csak zavarólag hat.

Ennyit röviden a hiányokról.

Nyilvánvaló, hogy nem olyan természetűek, melyek, nem tekintve a rajzokat, lényegileg rontanának a szótár értékes voltán. Úgy hisszük, hogy Forrer lexikonjával együtt, a kettő egymást kiegészítve, igen használható munkának fog bizonyulni.

Roska Márton.

Egy római kori edényünk alakjáról.

Dr. Márton Lajos az *Archaeologiai Értesítő* ez évi folyamának 154 stb. lapjain *Egy sajtáságos kőkori edényalacról* értekezik. Fejtegetései során az 1. ábrán be is mutat egy *közelebbről meg nem határozható korú tiszasasi edényt*.

Ennek az edénynek bemutatása teszi időszerűvé azt, hogy az Erdélyi Nemzeti Múzeum régiségtárának ezzel teljesen azonos alakú, bár fejlettebb, *római korú edényét* ismertessem (1. sz. kép).

Az edény lelőhelye Portus, leltári száma 3732; magassága 19, hossza

¹ Verh. d. Berl. Anthr. Ges. 1895. 459. I.

² R. Andree, Ethnologische Betrachtungen über Hockerbestattung. Braunschweig 1007. és Preuss Theodor, Die Begräbnisarten der Amerikaner und Nordasiaten. Königsberg, 1894.

20, átmérője a végeken 7·5, a szájé 5·5 cm. Jól kiégetett vörös agyagból készült, az alpnál sötétebb bevonással. Teste hosszában — a favágó-bak alsó feléhez hasonló lábakra — lefektetett olyan hordó-alakot mutat, melynek két vége alaposan meg van abroncsozva. Nem önkényes az a feltevés, hogy az edény készítője előtt abroncsozott hordó képe lebegett példaként. Két keskeny végének kiképzési módja ad alapot feltevésünknek. Hordóinknál ugyanis a legszélső abroncs mindig éppen a fenékdongák magasságában van elhelyezve. Ez a fenék pedig — másképp nem is lehetne elég erősen beilleszteni az oldaldongák bevágódásába — néhány *cm*rel magasabban van, úgy, hogy a hordót bármelyik végére lehessen állítani, a nélkül, hogy feneke a földet érné. Tökéletesen ilyen edényünk végeinek kiképzése is, bár nem szükségszerűségből.

Az edény két végén 9—9 abroncsot jelöl ugyanannyi barázda, mint díszítő elem. E barázdák éppen felét teszik az edény egész hosszának. Az általuk közrefogott síma részt középen a nyak aljától a talpig futó, benyomott levélfűzér tagolja és egyúttal díszíti. Középen, alatt, a már jellemzett lábak, fenn a karcsú nyak van s ezt széles peremű száj koronázza. E száj szintén olyan, mintha abroncsozva volna.

Semmi különösebb képzelő erő nem szükséges ahhoz, hogy ez edény láttán a szüretnek egy olyan jelenete álljon előttünk, a hol a hosszában fekvő hordót fából készült, széles szájú tölcser segítségével megtöltik. A hordónak alaposan megabroncsozottnak kell lennie, hogy a majdan forrásban levő must szét ne vesse. A tölcser úgy volt szerkesztve, hogy a hordóra rátéve minden tartás nélkül is szilárdan álljon. Ezt a támasztékot edényünkön a száját kétfelől tartó s a két legbelső abroncsra támaszkodó fülek jelképezik.

Apró, jelentéktelen eltérésektől eltekintve, teljesen azonos alakja van a Magyar Nemzeti Múzeum két kis római edényének. Fájdalom, ezeknek még lelőhelyük sem ismeretes. De van egy jó tulajdonságuk: az, hogy egyikük halvány zölde-sárga mázzal van bevonva. Erről a mázról pedig — legalább a Rajna vidékére nézve — tudjuk, hogy úgy Hadrianus korában kezdi erősen kiszorítani az egészen zöld máz.¹

Azonos alakokat ismerünk a külföldről is. De nem kevésbé érdekesek azok az alakok, melyek csupán analogonok ugyan, azonban kiválóan alkalmasak arra, hogy alakjaink eredetét kimutassuk.

¹ Koenen Konstantin, Gefässkunde der vorrömischen, römischen und fränkischen Zeit in Rheinlanden. Bonn, 1895. 102. l. Ezekről a sárgás mázzal bevont edényekről azt is mondja, hogy egészen azt a benyomást teszik, mint a XVII—XVIII. századbeli hasonló edények s ha leletkörülményeik nem bizonyítanak kétségtelenül római voltukat, az ember véletlenül odakerülteknek tartaná őket. — V. ö. az *Arch. Ért.* i. h. az angliai példákra való hivatkozással.

Ilyen mindenekelőtt a saint-germaini múzeumnak egy kulacs-szerű edénye. Lelőhelye ennek sem bizonyos ugyan, de valószínűleg déli Franciaországban találták s hosszas vándorlás után, melynek néhány állomását ismerik, került mostani helyére. Ennek az edénynek mind a két oldala domború művel ékes s felírata is van.¹ Egyik lapján Marsyasnak kudarczczal végződött versenyét látjuk Appolloval s a felirat is ezzel függ össze. A másik lapján bacchikus jelenet van. Tehát mindkét oldalon levő ábrázolás — Bacchus és Marsyas — emlékeztet a borra s így arra, hogy az edény nem véletlenül kulacs-alakú. Az edény hasa lopótök-alakú, mely alak az ókorban igen kedvelt s állítólag Egyiptomból terjedt el a nyugati vidékeken. Ez utóbbi állításhoz azonban annál kevésbé szükséges ragaszkodnunk, minél kevésbé exotikus növény a lopótök. Az edény nyaka, szája és két füle egészen olyan, mint a miénknek. Csak a lába más. De más edénynél ezt a lábat is megtaláljuk Galliában. Ez a láb egészen a mi kulacsainknál szokásos láb.² Az utóbb említett edényeket különböző nagyságban a lezouxi római kori fazekasműhelyek maradványai közt találták nagy számmal, mintákkal együtt. Leletkörülményeikre nézve jellemző, hogy a velük talált érmek közül Vespasianuséi a legrégebbiek. Díszítésük sohasem figurális, hanem pontokból és vonalakból áll. Éppen úgy, mint a miénknel.

Egy levéldíszes példát ismertet *Koenen*³ s éppen e levéldísz alapján keleti importnak mondja azt. Szerinte ugyanis ez a sajátos levéldísz a Rajna mentén idegen. A leletkörülmények alapján Claudius korából valónak mondja.⁴ Lehet, hogy éppen erre a példára nézve igaz, hogy keleti import, de a lezouxi leletek alapján az is kétségtelen, hogy ilyen alakú edényeket ott is gyártottak. Egyébként ilyen, többé-kevésbé kulacs-szerű díszítetlen edények általánosan használatosak voltak a római korban.⁵

A miénkkel teljesen azonos alakú edények is elég gyakoriak a Rajna vidékén és pedig nemcsak agyagban, hanem bronzban és üvegben is ismerünk egy-egy példát. Bassermann-Jordan idézett művében egy teljesen azonos alakút közöl a speyeri Historisches Museumból.⁶ Ez a példa agyagból való s a miénktől csupán abban tér el, hogy fületlen, három kiöntője van, talpa kerek s testének középső részén is láthatók az abroncsozást utánzó barázdák. Ugyancsak ő mutat be egy üveg példát is, melynek a miénkhez hasonló karcsú nyakon álló s fülekkel megtámogatott szája nem a hosszú oldalán, hanem egyik végén van; egyébként egészen olyan, mint a mi agyag példánk.⁷ Agyag példákat jelent a kölni, wiesbadeni stb. múzeumokból.⁸

Együttal álljon itt rövidre fogva az, a mit ez alak eredetéről és elterjedéséről meg tudott állapítani. Magukból a római írókból megállapítható, hogy a dongákból készült hordó sem nem görög, sem nem római találmány, hanem Gallia cisalpinában és Illyricumban használtak ilyeneket először. Onnan vették át a rómaiak, de csak Itálián kívüli használatra, mert az itáliai meleg éghajlatnak és az ottani borfajtáknak alkalmasabb volt az agyagedény. De Itálián kívül maguk is nagyon korán felismerték ennek az edénynek

¹ C.I.L. XII. 5687, 9. *Déchelette* Jos., *Les vases ceramiques ornés de la Gaule Romaine*. Paris, 1904. II. köt. IV. tábla, 307 l.

² *Déchelette*, i. m. I. köt. IV. táb. 148 l.

³ *Koenen*, i. m. XIV. táb. 19 sz.

⁴ U. a. 95 l.

⁵ Dr. Friedrich Bassermann-Jordan, *Geschichte des Weinbaus*. Frankfurt a. M., 1907. I. köt. 12. 34. kép stb.

⁶ I. köt. 17. kép.

⁷ U. o. 18. kép.

⁸ U. o. II. köt. 530 l., 1. jzt.

kivált a szállításnál való használhatóságát. Nemsokára ki is szorította az ilyen célra addig kizárólag használt tömlőt.¹

Már most szóljunk valamit arról, hogy mi lehetett ezeknek a kis edénykéeknek a rendeltetése? Bassermann-Jordan azt mondja rájuk, hogy valószínűleg asztali edényül — talán asztali díszül — szolgáltak. Ez is lehetséges, de talán közelebb járunk az igazsághoz, ha a szüreti vagy más vallásos czerimóniáknál használtaknak állítjuk őket. Az agyagedényeknek ilyen vallásos ünnepi alkalmaknál való használatáról tudunk s azt is tudjuk, hogy kizárólag erre a célra új, tiszta edények készültek (*vasa pura*).² Még egy rendeltetésük lehetett: az, hogy az áldozat bemutatására kapott bort hazavigyék benne.³

Dr. Buday Árpád.

Daciai katonai bélyegek.

Folyóiratunk szerkesztője megtisztelt azzal, hogy a *Hermes* című klasszika-filológiai folyóirat XLIV. köt., 152—3 lapjáról való különlenyomatot küldött el nekem, hogy — ha arra való — pár sorban ismertessem azt. A kis különlenyomat *Téglás* Gábor tollából három, Erdélyben előkerült, római bélyeges téglával foglalkozik.

A *legio V Macedonica* két téglabélyegéről van szó, melyek *Téglás* Gábor állítása szerint *Potaissaról* kerültek gróf Teleki Domokos birtokába. Az állítólagos

LECVD és LEGVD

bélyegek azt bizonyítanak, hogy a *legio V Macedonica* daciai hosszas állomásozása alatt felvette a *legio V Dacica* nevet. Ezzel kapcsolatosan felhozott idézetei közül egy ragadta meg a figyelmemet. Az, a melyik szerint *Filow* Bogdán, *Die legionen der Provinz Moesia* című tanulmányában¹ megállapította, hogy ez a *legio* Kr. u. 167/8—271-ig állomásozott Daciában. Az első évszám megállapítása iránt érdeklődvén, úgy találtam, hogy *Filow* az idézett helyeken² nem állít mást, mint azt, hogy:

1. *Aurelianus* 275-ben feladván a tartományt, kivonta belőle a legiokat; továbbá

2. *Chronologische Übersicht der mösischen Legionen* című táblázatos kimutatásában feltünteti, hogy bizonyos *időszakok tartamán belül* miféle legio fordultak meg a két Moesiában és Daciában. A világosság kedvéért álljon itt a táblázat egy része:

101—167/8.	Dacia: XIII. Gemina (Apulum zuerst Sarmizegetusa?)
167/8—275. Moes. sup.: IV Flavia (Singidunum).	VII Claudia (Viminacium).
Moes. inf.: I Italica (Novae).	XI Claudia (Dorustorum).
	Dacia: XIII Gemina (Apulum).
	V Macedonica (Potaissa).

¹ *Bassermann-Jordan*, i. m. II. köt. 528 s köv. II.

² V. ö. *Erd. Múz.* XXIV. (1907) 101 l., 5. jzt.

³ V. ö. *U. o.* 99 l., 1. jzt. és *C.I.L.* XII. 4333.

¹ Megjelent a *Klio* cz. folyóirat 6-ik Beiheft-jeként.

² *U. o.* 81. és 89. lap.

Világos tehát, hogy itt nem arról van szó, hogy 167/8-tól 275-ig volt itt az a legio. Pedig a bejövétel évének megállapítása volna az új dolog; a többi régóta ismert. Csupán azt állítja, hogy a megjelölt időhatárokon belül azok tartózkodtak itt. De azt, hogy mettől-meddig — nem akarja eldönteni. De nem is akarhatja, mert a ma rendelkezésre álló anyaggal nem is lehet. Annál meglepőbb Téglás Gábor téves magyarázása, mert hiszen csak valamivel előbb van, hogy: 101—167/8 *Dacia XIII Gem. stb.* Azt pedig Téglás Gábornak, *Erdély római kora u. n. legjobb ismerőjének* tudnia kell, hogy Daciában a leg. XIII. Gem. nem 101 óta állomásozott.

Téglás Gábor tehát itt felületesen idézett. Hibának hiba, de nem éppen főbenjáró bűn. Megegett már vele mások is; — ha ritkábban is — megeshetik mindnyájunkkal. Természetes azonban, ha gyanút fogtam a lényegre, t. i. a *tégla-bélyegekre* nézve. Mert azok az analógiák, melyeket cikkében felhoz, csak éppen arra jók, hogy a cikk terjedelmét növeljék. Vagy egyáltalán nem analógiák, vagy pedig még megoldásra várnak maguk is, tehát bizonyító erejük minimális. Ellenben bizonyíthatnak maguk a bélyegek.

Gr. Teleki Domokos úr szíves volt rendelkezésemre bocsátani őket. Minde-

nekelőtt azt állapítottam meg, hogy lelőhelyük *nem Torda, hanem Maros-Keresztúr*.¹ Azután arról győződtem meg, hogy a bélyegek a legbecsüle-

¹ Ugyancsak a gróf úr adott át egy magyar nyelvű különlenyomatot, melyről azonban nem lehet megállapítani, hogy honnan való. Csak nagy utánjárással tudtam meg, hogy az *Egyetemes Philologiai Közönyből*. Tartalma különben lényegileg ugyanaz.

tesebb LEGVM leg(io) V M(*acedonica*) bélyegek. Fényképüket bemutatom, abból akárki meggyőződhetik az igazságról. Talán nem kell magyarázni, hogy az a téglabélyeg, melyről klisé alá lehet fényképet csinálni, jó fenntartású.

Az, hogy tévednék, teljesen kizárt dolog, mert:

a) Gróf Teleki Domokos birtokában mindössze ez a két legionarius bélyegű téglá van; a többi mind *alatól* származik.

b) A gróf úr soha Tordáról bélyeges téglát nem kapott, hanem csak Maroskeresztúrról.

c) Téglás Gábor az Egyet. Phil. Közlöny különnyomatában oly *pontosan* leírja az egyik bélyeget, hogy az annak jobb felső sarkában levő kis o alakú mélyedést is adja, holott az nem más, mint egy kihullott kavicsnak vagy nem eléggé elgyúrt agyagszemcsének a helye.

Ezek után feltemve érzem magam az alól, hogy a *Hermesben* között harmadik bélyegével, mely *állítólag* VEX-D-P betűket mutat, foglalkozzam; *Téglás István* tordai tanfelügyelő *birtokában van*, de nem volt módomban látnom.

Az elmondottak után érthető, ha nem vagyok egészen tisztában azzal, hogy a *Hermesben* miképpen lehetne jóvátenni a hibát, mielőtt az ott alap-talanul állítottak, a köztudatba átmennek. Nehéz a dolog, mert a magyar szaktudományosság megbízhatóságára vetne igen-igen kedvezőtlen világot. Egyszerű tévedésnek minősíteni, kissé nehéz volna. De még nehezebb valakiről azt állítani, hogy szándékosan pályázik *Pyrró Ligorio*, *Roman de la Higuera*, *Boissard*, *Luis de Resende*, *Gutenstein* és a többi hasonló hírességű uraknak mindenestre kétes értékű babérait. Nem marad más hátra, mint az, hogy a hibát annak elkövetője hozza helyre. A módját rábizzuk.

Dr. Buday Árpád.

A Székely Nemzeti Múzeum új szervezete és alapszabályai.

A Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmánya új szervezetet és alapszabályokat kívánván készíteni, ez alkalomból beadványt intézett azon székely törvényhatóságokhoz, amelyekre az alapító Cserey Jánosné, a múzeum tulajdonjogát 1877-ben reá ruházta. A beadvány elmondja a múzeum megalapításának történetét, első szervezetének kialakulását, s a múzeumok és könyvtárak országos felügyelőségének a múzeum érdekében kifejtett tevékenységét. Látjuk, hogy az 1879-ben történt átvétel óta csak Háromszék, Csík és Udvarhely megyék teljesítették a múzeum fentartói kötelességüket s ezek közül is csak Háromszék állandóan úgy, hogy az 1900. óta évenként járó államsegély nélkül a múzeum fejlődésében kénytelen lett volna megállni.

Ily körülmények között nem indoktalanul merült fel az igazgató-választmányban az a gondolat, hogy az új szervezet és alapszabályok kérdésében teljesen önállóan is intézkedhetnék. Mégis czélszerűségi szempontokból megkísérti az eddigi alapszabályok szerint illetékes törvényhatóságok útján az egész székelység érdeklődésének fölkelését és támogatása megnyerését. Megkérdi az illetékes törvényhatóságokat, hogy fenn kívánják-e tulajdonjogukat jövőre is tartani, s ha igen: úgy mekkora és

miként biztosított évi segélyben akarják részesíteni a Székely Nemzeti Múzeumot? Mi a kérdés felvetését helyesnek tartjuk s egyetértünk az igazgatóválasztmány felfogásával, hogy a tulajdonjoggal együtt jár az állandó támogatás kötelessége s nem volna méltó az alapítólevélben tulajdonosokul megjelölt vármegyékhez, ha csak az alapítólevél szavaiba kapaszkodva tulajdonokul tekintenének oly gyűjteményt, amelyet — reá-
utalva — támogatásban részesíteni nem akarnának vagy nem tudnának. De lehetetlenségnek, sőt egyenesen szégyenletes kulturátlanságnak kellene mondanunk azt, ha az illetékes vármegyéknek a székelység egyetleu, életképes, nagy gyűjteménye fejlesztésére nem volna évente néhány száz koronája. Háromszék megye megtette kötelességét. Maros-Torda már földrajzilag is inkább Kolozsvár felé gravitál s a Székely Múzeum alapítása után a kultúra sok érdekszála, újabban pedig vezető családjainak az Erdélyi Nemzeti Múzeumban elhelyezett levéltárai is Kolozsvárhoz s az Erdélyi Múzeum-Egyesülethez fűzük. Ezt különben sem az alapító nem tekintette, sem a választmány nem tekinti a többi székely vármegyével egyenlően érdekeltnek. A többinek, különösen Udvarhelynek és Csíknak érdeke és erkölcsi tartozása meghozni a maga erejéhez mért áldozatát. (knls.)

TARLÓZÁS.

Adalék a czinkotai kántorról szóló adomához.

A hódmezővásárhelyi református főgimnázium 1885—6. évi értesítőjében egy pár változatát mutattam be a czinkotai kántorról szóló érdekes elbeszélésnek, a mely Mátyás királyt, mint a népet szerető s annak tréfáját is megértő királyt mutatja be. Hosszú idő után folytatva az ilyen adomagyűjtemények olvasását, a milyenekben e változatok találhatók, egyben ismét hasonlóra akadtam. Azoknak, a kik ilyen kérdésekkel foglalkoznak, nem lesz érdektelen.

Merkens gyűjteményében¹ a 270. szám alatt Marne holsteini városból van közölve a következő elbeszélés.

A király egyszer Dithmarschenen útavva keresztül, elhaladt egy molnár háza előtt, a melynek ajtajára ez volt írva: „Gond nélkül élek.“ A király rögtön magához hívatta a molnárt s megkérdezte: hogy jutott eszébe, hogy ilyet írjon az ajtajára, mikor ezt még ő, a király, sem mondhatja el magáról. A molnár azt felelte, hogy ez már egyszer úgy van s arról nem lehet tenni. „Na hát“, szólta a király, „jöjjön kend holnap reggel hozzám, majd három kérdést adok fel s ha ezekre megfelel, elhiszem.“ Másnap megjelent a molnár. „Jó reggelt barátom“, szólta a király, „mit gondol, mit gondolkod ebben a pillanatban?“ „Azt gondolom“, felelt a molnár, „azt, hogy itt van a molnár.“ „Mindenesetre“, mondta a király; de lássuk a második kérdést: „milyen nehéz a hold?“ „Legfeljebb négy negyed“, felelt a molnár, „ha nem hiszi, mérje utána.“ „Hát a víz milyen mély?“ kérdezte a király ismét, a molnár pedig azt felelte: „Egy kőhajításnyi.“ Erre pedig elmosolyodott a király és azt mondta: „Hallja, molnár, nagy kópé kend; hanem ha mindennel olyan hamar elkészül, nem csuda, hogy nincsen semmi gondja.“ A király erre gazdagon megajándékozta a molnárt s egész életökben jó barátok voltak.

A mint látjuk, ez elbeszélésben már egy új kérdés van, a mely a hold súlyát kívánja megfejteni. A „négy negyed“ kifejezés bizonyosan a hold változásaira vonatkozik s valamely súlymérték nevét kell hozzá gondolni, hogy a felelet kellő hatása meglegyen. Az utolsó kérdés

¹ Was sich das Volk erzählt. Deutscher Volkshumor. Gesammelt und nach-
erzählt von Heinrich Merkens. Jena. Hermann Costenole. 1892,

Burkhard Waldísnál világosabban van kifejezve, a mennyiben a tenger mélységéről szól, de a felelet mind a két helyen azt fejezi ki, hogy a tengerbe dobott kő egyszeri belevetéssel lemegy a tenger fenekéig. Az első kérdés, helyesebben, utolsónak van téve némely más adomában, úgy, hogy a felelő ez által ismerteti meg magát a kérdezővel s így fejlődik ki az esemény.

Dr. Imre Lajos.

Mikes és a Gesta Romanorum egyik példája.

A Gesta Romanorum Oesterley-féle kiadásának 215. példája (*Filia matrem lactans*), a mely a legelterjedtebb és legteljesebb Haller-féle magyar fordításba nem került bele, az irodalomban és képzőművészetben egyaránt nagyjelentőségű. Közelebbről érdekel bennünket Bloemaert és Caravaggio kitűnő tanítványának, Gerard van Honthorstnak (1590—1656) kapcsán, a kinek *Cimon és Pero* című képét (mely a Gesta Romanorum említett példáját némileg megváltoztatva: az apját tápláló leányt örökíti meg) Szépművészeti Muzeumunk őrzi. De érdekel irodalmunk történetének néhány nem jelentéktelen pontja miatt is. Temesvári Pelbárt kitűnő kortársa, *Michael de Ungaria* IV., a filiatoról szóló, sermojában (miként a *Sárospataki Füzetek* 1905. 212. lapján Michaelről szóló dolgozatomban bővebben kifejtettem) a gyermeki szeretet példájaként emlegeti az elöregedett szüleinek ételt hordó gólyát. „Talis (t. i. qualis ciconia) fuit — úgymond — illa puella, quae nutritiv matrem suam in carcere proprio lacte suo per multos dies. Quod admirans custos carceris videns, quomodo tamdiu viveret mulier illa sine prandio? Quae respondit: Filia lacte suo me pascebat et per tot dies.” Katona Lajos Gesta-kiadásának jegyzeteiből (506. l.) tudjuk, hogy e példa, mely Oesterley szerint eredetileg Valerius Maximusra megy vissza, némely változatában az újabb magyar irodalomba is eljutott. Említi, hogy *Pézteli* LV. meséjének (A király és a kapás) jegyzetében megemlékezik róla, s az egész történet meg van az 1796-iki *Almanach nemes szivek számára* cz. évkönyvben.

Bár a Gesta Romanorum egyik (16.) példáját Katona Lajos is megtalálta Mikes CIX. és CLXVI. levelében, úgy látszik elkerülte kutató figyelmét, hogy a *Filia matrem lactans* példájának legterjedelmesebb magyar változata is éppen Mikes Törökországi leveleiben van meg. Az LII. levélben (Rodostó, 18. Februarii, 1724. Császár E. kiadása 80—81. l.) beszéli el e példát: „A régi rómaiak idejében a tanács Rómában egy asszonyt halálra ítélvén, nem akarta másképpen megöletni, hanem hogy éhel haljon meg. Azért a tömlöczbe vetették és sem ételt, sem italt nem adtak nékie, senki véle nem is beszélhetett, hanem csak éppen a leányát bocsátották hozzája, de aztot is mindenkor jól megvizsgálták, hogy ha nem viszen-é enni az anyjának. A tömlöcztartó látván, hogy csak két hét múlva is az asszony csak jó egészséges — etc. etc. — azon csudálkozván — etc. etc. — akkor látja meg, hogy mivel élt annyi ideig a rab asszony: mert mindennap a leánya tejével élt. Etc. etc.” A kiemelt részek még Michael de Ungaria szövegével is egyeznek: aligha merész tehát az a következtetésünk, hogy mindkettő közös forrásként végeredményében a Gestára vezethető vissza.

Ime a második (illetve harmadik) közös példa Mikesben és a Gestában. Együttesen talán rávezetnek további kutatókat Mikes olvasmányaként, talán egyik forrásaként is a Gesta Romanorum példáira.

Gálos Rezső.

Újabb pótlékok Megyericsei János életrajzához.

1.

Az *Erdélyi Múzeum* 1907-iki évfolyamában Barabás Miklós tollából közlött becses értekezésben jeles humanistánk haláláról, valószínűleg, mert erre adattal az oly korán elhunyt író nem rendelkezett, mit sem olvasunk. Erre vonatkozólag ott csak annyi van megemlítve, hogy „Megyericsei Jánosról 1515. december 6-ika után mint élőről nincsen tudomásunk, 1517. november 30-án meg már Várdai Mihály az útóda a kolozsi főesperességben.“ Elhalálkozásának éve és napja pedig korántsem lehet ismeretlen azok előtt, a kik az esztergomi érseki könyvtár L. II. 3. jelzet alatt őrzött misekönyvet, mely egykor épen Megyericsei János tulajdonát képezte, forgathatták. E misekönyv címlapján olvasható ezen bejegyzés után: „Missale Divo Andreae Dicitum studio Jo. De Megereche. Ar. Col. Eius Arae Rectoris M. E. V.“ egykorú kéz a következőt írta: „Obijt autem Jo. de Megereche Die XV. Mensis Aprilis M. D. XVII. Vir Opt. M. Qui per omnis aetatis gradus. Ab omnibus Successoribus bona verba et pius orationes“ E két bejegyzés Megyericsei Jánosra vonatkozó ismereteinket két irányban bővíti. Megtudjuk belőlük, hogy Megyericsei nem csak kanonok és kolozsi főesperes volt, hanem egyszersmind a gyulafehérvári székesegyház *szent András oltárának igazgatói állását is betöltötte*, de végleg megállapíthatjuk halála évét, hónapját és napját is, mely miként láttuk, *1517-ik évi április 15-ikére* esik.

Dr. Temesváry János.

2.

A római feliratos emlékeknek hazai gyűjtői után kutatgatván, látom, hogy *Barabás Miklós* az *Erdélyi Múzeum* 1907. évi XXIV. kötetében a 111. 129. lapokon *Megyericsei János* kolozsi főesperes élete folyását ismerteti. Ugyanabban a kötetben a 399. lapon *Temesváry János* is ad egyet s más pótlásul. De mind a ketten meghagyják az olvasót abban a hitben, mintha *Megyericsei* ez ideig még névleg sem ismert volna. Szükséges ezt a téves hitet megdöntenünk. Annál is inkább, minél bizonyosabb az, hogy *Megyericseit* már jó ideje úgy tisztelhetjük, mint az Erdély területén talált római kori feliratos emlékek első névszerint ismert gyűjtőjét. *Johaunes Mezerzius* sive *De Megeriche* néven ott találjuk ez irányú méltatását a *Corpus Inscriptionum Latinarum* III. kötetében a 153. s következő lapokon. Nem nehéz megállapítanunk, hogy *Mommsen Tivadar* miért mondja ottan erdélyi szásznak: hiszen információinak egy részét *Trausch* és *Teutsch* révén kapta. De ez nem tartozik ide. Elég az hozzá, hogy valamivel alább — *Finály* Henrik adatai alapján, — úgylis talán a komárom-megyei *Megyerics* község nevéből származónak mondja *Megyericsei* nevét. Tudja róla, hogy 1504—1516. közt kolozsvári plébános, kolozsi főesperes és fehérvári kanonok. Ismeri azt az 1504-ben kelt oklevelet, melyben a Selykszéki plébánosnak tizedével kapcsolatosan szerepel, valamint a

fehérvári káptalannak 1515-ben Zápolya János vajdához Városkeszi Lépes András hagyatéka ügyében intézett levelét. Nem volt eddig sem titok Geréb püspökhöz való viszonya. Sőt két adat lehetővé teszi, hogy halálának idejét pontosabban megállapíthassuk, mint Barabás tette a rendelkezésére állott adatokkal. Egyik az erdélyi vajdának a kolozsmonostori konventhez intézett levele, melyet szintén Mommsen említ, Finály után. Ez Déván 1517. április 22-én kelt s vele a vajda meghatalmazottat küld a fehérvári káptalannak a marosváradjai Megyericsei-féle örökségbe való beiktatására. Egyik várhelyi felíratos kőről pedig maga mondja, hogy 1516. szeptemberében személyesen ásta ki Várhelyen. (O. I. L. III. 1423.)

Így tehát kétségtelen, hogy az erre következett télen halt meg. Hol? Ezeket tekintetbe véve, valószínűleg Erdélyben, s a Barabás által méltott sírvers csakugyan a testét fedő sírkövön. állott.

Megyericsei felírat-gyűjteményének egyik kéziratos példáját *Csulai Móre* Fülöp egri nagyprépost vitte magával Velenczébe, hova mint Lajos királyunk követe utazott. Itt aztán 1522-ben lémásolták s ezen a réven vált a szakirodalom közkincsévé. Egyébként néhány darabját már 1519-ben közli az olmücsi *Taurinus* (Stieröchsel) s ő nevezi először Megyericset *Mezerziusnak*.¹

Megyericsei, mint a római felíratok másolója, korához képest igen komoly és megbízható, hasznos munkát végzett s ezért szükséges volt az elmondottakat itt is közzétenni.

Dr. Buday Árpád.

¹ *Stauromachia, id est cruciatorum servile bellum, quod ab orbe redempto post sesquimillesimum quarto decimo Pannoniam et collimitaneas provincias valde miserabiliter depopulaverat. Viennae Panu. 1519. 8°. Utánna nyomatta Engel v. Mon. Hungaricajában, Viennae, 1809. 8°.*